

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra geografie

Diplomová práce

Problematika geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ

Vypracovala: Bc. et Bc. Denisa VLAŽNÁ
Vedoucí práce: Doc. RNDr. Dagmar POPJAKOVÁ, PhD.

České Budějovice 2015

ANOTAČNÍ LÍST DIPLOMOVÉ PRÁCE
JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Autor: Bc. et Bc. Denisa VLAŽNÁ

Katedra: geografie

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obory: Zeměpis – Občanská výchova

Vedoucí práce: doc. RNDr. Dagmar POPJAKOVÁ, PhD.

Název: Problematika geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni základní školy

Druh práce: diplomová

Rok odevzdání: 2015

Počet stran: 77 + 52

Anotace: Diplomová práce se zabývá výukou geografie náboženství v hodinách zeměpisu na 2. stupni základních škol. Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření návrhu vlastního výukového materiálu zaměřeného na geografii náboženství. První část diplomové práce se zabývá charakteristikou vybraných náboženství (hinduismus, buddhismus, judaismus, křesťanství a islám), zařazením geografie náboženství do kontextu geografie a do učiva základní školy a výukovými metodami. Další část tvoří zhodnocení učebnic zeměpisu s aktuální doložkou MŠMT z hlediska daného tématu. Poslední část diplomové práce obsahuje vlastní návrh výukového materiálu zaměřeného na geografii náboženství vytvořeného ve dvou verzích – verze pro učitele a verze pro žáky.

Klíčová slova: geografie náboženství, religie, základní škola, výuková příručka, učebnice

VLAŽNÁ, D. (2015): Problematika geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni základní školy. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 79 s.

ANNOTATION PAGE OF DIPLOMA THESIS
UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA IN ČESKÉ BUDĚJOVICE
FACULTY OF EDUCATION

Author: Bc. et Bc. Denisa VLAŽNÁ

Department: geography

Study programme: Teaching at Primary School

Field of study: Teaching of geography at the 2nd stage of Primary School

Leader of thesis: Teaching of civics at the 2nd stage of Primary School

Title: The issue of religion geography in teaching geography at the second grade of Primary School

Type of thesis: diploma thesis

Year of delivery: 2015

Number of pages: 79 + 52

Annotation: The thesis deals with teaching of the geography of religion in geography lessons at the 2 nd stage elementary school. The main objective of the thesis is to create design of own teaching material focusing on the geography of religion. The first part deals with the characteristics of selected religions (Hinduism, Buddhism, Judaism, Christianity and Islam), the inclusion of religion in the context of geography and geography in elementary school curriculum and teaching methods. Another part is an evaluation of the geography textbooks with the current clause, the Ministry of Education for a given topic. The last part of the thesis contains own draft training material focused on the geography of religion produced in two versions – version for teachers and version for pupils.

Key words: Geography of religion, religions, primary school, teaching handbook, textbook

VLAŽNÁ, D. (2015): The issue of religion geography in teaching geography at the second grade of Primary School. Diploma Thesis, University of South Bohemia, Faculty of Education, Departement of Geography, 79 p.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 24.4.2015

.....

Denisa Vlažná

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce paní doc. RNDr. Dagmar Popjakové PhD. za její odborné rady při psaní diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala paní Mgr. Petře Karvánkové PhD. za zapůjčení učebnic zeměpisu a Mgr. Janě Ženíškové za poskytnuté informace týkající se výuky zeměpisu na vybrané základní škole.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala celé své rodině a blízkým za podporu, kterou mi v průběhu celého mého dlouhého studia poskytovali.

Obsah

1. Úvod	6
2. Rešerše literatury	9
3. Metodická část	11
3.1 Metodika diplomové práce.....	11
3.2 Metodika rozhovoru	12
3.3 Metodika testování žáků	13
3.4 Metodika hodnocení učebnic	14
3.5 Metodika vlastního výukového materiálu.....	15
4. Teoretická východiska	16
4.1 Charakteristika vybraných náboženství	16
4.1.1 Hinduismus	16
4.1.2 Buddhismus.....	18
4.1.3 Judaismus.....	19
4.1.4 Křesťanství.....	21
4.1.5 Islám.....	24
4.1.6 Ostatní náboženství/myšlenkové směry.....	26
4.2 Geografie náboženství	26
4.2.1 Zařazení geografie náboženství do kontextu geografie	26
4.2.2 Náboženství a přírodní prostředí.....	28
4.2.3 Náboženství a obyvatelstvo	30
4.2.4 Náboženství a sídla	32
4.2.5 Náboženství a hospodářství	34
4.2.6 Náboženství a politika.....	35
4.3 Zařazení geografie náboženství do učiva základní školy.....	37
4.3.1 Zařazení tématu geografie náboženství do kontextu RVP ZV	37
4.3.2 Mezipředmětové vazby	40
4.3.3 Průřezová témata a klíčové kompetence žáka	41
4.3.4 Klíčové kompetence učitele	43
4.3.5 Zařazení geografie náboženství do kontextu ŠVP na vybrané škole.....	43
4.4 Výukové metody	44
4.4.1 Globální rozvojové vzdělávání	46
4.4.2 Badatelsky orientované vyučování	47
5. Didaktické zhodnocení učebnic zeměpisu	48
6. Shrnutí výsledků.....	66
7. Závěr	69
Seznam použité literatury a zdrojů	72
Seznam příloh.....	78
Seznam použitých zkratk.....	79
Přílohy	80
Příloha 1 - Mapa rozmístění náboženství ve světě	
Příloha 2 - Výsledky testování žáků	
Příloha 3 - Výuková příručka pro žáky	
Příloha 4 - Výuková příručka pro učitele	

1. Úvod

Následující práce je zaměřená na problematiku geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni základní školy. Téma náboženství není v kontextu studia geografie ničím novým. Již od 19. století se objevovaly pokusy o „rozdělení světa na základě dominantního náboženství“. Některé z nich uvádí Skokan (2010): Nikolaj Jakovlevič Danilevskij v knize Rusko a Evropa (1869) vymezuje 10 kulturně-historických typů, jejichž jedním ze základů je právě náboženství. Tyto typy označil jako egyptský, čínský, asyrsko-babylónsko-fénický, indický, íránský, židovský, římský, řecký, novosemitský či arabský a německo-románský. Oswald Spengler v knize Zánik Západu: náčrt morfologie světových dějin (1918) vytvořil model 8 vysokých kultur, k jejich základům patří opět náboženství. Tyto kultury jsou čínská, starověká semitská, egyptská, indická, apollinská (řecko-římská), magická (íránská, hebrejská, arabská), mexická a faustovská (západní). Arnold Joseph Toynbee vyčlenil ve dvanáctisvazkovém Studiu historie (1934-1961) následujících 5 živých civilizací: západní společnost sjednocená západním křesťanstvím, pravoslavná (byzantská) společnost v Jihovýchodní Evropě a Rusku, islámská společnost – od severovýchodní Afriky a Středního Východu po Velkou čínskou zeď, hinduistická společnost v tropické subkontinentální Africe a dálnovýchodní společnost v subtropických a mírných klimatických oblastech Východní a Jihovýchodní Asie. Všechny tyto koncepce se snaží geograficky rozdělit svět na jednotlivé civilizace a náboženství zde figuruje jako jeden ze základních atributů. Tyto koncepce měly podle Skokana (2010) velký vliv také na dnes velmi populární dílo Huntingtona (1996) Střet civilizací.

Skokan (2010) navíc sám vymezuje následující etnicko-kulturní makroregiony: římskokatolický, protestantský, pravoslavně-slovanský, muslimsko-arabský, buddhistický, hinduistický, konfuciánský, šintoistický a africký. Důležité je, že každý z těchto etnicko-kulturních makroregionů, přispívá určitou částí do světové kultury a všechny tyto makroregiony mají své zastoupení v seznamu UNESCO.

Podobně např. Huntington (1996) vidí náboženství jako základního hybatele v rozvoji civilizace a dnešní svět podle něj tvoří 8 civilizací: západní, ortodoxní, konfuciánská, hinduistická, buddhistická, islámská, latinskoamerická a africká.

Toto dokazuje, že geografie náboženství je předmětem zájmu řady autorů nejen v historii ale i v současnosti. Následující kapitoly se snaží zařadit geografii náboženství do kontextu celé geografie. Z hlediska výuky na základní škole je pak důležité zařazení do kontextu kurikulárních dokumentů, zejména Rámcového vzdělávacího programu pro

základní vzdělávání.

Přestože to nemusí být na první pohled zřejmé, náboženství je jedním z faktorů ovlivňujících i další oblasti studia geografie – např. obyvatelstvo, sídelní strukturu, hospodářství nebo politiku. O tomto budou pojednávat následující kapitoly.

Pro pochopení současného geografického rozložení náboženství ve světě je důležité pochopit také i podmínky vzniku jednotlivých náboženství, jejich šíření a základní charakteristiku. Jako nejdůležitější byla vybrána následující náboženství, kterým bude v celé práci věnována největší pozornost – hinduismus, buddhismus, judaismus, křesťanství a islám.

V současném světě je důležité, aby děti již na základní škole poznávali odlišnosti mezi lidmi a učili se toleranci. Právě náboženství je faktorem, který může do značné míry ovlivňovat dění ve světě, což lze vidět i na řadě konfliktů majících často náboženský podtext. Přestože náboženství je spíše společenskovední téma, jeho spojení s geografickým aspektem a následná aplikace v hodinách zeměpisu na základní škole může žákům pomoci si lépe osvojit makroregionální dělení světa a odlišnosti jednotlivých kultur.

Předmětem zájmu diplomové práce budou také učebnice zeměpisu s aktuální doložkou MŠMT a to zejména z hlediska vybraného tématu. Na základě jejich hodnocení pak bude vytvořen návrh vlastního výukového materiálu zaměřeného na geografii náboženství. Bude se jednat o výukové příručky pro žáky a pro učitele. Příručka bude vytvořena tak, aby z ní bylo možné použít jednotlivé úkoly v běžných hodinách zeměpisu. Vytvoření tohoto materiálu je jedním z cílů diplomové práce.

Dalším z cílů diplomové práce je zařazení problematiky geografie náboženství do výuky zeměpisu na 2. stupni základních škol. K tomu je potřeba nejdříve dané téma zařadit do kontextu geografie. Vzhledem k vzdělávacímu systému a zavedení kurikulárních dokumentů je nutné dané téma zařadit také do RVP ZV se zdůrazněním mezipředmětových vazeb a klíčových kompetencí žáka i učitele.

Vzhledem k tomu, že RVP ZV je obecný dokument, je dalším cílem diplomové práce zařazení daného tématu do ŠVP na vybrané základní škole. Informace získané z ŠVP budou doplněny rozhovorem s vyučující zeměpisu na této škole.

Dalším cílem je zhodnocení učebnic zeměpisu pro 2. stupeň ZŠ s aktuální doložkou MŠMT z hlediska daného tématu. Důležitá je obsahová i grafická forma zpracování učebnic. Toto hodnocení bude probíhat podle přesně vymezených kritérií, které jsou součástí kapitoly Metodika hodnocení učebnic.

Posledním cílem je vytvoření návrhu vlastního výukového materiálu zaměřeného na geografii náboženství. Tato výuková příručka bude vycházet z informací zpracovaných v kapitole 4. Informativní text bude doplněn o úkoly pro žáky a doplňkový materiál jako jsou mapy, fotografie a schémata. Jednotlivé úkoly budou vytvořeny tak, aby podporovaly především kompetence komunikativní a kompetence k řešení problému. Výukový materiál bude vytvořen ve dvou verzích - pro žáky a pro učitele. Verze pro učitele bude doplněna o řešení jednotlivých úkolů, zdůraznění mezipředmětových vazeb a další důležité informace.

2. Rešerše literatury

Literaturu a prameny k problematice geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ lze rozdělit do několika skupin. První skupinou je literatura věnující se religiozitě a jednotlivým světovým náboženstvím. Další skupinou je literatura věnující se přímo geografii náboženství. Pro subjektivní analýzu učebnic jsou pak použity všechny učebnice zeměpisu s aktuální doložkou MŠMT. Při tvorbě vlastního výukového materiálu pomáhá další skupina literatury, tzn. didakticky zaměřené publikace.

Pro prvotní orientaci v daném tématu je důležité teoretické vymezení základních termínů. Obor religionistiky a její historické kořeny vymezuje Hejna (2010) v publikaci *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Pojmy, metodologií a systémem religionistiky se zabývá Horyna (1994) v *Úvodu do religionistiky*. Typologie náboženství uvádí kromě Hejny (2010) také Matlovič (2001). Dějinám jednotlivých církví a jejich charakteristice se věnuje celá řada publikací. Dějiny křesťanské církve vytvořil Šoltész (1990), v nich se okrajově věnuje i nejvýznamnějším církvím v Československu. Podobně Frazen (1995) ve svých *Malých církevních dějinách* sleduje vývoj křesťanství od jeho založení a dalšího šíření až do období papeže Jana Pavla II. Tuto publikaci navíc Smékal doplnil o kapitoly z českých a slovenských dějin. Velmi rozsáhlá publikace *Zeměpis náboženství* (Hitchcock, Esposito 2009) se zabývá počátky světových náboženství, jejich šířením a charakteristikou. Jednotlivé kapitoly se věnují hinduismu, buddhismu, judaismu, křesťanství a islámu a jsou doplněny množstvím map a barevných fotografií.

Přehled světových náboženství podává např. Küng (2006) v publikaci *Po stopách světových náboženství* nebo Partridge (2006) v *Lexikonu světových náboženství*. Základy světových náboženství (judaismu, islámu, hinduismu a buddhismu) pak poskytuje Knotková–Čapková (2004).

Přímo oborem geografie náboženství se zabývá např. Matlovič (2001) nebo Skokan (2010). Oba autoři vymezují obor geografie náboženství i s jeho historickým vývojem a dále se věnují i určité charakteristice hlavních světových náboženství. Matlovič (2001) část publikace věnuje i postavení náboženství na Slovensku a poskytuje analýzu dat ze sčítání obyvatel 1991. Geografií náboženství jako vědním oborem se dále zabývá Kokaisl (2009), který poukazuje i na vztah náboženských systémů a geografie. Podobně jako výše zmínění autoři se také věnuje charakteristice hlavních světových náboženství. I tato publikace je doplněna řadou map a černobílých

fotografií. Náboženství jako základní element kulturní geografie zdůrazňuje Anděl (1998). Věnuje se zde systému světových náboženství, charakteristice světových náboženství a jejich rozšíření. Obecně lze říci, že většina autorů zabývajících se geografii náboženství se ve svých publikacích zabývá rovněž charakteristikou vybraných náboženství. To zejména pro pochopení geografických souvislostí, jelikož současné rozložení náboženství ve světě je důsledkem dlouhodobého historického vývoje.

Subjektivní analýza učebnic zeměpisu s aktuální doložkou MŠMT (k březnu 2014) tvoří samostatnou kapitolu. Jedná se o učebnice od nakladatelství Fraus, Nakladatelství České geografické společnosti, Nová škola s.r.o., Prodos a Státní pedagogické nakladatelství a.s.

Při tvorbě vlastních výukových materiálů pro žáky a učitele poskytla didaktické informace publikace Teorie a praxe tvorby výukových materiálů (Lepil 2010), která se zabývá mj. výukovými materiály a východisky jejich tvorby, dále funkcí učebnice a jejich strukturními prvky. Důležité informace uvádí dále Valenta (1997) v publikaci Koncepce a tvorba učebnic. Obsah učebnic vymezuje Skalková (2007). Výukový materiál dále respektuje požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, který obsahuje i mezipředmětové vazby a klíčové kompetence žáka. Klíčové kompetence učitele rozebírá např. Vašutová (2002).

Důležité z hlediska daného tématu jsou rovněž publikace týkající se didaktiky geografie, za které lze jmenovat např. Kühnlovou (1997).

3. Metodická část

Před samotnou tvorbou diplomové práce je důležité nejdříve si stanovit postup. Kromě zpracování teoretických východisek je důležité stanovit si metodiku rozhovoru, metodiku testování žáků, metodiku hodnocení učebnic zeměpisu s aktuální doložkou MŠMT a metodiku vlastního výukového materiálu.

3.1 Metodika diplomové práce

Jako první bylo nutné stanovit cíle diplomové práce, které vycházejí z jejího zadání. Dalším krokem bylo prostudování odborné literatury vztahující se k dané problematice. Z této literatury byly vybrány informace, které jsou použitelné pro tvorbu výukového materiálu. Jedná se především o informace týkající se vztahu geografie a náboženství. Díky nim žáci získají přehled o provázanosti zeměpisu a náboženství a budou se učit uvažovat v širších souvislostech. Jelikož je pro dané téma důležité mít alespoň základní znalosti nejvýznamnějších náboženství, dalším krokem bylo zpracování charakteristiky jednotlivých náboženství. Z hlediska zaměření výukového materiálu na žáky základní školy byla vybrána následující náboženství – hinduismus, buddhismus, judaismus, křesťanství a islám. Publikace týkající se jednotlivých náboženství jsou často velmi obsáhlé, proto bylo někdy problematické vybrat takové informace, které by je dostatečně charakterizovaly pro daný účel – tj. vytvoření výukového materiálu. Z tohoto důvodu většina charakteristik vychází z publikací věnujících se geografii náboženství, ve kterých daní autoři již vytvořili stručnou charakteristiku těchto náboženství.

Dále bylo nutné zařadit téma geografie náboženství do kontextu kurikulárních dokumentů. Po důkladném prostudování RVP ZV bylo možné zařadit geografii náboženství do kontextu předmětu zeměpis a bylo také možné určit nejdůležitější mezipředmětové vazby a klíčové kompetence, které může dané téma rozvíjet.

Jelikož RVP ZV je pouze obecný dokument, byl pro konkrétní příklad vybrán i ŠVP jedné základní školy, na jejímž příkladu bylo ukázáno konkrétní zapojení daného tématu do učiva. Pro úplnost byla tato zjištění doplněna rozhovor s učitelkou zeměpisu na dané škole. Aby byly vidět konkrétní výsledky zapojení daného tématu do učiva zeměpisu, proběhlo navíc testování žáků ve znalostech geografického rozložení jednotlivých náboženství ve světě. Výběr základní školy probíhal na základě subjektivního hlediska – jedná se o školu, kde probíhala souvislá praxe autorky diplomové práce. Rozhovor a testování žáků probíhalo v únoru 2015. Základní škola

byla vybrána pouze jedna, protože se jedná jen o ukázkou konkrétního příkladu, ze které nebyly vyvozovány žádné obecné závěry.

Před samotnou tvorbou výukového materiálu bylo nutné zhodnotit učebnice zeměpisu pro 2. stupeň základních škol s aktuální doložkou MŠMT.

Po vytvoření teoretických základů bylo možné zahájit tvorbu vlastního návrhu výukového materiálu, který byl posledním krokem při tvorbě diplomové práce.

3.2 Metodika rozhovoru

Rozhovor, který byl zaměřený na zapojení tématu geografie náboženství do výuky zeměpisu a na názor vybraného učitele na toto téma, byl metodicky sestavený podle práce Gavory (2000). Cíle rozhovoru bylo získat doplňující informace týkající se výuky geografie náboženství v hodinách zeměpisu, které by doplnily informace získané z ŠVP dané školy.

Jako typ rozhovoru byl zvolený strukturovaný rozhovor. Autorka si předem vytvořila seznam otázek, nicméně učitelka zeměpisu mohla v případě potřeby své odpovědi doplnit nebo blíže vysvětlit.

Pro získání potřebných informací bylo nakonec stanoveno 7 následujících otázek.

1. Jaké učebnice při výuce zeměpisu používáte?
2. Používáte i jiné výukové materiály?
3. Zaměřujete se v rámci výuky zeměpisu na problematiku geografie náboženství? Pokud ano, v rámci jakého učiva (téma, časová dotace atd.)?

Pokud na otázku 3 odpověděla ANO:

1. Využíváte při výuce tohoto tématu mezipředmětových vazeb?

ANO-NE-ČÁSTEČNĚ

5. Jak jinak byste mohla dané téma zapojit do výuky?

Pokud na otázku 3 odpověděla NE:

4. není
5. Kde vidíte možnosti zapojení daného tématu do výuky zeměpisu?

6. Myslíte si, že je důležité poznávat různé kultury prostřednictvím různých náboženství v různých regionech světa (a učit tak děti toleranci)?

7. Jaké přednosti/nedostatky vidíte ve využití daného tématu ve výuce zeměpisu

na 2. stupni základní školy?

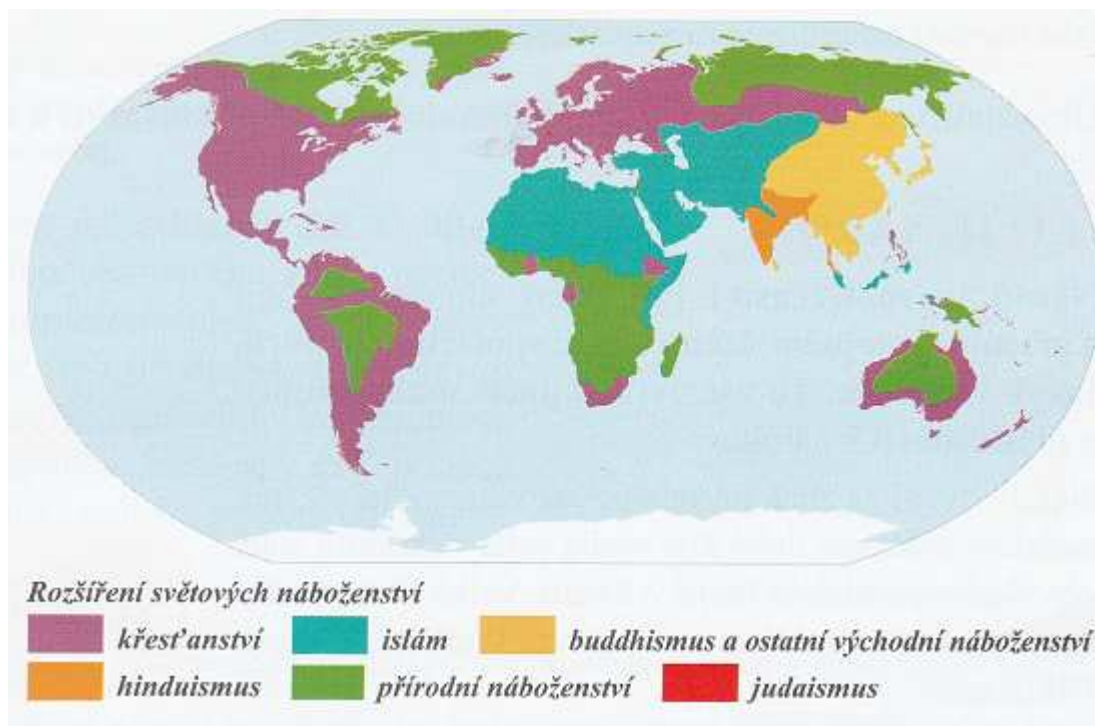
Otázky č. 1 a 2 pomáhají přiblížit materiály, ze kterých daný vyučující při výuce zeměpisu vychází. Tyto otázky mohou poskytnout prvotní informace o tom, zda je na dané škole geografie náboženství v hodinách zeměpisu zařazena. Otázky č. 3 a 4 se týkají konkrétní výuky zeměpisu v daných školách. Otázky č. 5 až 7 dávají prostor k vyjádření názoru daného vyučující, což může být přínosné zejména z hlediska její praxe. Otázek bylo stanoveno „pouze“ 7 a to zejména z hlediska časové nenáročnosti a dostatečnosti pro danou potřebu, jelikož rozhovor slouží pouze jako doplněk ke konkrétnímu ŠVP.

Na úvod rozhovoru byla učitelka seznámena s jeho účelem a postupem zpracování získaných informací. Nejprve byly zjištěny základní informace o vyučující – délka praxe, aprobace, vyučované předměty, popř. další činnost. Poté autorka začala klást jednotlivé otázky, na které učitelka odpovídala, a následně mohla reagovat vlastními připomínkami. Již na začátku rozhovoru byla učitelka upozorněna, že struktura rozhovoru není pevně dána, a může tudíž sama pomoci doplnit i další informace.

3.3 Metodika testování žáků

Pro úplnost zařazení tématu geografie náboženství do učiva na vybrané základní škole byl ŠVP a rozhovor s učitelkou zeměpisu doplněn o testování žáků 2 stupně. Každý ročník od 6. do 9. má na dané škole 2 třídy. Každý žák dostal na úvod hodiny slepou mapu světa s vyznačenými hranicemi států a prázdnou legendou (Příloha 1). Následně bylo žákům sděleno, k jakému účelu zjišťování informací slouží, a že všechny zjištěné informace jsou anonymní. Poté jim byl sdělen úkol – pokusit se vyznačit, kde ve světě převládá jaké náboženství. Legendu si žáci měli sami vytvořit podle toho, jaké barvy měli sami k dispozici (pastelky) popř. si mohli zvolit vlastní značky. Vypracované listy byly následně zhodnoceny – zakreslení každého náboženství bylo hodnoceno zvlášť pomocí známkovací stupnice (1=správně, 2=s menšími nedostatky, 3=s většími nedostatky, 4=s vážnými nedostatky, 5=špatně). Toto hodnocení je subjektivní a vychází z rozložení náboženství ve světě znázorněné Obrázkem 1 převzatého z učebnice CHALUPA, P., KOLEJKA, J., SVATOŇOVÁ, H. (2008): Zeměpis 7 – Putování po světadílech 1. díl. Nová škola, Brno, 95 s. Právě tuto učebnici žáci používají při hodinách zeměpisu na vybrané škole. Celkové výsledky testování zobrazuje Příloha 2

Obr. 1 Rozšíření světových náboženství

Zdroj: Chalupa, Kolejka, Svatoňová (2008)

3.4 Metodika hodnocení učebnic

Pro hodnocení učebnic zeměpisu pro 2. stupeň základních škol byly vybrány všechny učebnice, které měly k březnu 2014 doložku MŠMT. Z tohoto seznamu byly vyřazeny atlasy.

Jedná se o učebnice od nakladatelství Fraus, Nakladatelství České geografické společnosti, Nová škola s.r.o., Prodos a SPN a.s. Celkový seznam učebnic s aktuální doložkou MŠMT je součástí zdrojů.

U každé učebnice je uvedena její základní charakteristika, struktura učiva a zpracovanost jednotlivých kapitol a rozsah tématu geografie náboženství. Po popisu všech učebnic následuje souhrnné bodové hodnocení učebnic uspořádané do přehledné tabulky. Do tohoto hodnocení byly vybrány pouze ty učebnice, které obsahují téma geografie náboženství. Učebnice zaměřené na fyzickou geografii byly z tohoto seznamu vyřazeny.

Před samotným hodnocením učebnic bylo nutné stanovit přesná kritéria hodnocení. Základem každé učebnice je text. Valenta (1997) dělí text na základní, doplňující a vysvětlující. Kromě textu obsahuje učebnice i mimotextové složky, mezi které patří aparát organizace osvojování (tabulky, legendy, úkoly), ilustrační materiál a orientační aparát (předmluva, obsah, rejstřík).

U každé učebnice jsou z hlediska tématu geografie náboženství hodnoceny dvě oblasti – obsahová a grafická forma. Po obsahové stránce je hodnocena odbornost textu učebnice a jeho přiměřenost. Po grafické stránce pak celková grafická úprava (uspořádání textu a mimotextových složek), přehlednost (orientační aparát) a názornost (aparát organizace osvojování a ilustrační materiál).

Každá oblast je ohodnocena 0 až 5 body, přičemž 5 bodů=bez výhrad a 0=nevyhovující. V rámci celkového hodnocení je následně vytvořen celkový počet bodů pro každou učebnici z hlediska tématu geografie náboženství.

3.5 Metodika vlastního výukového materiálu

Před samotným vytvořením návrhu výukového materiálu bylo nutné získat teoretické informace týkající se daného tématu. Při didaktické transformaci byl zohledněn RVP ZV a to zejména z hlediska daného učiva, mezipředmětových vazeb, popř. klíčových kompetencí.

Následně bylo nutné zvolit formu grafické úpravy, kterou bude výukový materiál mít. Nejprve byla vytvořena šablona v programu Microsoft Publisher 2010, která tvoří základ všech stránek vlastního výukového materiálu. Poté byl zvolený systém značek, které usnadňují orientaci v textu.

Jako forma výukového materiálu byla zvolena výuková příručka, která je kombinací textové učebnice a různých cvičení podporujících samostatnost žáka a lepší osvojení si dané problematiky. Celý výukový materiál je koncipován tak, aby podporoval samostatné myšlení žáků, hledání souvislostí, práci s různými zdroji (internet, články).

Učebnice není rozdělena podle věku žáků či jednotlivých ročníků základní školy, ale záleží pouze na učiteli, v rámci jakého tématu vybraný materiál zařadí do výuky. Z hlediska časové dotace pro výuku zeměpisu na základní škole není cílem využití celého výukového materiálu při běžných hodinách, ale učitel by měl zvážit zařazení vhodných částí (úkolů).

Tento výukový materiál je vytvořen ve 2 verzích – pro žáky a pro učitele. Nejdříve byla vytvořena verze pro žáky, poté jejím doplněním vznikla verze pro učitele. Ve verzi pro učitele jsou vyznačena řešení jednotlivých úkolů a dále jsou zde zdůrazněny mezipředmětové vazby a další tipy, které pomohou k lepšímu využití daného materiálu.

4. Teoretická východiska

Pro tvorbu výukového materiálu je nutné nejdříve zpracovat potřebné informace. Kromě charakteristiky vybraných náboženství je to také vymezení samotného oboru geografie náboženství.

4.1 Charakteristika vybraných náboženství

Následující kapitoly charakterizují vybraná světová náboženství – hinduismus, buddhismus, judaismus, křesťanství a islám. Důraz je kladen zejména na jejich vznik, důležité historické mezníky, základní znaky a také na geografické rozšíření. Dále zde budou okrajově zmíněné některá ostatní náboženství resp. myšlenkové směry – konfucianismu, taoismu, šintoismu a tradičních náboženství.

4.1.1 Hinduismus

Hinduismus je podle Skokana (2010) po křesťanství a islámu třetím největším náboženstvím na světě. Nicméně hinduisté jsou vázáni především na Indii a přilehlé oblasti (Nepál, Bangladéš a severní Srí Lanka). Hinduismus se začal formovat v 15. století př. n. l. na základě náboženství Áryů – národů sídlících na severu Indie. Z jejich víry pochází řada bohů (Indra, Agni, Varuna, Brahma). Z víry národů z jižní Indie (patřící k drávidské jazykové rodině) pocházejí bohové Šivu a Višna. Hinduismus je charakteristický mnohobožstvím a rozdělením společností na kasty. Hinduismus je spojený s vírou v reinkarnaci. V případě, že duše člověka při přebývání v těle nashromáždila pozitivní karman, dočká se v dalším životě povýšení. V opačném případě ji čeká přestěhování do nižší kasty (nebo do těla zvířete). Karman je tedy jakýmsi souhrnem všech dobrých i špatných skutků člověka. Tento koloběh duše – sansara je nekonečný. Může skončit jen stavem nejvyššího blaha označovaného jako nirvána.

Kokaisl (2009) upozorňuje na fakt, že koncept jednotného hinduismu byl vytvořen uměle. Podobně tak Skokan (2010) zdůrazňuje fakt, že v dnešním hinduismu je řada prvků převzatých z jiných náboženství (buddhismu, džinismu, křesťanství i islámu).

Podle Anděla (1998) se spíše než o náboženství jedná o myšlenkový směr. Podle něho jsou také védské náboženství, bráhmánismus a hinduismus tři období indického náboženství.

Knotková–Čapková (2004) nazývá hinduismus cyklickým náboženským

systemem, pokračováním védského náboženského systému.

Védské náboženství se opírá o náboženské texty – védy a je spojeno se starými Áry. Později se začaly objevovat jisté monoteistické tendence (hledání neznámého boha) a vyvinul se tak bráhmanismus, který za hlavního boha označuje Bráhma – stvořitele všeho kromě bohů (Kokaisl 2009).

Knotková–Čapková (2004) upozorňuje na fakt, že hinduismus nemá žádnou osobnost zakladatele a svůj vznik nepřičítá žádné mýtické ani historické osobnosti.

Hinduistou se může člověk pouze narodit (Skokan 2010).

Kromě Indie a přilehlých oblastí je nejvíce hinduistů v oblastech imigrace Indů, mezi které patří především Mauricius, Guyana, Surinam nebo Fidži (Anděl 1998).

Mezi posvátná místa hinduismu patří např. Himaláje, Ganga a Sloní jeskyně nedaleko Bombaje. Nejznámější hinduistický chrám se nachází v Kambodži. Je jím Angkor Vat původně zasvěcený Višnovi, později buddhistický chrám (Kokaisl 2009).

Dělení hinduismu je podle Kokaisla (2009) možné na základě hlavních bohů – Bráhma (stvořitel), Višnu (udržovatel) a Šiva (ničitel). Dva základní směry jsou tedy višnuismus a šivaismus, které uctívají různé bohy. Dále došlo k osamostatnění některých hinduistických směrů (např. džinismus a sikhismus).

Nicméně podle Knotkové–Čapkové (2004) je velmi obtížné vymezit přesný počet vyznavačů jednotlivých směrů, jelikož uctívání jednoho boha v hinduismu nevyklučuje uctívání jiného boha.

Džinismus je staré indické náboženství. Džinisté jsou podle Skokana (2010) nejpacifičtější založení lidé na světě. Džinisté jsou vegetariáni a je pro ně typický asketický způsob života. Ortodoxní věřící si dokonce košťátky umetají cestu, aby nezabili žádného živého tvora, protože každý tvor má podle nich duši. Příslušníků tohoto náboženství je asi 5 milionů a jsou vázáni především na západní část Indie (Skokan 2010).

V 15. století n. l. lze hledat počátky náboženské komunity sikhů. Sikhismus začal vznikat kombinací prvků hinduismu a islámu a postupně se z něj začalo stávat ucelené učení. Jelikož byli Sikhové hinduisty považováni za odpadlíky a stali se pronásledovanou skupinou, přeměnili se nakonec na organizované bojové bratrstvo. Díky jejich činnosti dokonce vznikl samostatný sikhský stát v oblasti dnešního Pandžábu. Nakonec došlo k připojení této oblasti k Britské Indii. Britští kolonizátoři si uvědomovali sikhskou ambicióznost, a proto tyto obyvatele využívali v koloniální armádě i administrativě. Sikhové jsou ostatně dodnes považováni za výkonné

a praktické Indy, kteří dosáhli významného postavení v hospodářském a politickém životě (Šlachta 2007).

Sikhismus je podle Partridge (2006) přísně monoteistické náboženství. Je zajímavé, že všichni lidé vycházejí z téhož božského pramene, bez ohledu na barvu pleti, pohlaví, kastu nebo náboženské vyznání.

Sikhové se vyznačují typickými znaky jako je turban, dlouhé vlasy a vousy, nůž (dýka) za pasem, hřeben a náramek. Na důkaz rovnosti také většina sikhů používá stejné příjmení – Singh=lev a Kaur=princezna (Kokaisl 2009).

4.1.2 Buddhismus

Buddhismus vznikl v 5.–6. století v oblasti staré Indie. Vznik buddhismu se váže na osobu prince Siddhártha Gautamy (Kokaisl 2009).

Když se Siddhártha Gautama vydal poprvé z luxusních paláců na venkov, setkal se se stářím, nemocí a smrtí – třemi znaky pomíjivosti. K velkému zvratu v jeho životě přispělo setkání s žebravým mnichem. Díky němu si uvědomil nesnesitelnost svého privilegovaného života. Rozhodl se opustit svou rodinu a vydal se na cestu asketického života. Po šesti neúspěšných letech zanechává extrémní askeze a začíná se cvičit v meditaci. Nakonec po dlouhé meditaci pod stromem zažívá probuzení (bódhi) a poznává odpověď na 4 základní otázky – co je strast, jak vzniká, jak je možné ji překonat a jakou cestou toho dosáhnout (Kühn, 2006).

V tom okamžiku se stal Buddhou (osvíceným). Jako Buddhu lze tedy chápat jednak tuto historickou osobnost, ale také každého, kdo dosáhl osvícení (Kokaisl 2009).

Mravní kodex buddhistů obsahuje podle Anděla (1998, s. 53) toto poučení: „*Nezabíjej živé. Neber, co ti nedávají. Nemluv nepravdu. Nepij opojné nápoje. Nebuď necudný.*“

Podstatou buddhismu není víra v boha (bohy), ale spíše orientace na problémy lidské osobnosti. Buddhisté věří v přerod člověka (inkarnace) do různých tělesných schránek na základě karmy (karmanu) shromážděné v minulých životech. Cílem buddhismu je dosažení nirvány (stav úplného klidu). Základem buddhismu je požadavek nepociťování nenávisti, vyvarování se spěchu a zachování klidu a duševní chladnokrevnosti. Návist, nevědomost a vášně jsou považovány za hlavní nedostatky člověka. Bohoslužby probíhají v kláštorech nebo chrámech. Dalšími typickými stavbami jsou stúpy budované na počest Buddhy (Skokan 2010).

Střed celého buddhismu představují podle Kühna (2006) mniši. Buddhističtí mniši

mají typický oděv – tmavočervený, černý, šedý nebo šafránový. Tito mniši poskytují lidem duchovní stravu a ti je za to naopak podporují materiálně.

Buddhismus je možné dělit na dvě větve – théraváda (jižní buddhismus) a mahájána (severní buddhismus). Theraváda je konzervativnější a věří, že nirvány může dosáhnout jen mnich. Podle mahájány může nirvány dosáhnout každý. Mahájána má více znaků náboženství než theraváda. Má také přesně daný kánon bohoslužeb a církevní organizaci. Církevní organizace se nejvíce projevuje v tibetském buddhismu (lámaismu). Duchovní jsou označovány jako lámové (učitelé). „Vládoucí“ dalajláma je považován za reinkarnaci prvního dalajlámy. 14. dalajláma, který byl až do roku 1959 duchovním i světským vůdcem Tibetu, žije dnes v exilu v Indii (Skokan 2010).

Kokaisl (2009) dělí buddhismus na hínajánu a mahájánu. Théravádu označuje za odvozeninu hínajány.

Poutními místy buddhismu je Lumbini v jižním Nepálu (rodiště Buddha), Bóghgaja v Indii (místo osvětlení Buddha), Lhasa (hlavní město Tibetu) a hora Kailás v západním Tibetu (mýtický střed světa).

Z hlediska geografického rozšíření buddhismu vymezuje Skokan (2010) 3 základní jádra:

1. země Indočíny (Myanmar, Thajsko, Laos, Kambodža, Vietnam)
2. Nepál, Bhútán, himalájské části Indie (Sikkim, Arunáčalpradéš a region Ladakh ve státě Džammú a Kašmír)
3. Mongolsko, Vnitřní Mongolsko, Korea, Japonsko, Srí Lanka, Kalmycko (ruské Dolné Povolží) a ruské republiky Burjatsko a Tuva.

Kühn (2006) zdůrazňuje šíření buddhismu z Indie především po moři – na Srí Lanku, dále pak do Barmy, Thajska, Kambodže a Laos až po Indonésii (jižní cesta). O něco později se buddhismu začal šířit také severní cestou – po Hedvábné stezce do střední Asie a Číny, poté do Koreje a Japonska a nakonec až do Tibetu.

4.1.3 Judaismus

Prvním světovým monoteistickým náboženstvím je judaismus. Mezi základní znaky judaismu patří víra v jednoho boha (Jahve), ve vyvolení židovského národa, v Mesiáše – nebeského spasitele a v posvátnost Bible, která je shodná se Starým zákonem křesťanské Bible (Anděl 1998).

Základem moudrosti je podle Matloviče (2001) pět knih Mojžíšových Starého zákona (Tóra), které vznikly v 13.–6. století př. n. l. Dalším náboženským textem

judaismu je Talmud (soubor pouček a předpisů regulujících správné chování).

Původním domovem židů je území dnešního Izraele a Palestiny. Podle Bible se Abrahám a jeho synové usazují v zemi Kanaán v Palestině kolem roku 1850 př. n. l. Nicméně jeho vnuk Jákob se svými syny museli tuto zemi opustit z důvodu hladomoru a putovat až do Egypta, kde ale upadli do otroctví (Anděl 1998).

Z tohoto otroctví vyvedl židy Mojžíš. Tato cesta má podle Hitchcock, Esposito (2009) dodnes odraz v řadě židovských svátků. Osmidenní svátek Pesach (jarní svátek) symbolizuje přípravu židů na odchod z Egypta. Pesachu vévodí slavnostní večeře plná symbolických pokrmů – nekvašený chléb maces (židé opustili Egypt ve spěchu, proto nemohli nechat těsto na chléb vykvasit), sladká směs ovoce a koření charost (symbolizuje maltu používanou hebrejskými otroky na faraonských stavbách), zelená kořenová zelenina (symbol začínajícího jara), hořké byliny – např. křen (symbol hořkosti otroctví), kost se zbytky masa (symbolizuje oběť beránka).

Po čtyřicetileté cestě Sinajskou pouští se židé dostali zpět do Izraele. V roce 1028 př. n. l. bylo Saulem vytvořeno království, jeho nástupcem Davidem pak byly sjednoceny všechny kmeny a Jeruzalém se stal hlavním městem. Rozkvět království nastal za vlády Davidova syna Šalamouna, po jehož smrti ale došlo k rozdělení země na dvě království – Izrael s hlavním městem Samáří a Judea s hlavní městem Jeruzalém (Anděl 1998).

Po obsazení Judey Babylóňany v roce 586 př. n. l. byla většina židů zajata a odvečena do Babylonu. Tato historická událost se označuje jako první diaspora, podle řeckého „rozptýlení“ (Anděl 1998).

Po potlačení židovského povstání proti Římanům a zboření jeruzalémského chrámu museli židé v 1. století n. l. emigrovat (druhá diaspora). Území dnešního Izraele a Palestiny se od té doby spravovala řada vládců – např. Římané, Byzanc, Peršané, muslimští Arabové, Turci, Britové. Židé se opakovaně pokoušeli o návrat, nicméně odsud byli neustále vyháněni. Židovský stát Izrael byl vytvořen až v roce 1948 (Kokaisl 2009).

Židovský kalendář je rozdělen do sedmi dnů. Den odpočinku pro židy je sedmý den týdne – šabat, který začíná v pátek po setmění a končí v sobotu západem Slunce. Tento den by židé neměli pracovat, cestovat a nakládat s penězi. Počátkem židovského kalendáře je rok stvoření světa. To nastalo 7. října 3761 př. n. l. (Matlovič 2001).

V období svátků a při šabatu je bohoslužba delší. Běžná modlitba se pronáší každý den ráno, v poledne a večer. Jejich hlavním jazykem je hebrejšтина. Svatostánkem

judaismu je synagoga. Celý život je pro židy plný různých obřadů – např. obřízka, bar micva u chlapců a bat micva u dívek (z dětí se stávají lidé odpovědní za vlastní život), šiva–týdenní truchlení po úmrtí (Hitchcock, Esposito 2009).

Kromě Pesachu patří mezi další významné židovské svátky Šavuot (připomínka toho, že Mojžíš obdržel desatero), Sukot (svátek stanů, připomíná čtyřicetileté putování do Země zaslíbené a oslavuje dočasný pobyt v suce v poušti během putování Izraelitů), Roš Hašana (začátek židovského roku), Chanuka (Svátek světél, připomínka makabejského povstání proti náboženské perzekuci ze strany helenizovaných Syřanů, které osvobodilo Jeruzalém) (Newman, Sivan 2004).

Pro judaismus je typický přísný zákaz zobrazování Boha. Náboženství dále ovlivňuje stravovací návyky příslušníků židovské víry. Platí pro ně přísný zákaz konzumace masa nepřežvýkavců, kteří nemají rozčleněné kopyto (koně, velbloudi, vepři), maso ryb bez šupin a ploutví a hmyz. Ostatní maso musí být úplně zbavené krve a platí zákaz jeho míchání s mléčnými výrobky (Matlovič 2001).

Mezi posvátná místa judaismu patří Jeruzalém. K němu jsou obráceny i všechny synagogy a na stěnách domů obrácených k tomuto městu bývají pověšené jeho obrázky.

Podle Kokaisla (2009) je v judaistické tradici řada míst spojených s posvátnými horami – Ararat (zde Noe přistál s archou), Moria (zde měl Abrahám obětovat syna Izáka), Sinaj (zde dostal Mojžíš od Boha Desatero) a Sión.

Mezi další posvátná místa patří např. Hebron, nacházející se 37 km jižně od Jeruzaléma – působiště Abraháma (Matlovič 2001).

Z hlediska geografického rozmístění je přirozeným centrem světového židovstva stát Izrael. Nicméně z hlediska absolutního počtu věřících je až na 2. místě za USA. Následuje Francie, Rusko a Ukrajina (Kokaisl 2009).

4.1.4 Křesťanství

Nejrozšířenějším světovým náboženstvím je křesťanství, které odvozuje svůj název od osoby Ježíše Krista. Od data jeho narození se odvozuje i náš letopočet, přestože dnes se za rok jeho narození považuje již období mezi roky 7 až 4 př. n. l. Ježíš Kristus byl podle křesťanů dlouho očekávaným spasitelem (Mesiášem) a jediným synem božím (Anděl 1998).

Křesťané věří v Otce (stvořitel), Syna (zjevil boží lásku) a Ducha svatého – tzv. Svátá trojice. Podstata křesťanství je obsažena v Bibli. Ta se skládá ze Starého zákona –

první úmluva mezi bohem a Izraelity a Nového zákona – nová úmluva mezi Bohem a všemi lidmi uskutečněná skrze Ježíše Krista (Anděl 1998).

Centrem vzniku křesťanství byl Jeruzalém, ze kterého se toto náboženství dále šířilo. Do konce 1. století se dostalo do oblasti Malé Asie, Makedonie, Řecka a Říma. K legalizaci křesťanství v římském státě došlo v roce 313. V 10. století již byla prakticky celá Evropa křesťanská. Nicméně kulturní, politické aj. rozdíly v této velké oblasti vedly k rozdělení křesťanského světa (náboženské schizma 1054–1061). Vznikla tak západní katolická církev (v čele s římským papežem) a východní pravoslavná církev (v čele byzantský patriarcha). Spolu s námořními objevy dochází od 15. století k šíření křesťanství mimo evropský kontinent a postupně se z něj stává světové náboženství (Anděl 1998).

Křesťanství se podle Kokaisla (2009) dělí na 3 velké skupiny – katolíci, ortodoxní (pravoslavní) a protestanti. Mezi základní teologická centra patří Jeruzalém, Alexandrie, Antiochie (Antakya, Turecko), Řím a Konstantinopol.

Největší z křesťanských církví je římskokatolická církev. Ta je rozšířena zejména v jižní, západní a střední Evropě, v Latinské Americe, jižní a střední Africe a také např. na Filipínách (Anděl 1998).

Základem římskokatolické víry je víra v Ježíše Krista, který přišel na Zemi vykoupit lidské hříchy a po svém ukřižování vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa. Jeho druhý příchod katolíci stále očekávají. Bohoslužbou u katolíků je mše. Významná úloha je připisována kultům svatých ostatků a relikvií (Skokan 2010).

Symbolem katolické kultury jsou chrámy, které mají zpravidla okázalou výzdobu. Chrámy zaujímají centrální postavení ve městech. Nejvýznamnějším chrámem je bazilika svatého Petra v Římě, jejíž stavba trvala 1300 let (326–1626). Do roku 1990 byla bazilika svatého Petra v Římě největším křesťanským chrámem na světě, následně byla překonána bazilikou Notre-Dame de la Paix de Yamoussoukro v Cote d'Ivoire. S katolickou architekturou jsou také spojené významné osobnosti z oblasti malířství – např. Michelangelo Buonrotii, Raffael Santi nebo Donatello (Skokan 2010).

Mezi nejvýznamnější poutní místa katolíků patří Řím, Assisi, Lurdy, Santiago de Compostela a Čenstochová (Anděl 1998).

Pravoslavné církve jsou nejvíce rozšířeny v oblasti Ruska, východní a jihovýchodní Evropy (Anděl 1998).

Pravoslavní stejně jako katolíci uznávají sedm svátostí a jsou pro ně důležité kulty svatých ostatků a relikvií. Obecně lze podle Skokana (2010) říci, že: „mezi

katolíky a pravoslavnými existuje méně dogmatických rozdílů než mezi katolíky a protestanty“ (Skokan 2010, s. 18).

Jako některé dogmatické rozdíly Skokan (2010) uvádí názory na posmrtný život (pravoslavní uznávají jen ráj a peklo, katolíci navíc i očistec), celibát u duchovenstva (u katolíků musí dodržovat veškeré duchovenstvo, u pravoslavných jen mnichové), křest (katolíci provádějí pokropením, pravoslavní ponořením do vody), neexistence řádů u pravoslavných, křižování (u katolíků pravou rukou od čela do spodní části hrudi a následně od levého ramena k pravému, u pravoslaví prvními třemi prsty pravé ruky od čela ke spodní části hrudi a následně od pravého k levému rameni), bohoslužba (u pravoslaví se jen zpívá, u katolíků zní i varhanní hudba) a jazyk bohoslužby (latina u katolíků a národní nebo církevně-slovanský jazyk)

Mezi nejznámější pravoslavné kláštery patří Danilův klášter v Moskvě, který je rezidencí Patriarchy Moskevského a celé Rusi (Skokan 2010).

Nejslavnějším pravoslavným chrámem je podle Kokaisla (2009) Chrám Vasila Blaženého v Moskvě, který je nyní muzeem.

Pravoslavná kultura je spojená s šířením cyrilice, která vznikla na základě řecké abecedy speciálně pro slovanské jazyky. Pravoslavné chrámy jsou typické svými kopulemi a věžemi (Skokan 2010).

Od 16. století se následkem reformace začaly vyčleňovat protestantské církve, což znamenalo další rozkol křesťanství. Podle Anděla (1998) byla s hnutím za reformu církve spojena nová interpretace Bible, dále odmítání římské autority a používání národního jazyka místo latiny. Protestantismus je spojován s osobnostmi Martina Luthera, Jana Kalvína a Ulricha Zwingliho. Protestantismu se postupně rozšířil v Německu, Švýcarsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, Anglii a USA. Mezi protestantské směry patří např. lutheránství, kalvinismus, anglikánská církev, baptisté, adventisté, presbyteriáni atd.

Jako hlavní dogmatické rozdíly mezi protestanty a katolíky a pravoslavnými uvádí Skokan (2010) např. absenci jediného řídicího centra u protestantů, vykládání Písma svatého (u protestantů může každý, u katolíků a pravoslaví jen duchovní), absence mnišství a klášterů u protestantů, svátosti (u katolíků a pravoslaví křest, biřmování, eucharistie, pokání, pomazání nemocných, manželství, kněžství, u protestantů pouze dvě – křest a eucharistie (přijímání), dosažení spásy (u protestantů lze dosáhnout výlučně osobní vírou, u katolíků a pravoslaví j člověku daruje Bůh), bohoslužba (u protestantů v národním jazyce (u katolíků latinsky, u pravoslaví církevně

slovanský a řecký jazyk).

Podle Anděla (1998) vychází z křesťanství i nově vznikající církve a sekty – např. Mormoni a Svědci Jehovovi. Mormonská církev vznikla v roce 1830 v USA a je spojena se státem Utah. V čele této církve stojí prezident – prorok. Celá církev je silně hierarchizovaná. Svědci Jehovovi mají hlavní centrum v Bostonu

4.1.5 Islám

Po křesťanství je islám druhým nejrozšířenějším monoteistickým náboženstvím. Zakladatelem islámu byl obchodním Mohamed, který díky cestám za obchodem přišel do styku s judaismem i křesťanstvím. Ve věku 40 let (v roce 610) dostal prostřednictvím archanděla Gabriela boží vnuknutí a prohlásil se za posla jediného boha Alláha. Po pokusu o jeho zavraždění Mohamed uprchl v roce 622 do dnešní Medíny, kde se stal vládcem. Tato událost (hidžra) je počátkem muslimského letopočtu. Po smrti Mohameda převzali vládu chalífové a islám se začal šířit po celém Blízkém Východě (kromě Turecka), po Zakavkazsku, Libyi a Íránu (Skokan 2010).

K rychlému rozšíření islámu pomohla podle Skokana (2010) vhodná geografická poloha ohniska jeho vzniku – hranice Asie a Afriky a snadný přístup ke Středozemnímu a Rudému moři. Za dynastie Umajjovců (661–750) se islám rozšířil dále do Tuniska, Alžírsku, Maroka, na Pyrenejský poloostrov, do Afghánistánu a Ferganské kotliny. Později se tento jednotný Arabský chalífát rozpadl na jednotlivé státy.

V současné době je podle Kokaisla (2009) nejvíce muslimů v Asii. Islám je státním náboženstvím v arabských zemích (kromě Libanonu, do roku 1928 byl státním náboženstvím i v Turecku), Bangladéši, Indonésii, Íránu a Pákistánu. Mezi muslimské země dále patří státy střední Asie. Početná muslimská populace obývá Ujgurskou autonomní oblast v Číně, Džammú a Kašmír v Indii, Maledivy, Pákistán, Malajsii, Afghánistán, Jemen a některé oblasti Afriky (severní část – Mahreb), Džibutsko, Eritreu a Somálsko. V Evropě je nejvíce muslimů v Bosně a Hercegovině, Albánii, Bulharsku, Turecku a Rusku (Tataři). Velká muslimská populace je také spojena s přistěhovalectvím v řadě evropských zemí (zejména Francie, Německo a Velká Británie).

Mezinárodní organizace (např. i UNESCO) používá termín muslimský svět, který je chápán jako oblast Severní Afriky a Jihozápadní Asie, kde tvoří muslimové většinu populace (Skokan 2010).

Základem islámu je 5 pilířů víry:

1. víra v jediného boha Alláha a jeho proroka Mohameda
2. pět každodenních modliteb
3. almužna chudým
4. půst v posvátném měsíci ramadánu
5. pouť na svatá místa v Mekce a Medíně nejméně jednou v životě (Skokan 2010).

Kromě Mekky a Medíny patří ke svatým místům islámu ještě Jeruzalém, kde Mohamed vystoupil na nebesa. Dále existuje řada poutních míst místního významu – např. Kairouan v Tunisku a Karbala v Íráku. Muslimské náboženské stavby se nazývají mešity. Jejich interiéry jsou zdobeny sůrami z Koránu, arabskými ligaturami a koberci, jelikož zobrazování lidí a zvířat není islámem dovoleno. Ženy a muži se modlí odděleně vždy čelem k Mekce. Hlavní modlitba připadá na pátek (Kokaisl 2009).

Posvátnou knihou muslimů je výše zmíněný Korán, který obsahuje 114 súr. Jazykem Koránu je arabština, ze které se díky tomu stal světový jazyk (Skokan 2010).

Muslimové se dělí na dvě skupiny – sunnitě a šíité. Sunnitě se podle Kokaisla (2009) řídí kromě Koránu také sunnou (tradicí) a jako legitimní nástupce Mohameda uznávají první čtyři chalífy a dále vládu pozdějších vládců. Šíité naopak soudili, že po smrti Mohameda měl do čela obce nastoupit jeho nejbližší příbuzný bratranec a zeť Alí ibn Alí Tálíb, který se stal chalífou až jako čtvrtý v řadě. Po jeho smrti šíité opět neuznali nového chalífu, ale jako legitimní nástupce uznávali jen potomky Alího. 12. imám (muslimský duchovní) Mahdí se skryl v roce 873, ale v budoucnu se podle šíitů objeví po boku Ježíše Krista a očistí svět. Do té doby zastupují skrytého imáma na Zemi muslimští duchovní (Kokaisl 2009).

Sunnité tvoří asi 85 % všech muslimů. Šíité převažují ve státech kolem Perského zálivu – v Íránu, Iráku, Bahrajnu, Ázerbájdžánu (Anděl 1998).

Mezi oběma skupinami dochází k řadě konfliktů – např. V Iráku, Afghánistánu a Pákistánu (Kokaisl 2009).

S islámem je také spojováno tradiční právo šári'a uplatňované především v Saudské Arábii a Íránu. Podle tohoto tradičního práva je zakázáno zabití nevinného člověka, krádež, konzumace alkoholu, užívání drog, požívání vepřového masa, neposlušnost vůči rodičům atd. Kdo poruší tyto zákazy, bude potrestán v tomto i posmrtném životě (Skokan 2010).

4.1.6 Ostatní náboženství/myšlenkové směry

V oblasti Asie patří k dalším myšlenkovým směrům konfucianismus, taoismus a šintoismus.

Konfucianismus je spojený s osobností Konfucia. Základem tohoto učení je rovnocenný zájem o přírodu a člověka. Taoismus je spojený s osobností Lao-c'. Základem tohoto myšlenkového směru je tao (cesta). Oba tyto směry jsou vázány na oblast východní Číny, Korejského poloostrova, Taiwanu a Hainanu (Skokan 2010).

Šintoismus je nejvíce rozšířen v Japonsku, kde navazoval na myšlenkové proudy přicházející z Číny. Ústředním tématem je vztah přírody a člověka. V přírodě se nacházejí podle šintoismu posvátné síly (hora Fudžisan). Zajímavé je, že mezi lety 1870 a 1945 byl šintoismus státním náboženstvím. Nicméně ústava z roku 1947 zrušila božskou podstatu císaře (Anděl 1998).

U domorodých národů Afriky, Nové Guineje, Amazonie atd. převládají tradiční náboženství. Tato náboženství mohou mít různou podobu. Důležitá je představa, že vše, co v přírodě existuje, je projevem bohů. Při rituálech hrají důležitou roli kouzla a předkové (Anděl 1998).

4.2 Geografie náboženství

Při vymezování samotného pojmu geografie náboženství je důležité jej zařadit do kontextu celé geografie. Je důležité si také uvědomit, že kromě samotného přírodního prostředí má náboženství vazby také na obyvatelstvo dané oblasti, sídelní strukturu, hospodářství a mj. i politiku.

4.2.1 Zařazení geografie náboženství do kontextu geografie

Při vymezování termínu náboženství je podle Matloviče (2001, s. 25) nejuznávanější teorií teorie švédského teologa N. Söderbloma a C. P. Tiela: *„náboženství je ve všeobecném smyslu vztah mezi člověkem a nadpřirozenou podstatou [...] Tento vztah nachází svůj výraz ve speciálních pocitech (doufání, prosby, strach), představách (víra) a činnostech (modlitby, obřady, oběti), jako i při plnění morálních příkázání“*

Náboženství se mohou klasifikovat podle různých kritérií:

- historické kritérium – zaniklá, živá, nově vznikající náboženství

- sociálně-prostorové kritérium – rodová, národní, světová náboženství
- genetické kritérium – přírodní, zjevená náboženství
- podle počtu božstev – monoteistická, polyteistická, neteistická náboženství (Banek in Matlovič 2001).

Studiem náboženství se zabývá řada vědních disciplín – např. teologie a religionistika.

Teologie se podle Kokaisla (2009) zabývá studiem náboženské nauky a věrouky. Podle Skokana (2010) vychází z předpokladu, že Bůh existuje, na rozdíl od religionistiky, která porovnává různá náboženství a (ne)existence Boha pro ni není důležitá.

Religionistika třídí náboženské systémy a popisuje je (Kokaisl 2009).

Novověká religionistika se začala formovat v osvěcenství a to zejména v Anglii, Nizozemsku a Německu. Samostatným oborem se stala ve druhé polovině 19. století, kdy začaly také vznikat první katedry dějin náboženství na univerzitách. Jejím zakladatelem byl německý filolog Friedrich Max Müller. V současnosti je religionistika vyučována ve většině zemí Evropy. Mimo Evropu je její významné postavení na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě nebo na Univerzitě v Tokiu. V České republice jsou religionistická pracoviště Ústav religionistiky Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, dále pracoviště při univerzitách v Praze, Pardubicích a Českých Budějovicích (Skokan 2010).

Geografie náboženství je podle Skokana (2010) jedna z hlavních disciplín studijních kurzů oborů religionistika. *„Geografie náboženství (religiózní geografie) zkoumá zejména souvislosti a vazby mezi geografickým prostředím a náboženstvím, mezi krajinou a náboženstvím. Odráží složité procesy vývoje a zákonitosti územního rozložení světových civilizací i náboženských komponent duchovní kultury jednotlivých zemí a národů“* (Chris Park 2004).

Geografie náboženství se jako pojem dostala do odborné literatury již v 17. století. Jako vědní disciplína se stala součástí anglické (geography of religion), ruské (geografija religii), německé (Religionsgeographie) i polské (geografia religii, geografia religioznawcza) geografické školy (Matlovič 2001).

Kromě samotné geografie se geografie náboženství dotýká religionistiky, historie, sociologie, etnologie atd. Má tedy velký interdisciplinární charakter. Mezi základní otázky výzkumu patří vztah geografického prostředí a náboženství, expanze náboženství v různých geografických dimenzích, religionistické migrace, religiózní

cestovní ruch, vliv náboženství na sídelní typy, sídelní strukturu, hospodářství atd. (Skokan 2010)

Podle Henkela (2005) jsou pro geografii náboženství nejdůležitějšími sousedními disciplínami sociologie náboženství a náboženské vědy, případně teologie. Navíc náboženské vědy sledují prostorový aspekt od samého počátku. V mnoha učebnicích náboženských věd (dějin náboženství) lze podle Henkela (2005) najít kapitolu o „geografii náboženství“.

Podle Kokaisla (2009) lze v rámci geografie náboženství rozlišovat 2 základní směry:

- zkoumání vztahu geografie a náboženství (působení geografického prostředí na náboženství)
- popis rozmístění jednotlivých náboženství v geografickém prostoru (vliv náboženství na okolní prostředí)

Pro sledování závislosti náboženství na geografickém prostředí, okolnosti proniknutí náboženství do dané oblasti, historického pozadí je nutné mít základní přehled o jednotlivých náboženstvích (Kokaisl 2009).

Tento přehled poskytuje předcházející kapitola 4.1 zabývající se základní charakteristikou vybraných světových náboženství.

Těsný vztah náboženství a přírodního prostředí dokazuje podle Kokaisla (2009) také fakt, že některé geografické objekty jsou zároveň objekty náboženskými. Jako příklad lze uvést posvátné hory značící blízkost boha (Olymp ve starověkém Řecku, Ararat v judaistické a křesťanské tradici nebo čínská hora Kailás posvátná pro hinduisty, buddhisty, bönisty a džinisty) nebo posvátné řeky (Ganga, Jamunu a Sarasvátí posvátné pro hinduisty nebo Jordán posvátný pro křesťany).

4.2.2 Náboženství a přírodní prostředí

Podle Matloviče (2001) existuje mezi náboženstvím a přírodním prostředím obousměrná vazba. V 19. století F. Ratzel představil geodeterministickou koncepci, která: „*absolutizovala vliv přírodního prostředí na náboženské systémy*“ (Matlovič, 2001, s. 164)

Řada geografů (např. E. C. Semple) se snažila rozličnými faktory prostředí vysvětlit monoteismus. Vycházeli z monoteistické židovsko-křesťansko-islámské tradice, která vznikla v pouštních oblastech jihozápadní Asie. Podobnost vidí u lámaismu jakožto monoteismu blízké podoby buddhismu vyvíjejícího se v suchých

oblastech Tibetu a Mongolska. Toto ale řada pozdějších prací vyvrací, protože tvrdí, že řada obyvatel pouští vyznává polyteistická náboženství a naopak monoteismus můžeme nalézt i v oblastech deštného pralesa (Matlovič 2001).

Díky determinismu náboženství na základě fyzickogeografických faktorů lze vidět rozdíly mezi severskými a jižanskými národy. U severských národů převládá rozum, vůle, přísnost a trpělivost. U jižanských naopak převládá pohyblivost, životaschopnost a vášeň. Tím se vysvětluje příklon severských národů k trýznivějšímu protestantismu (Hellpach in Matlovič 2001).

„Formující síla přírodního prostředí na myšlenkový obsah náboženství je těžko dokazatelná, a proto je dosud nevyjasněná. Nedá se včas ignorovat skutečnost, že vztah příroda–náboženství se výrazně projevil ve formování primárních náboženství. U horských etnik sídlili bohové na horách, v lesích a při pramenech, u mořských národů ve vodě, u nomádů na obloze anebo na nekonečných stepích a u loveckých národů mezi zvířaty“ (Rinschede in Matlovič 2001, s. 166).

Řada náboženství uctívá přírodní objekty. Mezi ty patří posvátné vrcholy – např. Meru u hinduismu, Sion a Karmel u judaismu, Fudžijama u šintoismu. Uctívání některých posvátných vrcholů spočívá v udržování si odstupu od těchto hor (např. Ayers Rock v Austrálii). Mezi další uctívané přírodní prvky patří skalní útvary a kameny (např. černý kámen al Kaba v Mekce, skála Sharagrama u hinduismu). V řadě náboženství má významné postavení voda. Např. v hinduismu je voda chápána jako původ světa a symbol života (posvátná řeka Ganga s nejposvátnějším brodem ve městě Varanásí) (Matlovič 2001).

Do této řeky hinduisté dokonce sypají popel zemřelých, protože věří, že kdo zde zemře, vysvobodí se z cyklu sansary. Varanásí je hinduisty považováno za první město na Zemi (Skokan 2010).

Posvátnou řeku mají i křesťané. Je jí řeka Jordán, kde byl pokřtěn Ježíš Kristus. Podle této řeky byl pojmenován rybník nacházející se nedaleko Tábora. Ostatně i samotné jihočeské město Tábor je pojmenováno podle biblické hory Tábor. V nedaleké Jistebnici protéká řeka s biblickým názvem Cedron. Tato toponyma jsou ukázkou přejímání symboliky posvátných míst husity (Kokaisl 2009).

Posvátné mohou být rostliny, zvířata, ale i nebeská tělesa. Vesmír ovlivnil i vznik kalendáře, který má religiózní původ. Řada náboženství používala lunární kalendář (mj. i judaismus, islám, buddhismus a hinduismus). Dodnes některá náboženství (judaismus, islám) počítají letopočet podle vlastního kalendáře (Matlovič

2001).

Z hlediska vztahu boha a přírody existují 4 koncepce:

1. příroda je ztělesněním boha
2. bůh je nadřazen přírodě
3. stvořitel stojí nad tvorstvem–božstvem, člověkem a přírodou
4. bůh je nad člověkem a člověk nad přírodou (Matlovič 2001).

Výše zmíněné příklady dokazují provázanost náboženství a přírodního prostředí. Příroda ovlivňovala náboženství už od jeho vzniku. Determinismus přírodním prostředím a uctívání nejrůznějších přírodních prvků je patrné u starověkých náboženství, nejrůznějších indiánských kultur, ale i u velkých světových náboženství. Na tento fakt měla nepochybně velký vliv skutečnost, že právě v přírodním prostředí, se lidé od pradávna snažili hledat odpovědi na nevysvětlitelné jevy.

4.2.3 Náboženství a obyvatelstvo

Obyvatelstvo je jednou z oblastí, kterou sleduje sociální geografie. Geografie obyvatelstva je jednou ze základních geografických disciplín. U obyvatelstva se sleduje jeho rozmístění, struktura a dynamika. Všechny tyto vlastnosti mohou být (nejen) náboženstvím ovlivněny.

Velký vliv má náboženství na demografický růst populace. Matlovič (2001) uvádí příklad islámu. Většina muslimských populací má podle něho podobnou charakteristiku jako první demografický přechod – vysoká úroveň natality (42 ‰) a mírně nadprůměrná úroveň mortality (13,8 ‰), což způsobuje nadprůměrnou úroveň přirozeného přírůstku (28 ‰). Islám má (podobně jako ostatní velká náboženství) specifický postoj k plánování rodiny, což silně ovlivňuje prostorové rozložení a populační růst v řadě zemí světa (Bangladéš, Indonésie, Malajsie atd.). Pro muslimské země je také typický polygynický model rodiny, což také vedlo k dosažení rychlého demografického růstu. Fertilita v muslimských zemích patří k nejvyšším na světě – muslimská žena má průměrně 6 dětí.

Podobně jako u islámu i regiony s vyšším zastoupením římskokatolické církve vykazují tendenci vyšší úrovně porodnosti. Což může být způsobeno odmítáním antikoncepce a interrupce. Jako příklad uvádí Matlovič (2001) Severní Irsko, kde ženy z katolických rodin měly podle průzkumu průměrně 3,25 dětí, ženy z protestantských rodin 2,29 dětí a nevěřící ženy 2,16.

Vývoj ve 2. polovině 20. století podle Skokana (2010) ukazuje výrazné zvýšení

počtu populace v zemích Latinské Ameriky. Brazílie a Mexiko mají dohromady téměř čtvrt miliardy katolíků, což je stejně jako v celé Evropě. To ukazuje na přesun demografického těžiště římskokatolického světa z Evropy do Latinské Ameriky.

Nicméně jak poukazuje Kokaisl (2009) náboženství je přímou součástí kultury a každodenního života obyvatel, proto nelze populační dynamiku připisovat pouze příslušnému náboženství.

Kromě přirozeného přírůstku má náboženství také vliv na prostorovou dynamiku. Nábožensky motivované přesuny obyvatelstva jsou podle Kokaisla (2009) známé již z biblických dob, z období reconquisty Španělska (přesun muslimského a židovského obyvatelstva do severní Afriky), z období reformace a následných válek, které se podle oficiálních proklamací často vydávaly za náboženské. Jako příklad z České republiky lze uvést habány – německé novokřtěnce, kteří kvůli pronásledování v Německu a Švýcarsku přesídlili na jižní Moravu, kde přispívali k rozvoji řemesel. Po bitvě na Bílé Hoře následně odešli na Slovensko. Dalším příkladem může být emigrace příslušníků Jednoty bratské (i Jan Ámos Komenský).

Jako jednu z vůbec největších náboženských migrací označuje Park (1994) výměnu hinduistického a muslimského obyvatelstva při rozdělení Britské Indie na muslimský Pákistán a hinduistickou Indii v letech 1947–1948. Odhady uvádějí přesun 10 až 15 milionů lidí.

V dějinách se také vyskytuje řada náboženských migrací, které nebyly zapříčiněny nuceným odchodem náboženských skupin s cílem vyhnout se pronásledování, ale byly spojené se šířením vlivu určitého náboženství (misionářská činnost). Jako příklad lze uvést šíření křesťanství při kolonizaci Ameriky (Matlovič 2001).

Podobně se křesťanství šířilo v Africe. Zde bylo na počátku 20. století pouze několik milionů křesťanů, jejichž počet ale působením křesťanských misionářů vzrostl na 250 milionů na přelomu 20. a 21. století (Kokaisl, 2009).

Dalším osobitým pohybem obyvatelstva s náboženským motivem jsou poutě. Místa spojená s osobou Ježíše Krista navštěvovali věřící již v 1. století. Hlavním poutním místem současného katolického světa je Vatikán. Mezi další poutní místa patří města spojená s osobnostmi svatých (např. Assisi jako rodiště sv. Františka) nebo místa zjevení (např. Lourdes – zjevení Panny Marie 1858, více než 6 milionů poutníků ročně) (Skokan 2010).

Putování věřících do pravoslavných klášterů je spojováno se směřováním

k ostatkům svatých (Serafín Sarovský v Divějeském klášteře), posvátných míst pro pravoslavné (jeskyně v Kyjevskopečerské lávře) a na kontakt s duchovními autoritami. Počet poutníků se zvyšuje v období pravoslavných svátků, stejně jako u ostatních náboženství. Pravoslavní putují také do Svaté země a na Svatou horu Athos v Řecku (Skokan 2010).

Asi nejznámější náboženskou poutí je muslimská pouť hadždž. Jedním z 5 základních pilířů islámu je vykonání poutě do posvátných měst alespoň jednou za život. Cílem této pouti je návštěva hlavní mešity v Mekce, kde se nachází Ka'ba (kamenná krychlová struktura, v jejíž jedné stěně se nachází černý kámen). Podle odhadů se této pouti účastní více než 2 miliony muslimů každý rok. Celou organizaci zajišťuje speciální ministerstvo Saudské Arábie. (Skokan 2010)

Jako největší náboženský svátek světa vidí Skokan (2010) hinduistickou pouť Kumbhaméla (svátek džbánů). Tento svátek je spojen s mýtem o boji mezi bohy a démony o zlatý džbán s nápojem nesmrtelnosti. Džajanta (jedno ze jmen Krišny) se proměnil v ptáka a tohoto nápoje se zmocnil. Letěl s ním 12 božích dní (= 12 lidských let) a 4x musel odpočívat (v Haridváru, Prajágu – dnešním Alláhabádu, Udžajnu a Násiku). Úplná Kumbhaméla se koná jednou za 12 let, částečná jednou za 3 roky v jednom z těchto čtyř měst. Největší pouť bývá ve městě Alláhabád kam v roce 2001 dorazilo (údajně) 70 milionů lidí.

Náboženství má dále vliv na strukturu obyvatelstva. Lze je možné uvést příklad hinduistické Indie, jejíž společnost byla striktně rozdělena do čtyř kast – brahmáni, kšátriové, vaišové a šúdrové (+ nejnižší vrstva nedotknutelní). Tento kastovní systém určoval striktní pravidla celé společnosti, a přestože byl v roce 1950 zrušen, stále se ho nepodařilo z indické společnosti zcela odstranit (Partridge, 2005).

Náboženství je také jedním z faktorů, na základě kterého se mohou vytvářet struktury obyvatel dané populace. Proto je také jedním z bodů, které zjišťují statistiky sčítání obyvatel.

4.2.4 Náboženství a sídla

Podle Kokaisla (2009) ovlivňovalo náboženství vznik sídel již od počátku. Pro nejstarší města vznikající v oblasti Předního Východu je charakteristické rozmístění náboženských budov v okolí královského paláce. Podobně tak byly románské kostely důležitým centrem prvních sídlišť městského typu v Čechách. Ve 13. století, kdy docházelo k velké kolonizaci, vznikala řada nových sídel, jejichž nejstarší zástavba se

vždy nacházela v okolí kostelů.

Pro každý náboženský systém jsou charakteristické jiné typy staveb. Základem pro každé lidské sídlo je určitý vzor, který určuje dlouhodobé a předvídatelné prostorové uspořádání. Právě i náboženské vzory zanechaly své stopy v sídlech. Kromě toho se náboženské motivy odrážejí i v geografickém názvosloví. Přírodní národy využívaly pro svůj náboženský život přírodní útvary, které je obklopovaly (např. jeskyně, skály). Na rozdíl od nich národní a světová náboženství začala pro náboženské účely stavět objekty určené pro tento účel. Z počátku stavby napodobovaly přírodní útvary (např. megality), poté začaly vznikat budovy jako přístřešky pro božstva, které nejvíce ovlivnily krajinu. Tyto stavby začaly vznikat již ve starověku (Egypt, Řecko). V hinduistických oblastech vznikají bohatě zdobené chrámy nacházející se v centru sídelní struktury. V centru také sídlily nejvyšší kasty, čím dál od centra, tím se snižovala kastovní příslušnost. Toto uspořádání se zachovalo v jižní Indii, naopak sever byl pod vlivem islámu. V buddhistických oblastech jsou základními stavbami stúpy (kopulovité stavby), které jsou příbytkem relikvií Buddha. Z nich se vyvinuly pagody, což jsou stupňovitě uspořádané poschod'ové stavby s věžičkami. Pro judaismus jsou typické stavby synagogy. Z hlediska sídelní formy převažovaly (hlavně ve východní Evropě) malá města nebo městské čtvrti (štettel). Zde se nacházela synagoga, rituální koupele, ješiva (škola) a trh. Ulice pak byly úzké s nahuštěnými domy. Dobře dochované židovské čtvrti se dnes nachází např. v polském Krakově. Křesťanské oblasti jsou charakteristické chrámy a kostely, které se liší podle oblasti. V oblasti byzantského vlivu se jedná o chrámy s půdorysem rovnoramenného řeckého kříže a mohutnou kupolí. V západní Evropě se jedná o budovy s půdorysem latinského kříže (jedno rameno prodloužené) vznikající pod vlivem románského, gotického, renesančního, barokního aj. stylu, které výrazně ovlivňovaly podobu náboženských staveb v daném období. Chrámy zaujímají centrální postavení ve městech. V islámských oblastech jsou typickými náboženskými stavbami mešity s minarety (věžičky), ze kterých 5x denně muezzin ohlašuje modlitbu. Velká mešita je náboženským, intelektuálním a veřejným centrem. Hospodářským centrem je pak bazar uspořádaný do obchodních ulic a zastřešených tržnic. Dále se zde nachází městské čtvrti s malými mešitami a místními bazary. Na okraji města se pak nachází vládní budova přiléhající k městskému opevnění (Matlovič 2001).

4.2.5 Náboženství a hospodářství

Náboženství je jedním z faktorů ovlivňujících rozmístění živočišné výroby. Zákaz konzumace určitého produktu živočišné výroby se negativně promítá do jeho produkce v dané oblasti. Jako příklad může být uveden islám a jeho zákaz konzumace vepřového masa. Ve státech, kde je islám státním nebo alespoň dominantním náboženstvím, se chov prasat prakticky nevyskytuje. Historickým důvodem tohoto zákazu je podle řady autorů byly ryze praktické důvody – vepřové maso se v oblasti Blízkého Východu v důsledku klimatu nejrychleji kazilo. V tomto lze vidět silné ovlivnění islámu judaismem. Podobné omezení platí pro hinduismus, kde je zakázána konzumace hovězího masa. Tento zákaz má ale na rozdíl od zákazu konzumace vepřového masa u judaismu a islámu jiný důvod. Kráva je v hinduistické společnosti považovaná za posvátnou a díky tomu dochází k paradoxní situaci. Zatímco v muslimských zemích je zákaz konzumace vepřového masa důvodem neexistující živočišné produkce těchto zvířat, Indie je naopak v chovu dobytka na 2. místě ve světě, ale hospodářské důvody tohoto chovu jsou relativně malé. Historicky vychází zákaz zabíjení krav u hinduistů již ze starých indických textů. Důvody byly opět ryze praktické – kráva znamenala u Árijů (předků dnešních Indů) určité bohatství, jelikož poskytovala mléko a máslo, což znamenalo u polokočovných kmenů určitou jistotu zajištění potravy. Podobně mají náboženské důvody vliv na rozšíření vegetariánství u buddhistů. Buddhismus vychází z faktu, že živé bytosti se neustále přetvářejí a neexistuje tak bytost (ani zvířecí), která by s námi nebyla nějakým způsobem spřízněna (Dnešní svět – živočišná výroba 2011).

Z hlediska rostlinných produktů je pro náboženství důležité víno, které bylo součástí rituálů už ve starověku, dnes je významné např. při katolické mši. Díky jeho náboženskému využití tomu došlo k rozšíření obchodu s vínem na základě náboženských důvodů. S rozšířením křesťanství došlo také k rozšíření vinic ze středomořské oblasti směrem na sever. Jako další příklad náboženského rozšíření lze uvést citronovník. Citrusový plod ertrog je používán při modlitbách Židů při každoročním svátku stánků Sukot, díky diapoře Židů se tato rostlina postupně rozšířila po celém středomoří (Matlovič 2001).

Jako pozitivní vztah náboženství a hospodářství Matlovič (2001) dále uvádí podporu náboženských objektů jako turistických cílů.

Náboženství může mít významný vliv i z hlediska cestovního ruchu. Podle Ohlera (2002) již od antiky byly na cestách miliony poutníků směřujících

k náboženskému cíli. Evropa si uvědomuje hodnotu těchto památných míst, proto je řada z nich svěřena pod ochranu UNESCO – např. Camino Francés (700 km dlouhá poutní cesta severním Španělskem).

Ohler (2002) dále upozorňuje na fakt, že již v minulosti měly z poutníků prospěch města, která uchovávala relikvie. Poutníci potřebovali na svých cestách služby, tudíž poutě pomohly k rozvoji pohostinství.

Tato tradice se uchovala dodnes a v řadě zemí je náboženský cestovní ruch významným zdrojem příjmů.

Jednotlivá náboženství mohou různým způsobem přímo ovlivňovat i ekonomický rozvoj. Podle Matloviče (2001) silně zakořeněné kastovníctví v hinduismu brání sociální a prostorové mobilitě obyvatelstva a je tak považováno za brzdu ekonomického rozvoje. Konfuciánsví se snaží o skromnost, usilovnost a spolupráci, což vede k hospodářskému nasazení. Křesťanství i islám mají pozitivní vztah k hospodářství založeného na zisku. Historicky obě náboženství také odmítala půjčování úrok (Matlovič 2001).

Podle Kokaisla (2009) mohly na úrok půjčovat určité skupiny obyvatel – převážně Židé. To vedlo k růstu majetku některých z nich a později to podpořilo antisemitismus, který byl založený na ekonomickém základě. V islámském světě se zákaz úroku, který nařizuje korán, obchází např. vyplácením podílu na zisku nebo stanovením nejvyšší míry úroku.

Náboženství také ovlivnilo vznik kapitalismu. Protestantští obchodníci žili skromně, zisk dále investovali a díky tomu docházelo k akumulaci kapitálu (Weber, 1904).

4.2.6 Náboženství a politika

Z politického hlediska ovlivňuje náboženství vnitropolitickou situaci i mezinárodní vztahy. Podobně tak může i politika ovlivňovat náboženství (Matlovič 2001).

Opět se tedy jedná o obousměrný proces. Jako příklad ovlivňování náboženství politikou lze zmínit vliv komunistické ideologie ve 20. století, které se negativně vymezovaly vůči náboženství. V řadě zemí tak docházelo k bourání kostelů, zatýkání církevních představitelů atd. (Matlovič 2001).

Vyspělé země se snaží podporovat svobodu náboženského vyznání a zaujímají neutrální postoj k náboženství. Existují ale také země, ve kterých se náboženská

svoboda těžko prosazuje – jedná se především o země s řadou společenských problémů. Nejvyšším stupněm podpory náboženství ze strany státu je jeho přijetí jako státní doktríny, jako je tomu např. v Iránu (Rinschede in Matlovič 2001).

Vliv náboženství na uspořádání politické mapy světa ukazuje např. rozdělení Britské Indie (1946-47) na základě náboženského klíče. Vznikla hinduistická Indie a muslimský Pákistán. Na severozápadě Indie vznikl většinově muslimský stát Džammů a Kašmír, který je stále ohniskem napětí mezi oběma zeměmi (Park 1994).

Podobně došlo k rozdělení muslimského Súdánu v roce 2011, kdy se odtrhl křesťanský Jižní Súdán.

Dalším příkladem podobné situace může být Nigérie, kde ale k rozdělení nedošlo. V roce 1914 došlo ke sloučení převážně muslimského severu s křesťanským a animistickým jihem Nigérie pod britskou nadvládu. Země se od té doby potýká s náboženským a etnickým konfliktem, který ohrožuje jednotu země, která získala nezávislost v roce 1960 (BBC News Africa 2014).

Podle Matloviče (2001) měl náboženský charakter i konflikt v Bosně a Hercegovině, kde žily 3 odlišné skupiny obyvatel – muslimští Bosňáci, pravoslavní Srbové a katoličtí Chorvaté. Během této války docházelo k etnickým a náboženským čistkám – největší byla genocida muslimského obyvatelstva ve Srebrenici.

Hodnocením vlivu náboženství na konflikty ve světě se zabývá řada autorů. Matlovič (2001) zmiňuje některé konflikty ve světě v průběhu 90. let, ve kterých:

- je náboženství aktivně zapojené – např. Súdán (islám/křesťanství/primární náboženství), Nigérie (křesťanství/islám), Egypt (islámští extrémisté/koptská církev), Izrael a Palestina (judaismus/islám), Indie (sikkhimus, hinduismus)
- jsou náboženství důležitým faktorem – např. Severní Irsko (protestantismus/katolictví), Severní Osetie (křesťanství/islám), Kašmír (hinduismus/islám), Srí Lanka (islám/hinduismus/buddhismus)
- náboženství stojí v pozadí, ustupuje jiným faktorům – např. Filipíny (křesťanství/islám), Východní Timor (islám/křesťanství).

Jako příklad rozdělení moci ve státě na základě náboženství uvádí Kokaisl (2009) příklad Libanonu. V této zemi je specifické rozdělení moci, někdy označované jako konfesionalismus – moc je rozdělena mezi prezidenta (křesťan-maronita), předsedu vlády (sunitský muslim) a předsedu parlamentu (šíitský muslim). Ve vládě mají rovnoměrné zastoupení křesťané i muslimové. Podobně i křesla v parlamentu jsou rozdělena podle náboženského klíče – 64 muslimů (27 sunnité, 27 šíité) a 64 křesťanů

(34 maronité, 14 řeckých pravoslavných, 8 řeckých katolíků, 5 arménských pravoslavných, 1 arménský katolík, 1 protestant a 1 člen podle rozhodnutí).

4.3 Zařazení geografie náboženství do učiva základní školy

Při zařazování tématu geografie náboženství do učiva ZŠ je důležité vycházet z kurikulárních dokumentů. Kromě zkoumání zařazení do předmětu zeměpis je důležité prostřednictvím RVP ZV zjistit mezipředmětové vazby a možné využití daného tématu při výuce průřezových témat.

4.3.1 Zařazení tématu geografie náboženství do kontextu RVP ZV

Od 1. září 2005 byl do vzdělávací soustavy České republiky zaveden nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Tyto dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní.

Státní úroveň představují Národní program vzdělávání vymezující počáteční vzdělávání jako celek a rámcové vzdělávací programy (RVP), které vymezují závazné rámce vzdělávání pro jednotlivé etapy vzdělávání (předškolní, základní a střední). Školní úroveň je tvořena školními vzdělávacími programy.

RVP jsou závazné dokumenty, které vycházejí z nové strategie vzdělávání. Ta zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a následné uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě. RVP formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) specifikuje úroveň klíčových kompetencí, kterých by žáci měli dosáhnout na konci základního vzdělávání, vymezuje vzdělávací obsah (učivo a očekávané výstupy), zařazuje do vzdělávacího obsahu průřezová témata atd. RVP ZV je otevřený dokument, u něhož se předpokládá jeho inovace podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se školním vzdělávacím programem a podle měnících se potřeb žáků. Toto dokazuje i jeho již upravená verze, která vstoupila do platnosti od 1. září 2013.

Vzdělávací obsah je v RVP ZV rozdělen do 9 vzdělávacích oblastí:

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk, Další cizí jazyk)
- Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace)

- Informační a komunikační technologie (Informační a komunikační technologie)
- Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět)
- Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství)
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis)
- Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce).

První poznatky ze zeměpisu získávají žáci již na 1. stupni ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. V této oblasti je vymezen vzdělávací obsah témat člověk, rodina, společnost, vlast, příroda, kultura, technika, zdraví, bezpečí atd. Tato vzdělávací oblast připravuje žáky na specializovanější výuku ve vzdělávacích oblastech na 2. stupni (Člověk a společnost, Člověk a příroda) a ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví. Problematika geografie náboženství ve výuce zeměpisu na 2. stupni základní školy může ze vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět navázat na poznatky z tematického okruhu *Lidé kolem nás*, kde si žáci uvědomují význam a podstatu vzájemné úcty a snášenlivosti a seznamují se i s problémy, které provázejí soužití lidí, celé společnosti i světa (globální problémy). Jedním z cílových zaměření této oblasti je poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, výchova ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel. Z hlediska učiva jsou do tohoto okruhu zařazeny církve a jako jeden z očekávaných výstupů je zde rozlišování základních rozdílů mezi lidmi. V tematickém okruhu *Místo, kde žijeme* patří do očekávaných výstupů vyhledání typické regionální zvláštnosti např. kultury a jejich stylizace. Dále žák zprostředkuje ostatním své zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest a porovná způsob života v naší vlasti a v jiných zemích. Všechny tyto očekávané výstupy mohou být zaměřeny na problematiku geografie náboženství.

Samotný vzdělávací obor Zeměpis je zařazen do vzdělávací oblasti Člověk a příroda společně se vzdělávacími obory Fyzika, Chemie a Přírodopis. Tato vzdělávací oblast navazuje na výše zmíněnou vzdělávací oblast Člověk a jeho svět. Zeměpisné vzdělání umožňuje (spolu s fyzikálním, chemickým a přírodopisným vzděláním) získat komplexní pohled na vztah mezi člověkem a přírodou a navíc umožňuje žákům postupně odhalovat souvislosti přírodních podmínek a života lidí. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Zeměpis má jako jediný z dané vzdělávací oblasti přírodovědný

i společenskovední charakter.

Vzhledem ke společenskovednímu zaměření zvoleného tématu geografie náboženství je zde úzká návaznost na další vzdělávací oblast – Člověk a společnost. Ta zahrnuje vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství. Celá tato vzdělávací oblast směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Součástí této oblasti je prevence rasistických a xenofobních postojů a výchova k toleranci a ochraně kulturních hodnot.

Vzdělávací obsah vzdělávacího okruhu Zeměpis (geografie) je pro 2. stupeň ZŠ v RVP ZV rozdělen do 7 tematických okruhů:

- Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie
- Přírodní obraz Země
- Regiony světa
- Společenské a hospodářské prostředí
- Životní prostředí
- Česká republika
- Terénní geografická výuka, praxe a aplikace.

Problematika geografie náboženství může být zařazena do tematických okruhů Regiony světa a Společenské a hospodářské prostředí. Učivo tematického okruhu Regiony světa je tvořeno částí světadílů, oceány, makroregiony světa, kde si žáci osvojují určující a porovnávací kritéria, jejich přiměřenou charakteristiku z hlediska přírodních a socioekonomických poměrů s důrazem na vazby a souvislosti (např. náboženské oblasti). Mezi očekávané výstupy tematického okruhu Regiony světa patří rozlišování zásadních společenských atributů jako kritérií pro vymezení, ohraničení a lokalizaci, dále lokalizace makroregionů světa podle zvolených kritérií (např. náboženství) a porovnání a přiměřené hodnocení např. kulturních a společenských poměrů, zvláštností a podobností vybraných makroregionů a vybraných států. Součástí tematického okruhu Společenské a hospodářské prostředí je učivo obyvatelstvo světa (např. kulturní charakteristiky) a regionální společenské, politické a hospodářské útvary (hlavní světová konfliktní ohniska). Jedním z očekávaných výstupů tohoto vzdělávacího okruhu je lokalizace na mapách jednotlivých světadílů hlavních aktuálních geopolitických změn a politických problémů v konkrétních světových regionech. Zde lze z hlediska vybraného tématu zařadit např. konfliktní oblasti světa, kde je nestabilita způsobena náboženskými důvody.

4.3.2 Mezipředmětové vazby

Vzdělávací obor Zeměpis je zařazen do vzdělávací oblasti Člověk a příroda společně se vzdělávacími obory Fyzika, Chemie a Přírodopis. Nicméně vzhledem ke společenskovědnímu zaměření tématu geografie náboženství, nelze využít mezipředmětových vazeb s danými přírodovědnými předměty. Naopak nejvhodnější je využití mezipředmětových vazeb se vzdělávacími obory Dějepis a Výchova k občanství, které tvoří vzdělávací oblast Člověk a společnost.

Vzdělávací obor Dějepis je tvořen 8 tematickými okruhy:

- Člověk v dějinách
- Počátky lidské společnosti
- Nejstarší civilizace, kořeny evropské kultury
- Křesťanství a středověká Evropa
- Objevy a dobývá, počátky nové doby
- Modernizace společnosti
- Moderní doba
- Rozdělený a integrující svět

Dějepis vede žáky k rozvíjení zájmu o současnost a minulost různých kulturních společností. Z hlediska problematiky geografie náboženství je důležitý zejména pro uvědomění si okolností a lokalizace vzniku jednotlivých náboženství a jejich následného šíření, což je důležité pro pochopení současné situace. Učivo zaměřené na problematiku náboženství je obsaženo v tematickém okruhu *Nejstarší civilizace, kořeny evropské kultury* (zrod křesťanství a souvislost s judaismem), dále v tematickém okruhu *Křesťanství a středověká Evropa*. Zde patří mezi očekávané výstupy porovnání základních rysů západoevropské, byzantsko–slovanské a islámské kulturní oblasti a vymezení úlohy křesťanství a víry v životě středověkého člověka. Do učiva tohoto tematického okruhu je zařazeno utváření států ve východoevropském a západoevropském kulturním okruhu a jejich specifický vývoj, islám a islámská říše ovlivňující Evropu (Arabové a Turci) a křesťanství, papežství křížové výpravy. V tematickém okruhu *Moderní doba* je žák schopen vyložit antisemitismus a jeho nepřijatelnost z hlediska lidských práv.

Výchova k občanství je rozdělena do 5 tematických okruhů:

- Člověk ve společnosti

- Člověka jako jedinec
- Člověk, stát a hospodářství
- Člověk, stát a právo
- Mezinárodní vztahy, globální svět.

Pro téma geografie náboženství je důležitý zejména tematický okruh *Člověk ve společnosti*, jehož součástí je učivo kulturní život (rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice). Mezi očekávané výstupy patří objasnění potřeby tolerance ve společnosti a respektování kulturních zvláštností a zaujímání aktivního postoje proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.

Pro geografii náboženství je důležitý vztah náboženských systémů, sociálního a přírodního prostředí, čímž se zabývá Geografie. Pro pochopení současného stavu rozložení náboženství ve světě je dále důležitý Dějepis a pro pochopení a respektování náboženských zvláštností pak Výchova k občanství. Proto je z hlediska problematiky geografie náboženství velmi důležitá mezipředmětová vazba zejména na tyto dva vzdělávací obory. Kromě toho lze využít i jiných vzdělávacích oborů nebo oblastí. V rámci vzdělávací oblasti Informační a komunikační technologie mohou žáci sami prostřednictvím médií vyhledávat informace týkající se tématu geografie náboženství, popř. v rámci vzdělávacího oboru Cizí jazyk mohou využít i cizojazyčných zdrojů nebo alespoň zařazení slov (frází) z cizího jazyka.

4.3.3 Průřezová témata a klíčové kompetence žáka

Součástí RVP ZV je 6 průřezových témat, která reprezentují okruhy aktuálních problémů současného světa:

- Osobností a sociální výchova
- Výchova demokratického občana
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova.

Tematické okruhy těchto průřezových témat procházejí napříč vzdělávacími oblastmi, čímž přispívají ke komplexnosti vzdělávání žáků a pomáhají k rozvoji klíčových kompetencí. Všechna průřezová témata jsou povinnou součástí vzdělávání a mohou být využita jako součást vzdělávacího obsahu jednotlivých předmětů nebo jako

samostatný předmět, popř. projekt atd.

Geografie náboženství se ukazuje jako vhodná pro zařazení celé řady průřezových témat. *Osobnostní a sociální výchova* vede k uvědomování si hodnoty různosti lidí (tedy i jejich náboženského vyznání). *Výchova demokratického občana* vede k respektování kulturních, etnických a jiných odlišností. *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti a rozvíjí a integruje vědomosti potřebné pro porozumění kulturním odlišnostem mezi národy.

Nicméně nejbližší má problematice geografie náboženství průřezové téma *Multikulturní výchova*. Toto průřezové téma poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, rozvíjí schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných náboženských skupin a dále pomáhá uvědomovat si neslučitelnost náboženské intolerance s principy života v demokratické společnosti. Z hlediska daného tématu jsou nejdůležitější tematické okruhy *Lidské vztahy* (udržování tolerantních vztahů bez ohledu na náboženskou příslušnost) a *Etnický původ* (rovnocennost všech kultur).

Veškerý vzdělávací obsah musí směřovat k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Ty představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. RVP ZV obsahuje 6 klíčových kompetencí:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní.

Samotné učivo z problematiky geografie náboženství prolínají následující kompetence. Kompetence k učení umožňuje žákovi uvádět věci do souvislostí a vytvářet si komplexnější pohled na např. společenské a kulturní jevy. Kompetence k řešení problémů umožňuje žákovi nacházet shodné, podobné a odlišné znaky. Kompetence občanské umožňují respektovat přesvědčení druhých lidí.

4.3.4 Klíčové kompetence učitele

Kompetence učitele Vašutová (2002: 25) vymezuje jako: „*soubor profesních dovedností a dispozic, kterými by měl být vybaven učitel, aby mohl efektivně vykonávat své povolání. [...] Jsou to nejen kompetence (znalosti a dovednosti) vztahující se k obsahové složce výkonu profese (znalost předmětu), ale dnes jsou zdůrazněny zvláště komunikativní, řídicí, diagnostické aj. kompetence*“

Profesní kompetence učitele dělí Vašutová (2002) na osobnostní, předmětové a profesně pedagogické.

Jiné možné dělení kompetencí učitele je:

- kompetence oborově předmětová
- kompetence didaktická/psychodidaktická
- kompetence pedagogická
- kompetence manažerská
- kompetence diagnostická, hodnotící
- kompetence sociální
- kompetence prosociální
- kompetence komunikativní
- kompetence intervenční
- kompetence osobnostní
- kompetence osobnostně kultivující (Švec 1999).

Všechny tyto kompetence by měly být v souladu a díky nim by měla být výuka každého tématu (nejen geografie náboženství) co nejefektivnější.

4.3.5 Zařazení geografie náboženství do kontextu ŠVP na vybrané škole

Zeměpis je na vybrané základní škole vyučován jako povinný předmět od 6. do 9. ročníku. V 6. a 9. ročníku po 2 vyučovací hodiny týdně a v 7. a 8. ročníku po 1 vyučovací hodině týdně. Žáci mají k dispozici učebnice zeměpisu od nakladatelství Nová škola a Alter (Evropa). Kromě nich vyučující používá různé pracovní listy z jiných učebnic, popř. vlastní a materiály pro interaktivní tabuli. Kromě zeměpisu využívá vyučující mezipředmětových vazeb s občanskou výchovou, kterou také vyučuje.

Ve vybrané základní škole lze geografii náboženství zařadit podle ŠVP (2014)

do tematických okruhů Společenské a hospodářské prostředí a Regiony světa. Největší prostor danému tématu vyučující věnuje v 6. ročníku v rámci učiva Lidé na Zemi: jazyky a náboženství a v 8. ročníku v rámci učiva Evropa: obyvatelstvo (vždy po 1 vyučovací hodině). U ostatních regionů se tomuto tématu věnuje vyučující pouze okrajově.

Jako jiné možné zapojení tématu geografie náboženství do výuky by vyučující využila např. projektový den, přednášku a zážitkové aktivity nebo by mohla využít tematických dnů pro děti a mládež, které poskytuje Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia České Budějovice.

Velký přínos zařazení tématu náboženství do hodin zeměpisu vidí vyučující zejména v získání základních informací o tomto tématu a propojení informací o nejvýznamnějších náboženstvích s geografickým aspektem. Téma je podle ní důležité zapojovat do výuky také proto, že většina žáků pochází z ateistických rodin a o náboženství mají tudíž pouze omezené informace.

Při zjišťování úrovně znalostí v rozložení náboženství ve světě u žáků na dané škole nejlépe dopadli žáci 9. ročníku, následovali žáci 7. a 8. ročníku a nejhůře dopadli žáci 6. ročníku. Nejlepších výsledků dosahovali žáci u křesťanství. Tento fakt je způsoben tím, že naše společnost je součástí křesťanského světa a kromě zeměpisu a občanské výchovy je tomuto náboženství věnován i prostor v hodinách dějepisu (učivo vznik a šíření křesťanství, reformace). Poměrně dobré představy mají žáci i o rozšíření islámu, což je dáno „aktuálností tématu“. Toto náboženství mají žáci spojené především s terorismem. Hinduismus a islám jsou národní náboženství, proto uvědomění si spojitosti hinduismus–Indie a judaismus–Izrael výrazně ovlivnilo výsledky. U těchto náboženství žáci dosáhli známky 1 (uvědomění si spojitosti) nebo 5 (nevyplnění popř. zařazení do jiné části světa). Podrobné výsledky jsou znázorněny v tabulkách Rozšíření náboženství ve světě, které jsou součástí příloh.

4.4 Výukové metody

Existuje celá řada výukových metod. Její zvolení závisí podle Vohradského (2009) na cílech a úkolech výuky, obsahu výuky, úrovni psychického rozvoje žáků, zvláštностech třídy, hodinové dotaci předmětu a době výuky a v neposlední řadě i osobnosti učitele.

Maňák, Švec (2003) dělí výukové metody na 3 základní skupiny – metody

klasické, aktivizující a komplexní. Každá skupina se ještě dále dělí:

- klasické výukové metody
  - metody slovní
    - vyprávění
    - vysvětlování
    - přednáška
    - práce s textem
    - rozhovor
  - metody názorně-demonstrační
    - předvádění a pozorování
    - práce s obrazem
    - instruktáž
  - metody dovednostně–praktické
    - napodobování
    - manipulování, laborování, experimentování
    - vytváření dovedností
    - produkční metody
- aktivizující
  - metody diskusní
  - metody heuristické, řešení problému
  - metody situační
  - metody inscenační
  - didaktické hry
- komplexní
  - frontální výuka
  - skupinová a kooperativní výuka
  - partnerská výuka
  - individuální a individualizovaná výuka žáků, samostatná práce
  - kritické myšlení
  - brainstorming
  - projektová výuka
  - výuka dramatem
  - otevřené učení
  - učení v životních situacích

- televizní výuka
- výuka podporovaná počítačem.

Klasické výukové metody mají podle Zormanové (2012) dlouhou tradici a jsou charakteristické dominantní rolí učitele, který předává informace studentům. Tato výuka bývá také označována jako tradiční.

Aktivizační výukové metody jsou takové metody, které mají změnit způsob klasického vyučování a určitým způsobem jej oživit. Řada učitelů takové metody ve výuce používá, aniž by je úmyslně řadili do kategorie aktivizační metody. V učitelské praxi jsou z aktivizačních metod využívány nejčastěji didaktické hry (kvíz, křížovka, otázkové hry). Při použití aktivizačních výukových metod musí být ale splněna podmínka rovnosti probraného učiva, tzn. dosažení stejného efektu a výsledku jako u tradiční výuky. Z toho vyplývá, že žáci si musí osvojit danou problematiku stejně při použití aktivizační výukové metody jako u monologického výkladu učitele. Velkou nevýhodou použití aktivizačních metod ve výuce je velká časová náročnost v porovnání s klasickou frontální výukou. Proto by měly tyto metody být používány zejména jako doplňková forma vyučování. Nejlepším způsobem výuky je tedy kombinace některé aktivizační výukové metody a monologického výkladu učitele (Maňák, Švec 2003).

Komplexní výukové metody podle Maňáka, Švece (2003, s. 131): *„předpokládají různou, ale vždy ucelenou kombinaci a propojení několika základních prvků didaktického systému, jako jsou metody, organizační formy výuky, didaktické prostředky nebo životní situace, jejich sjednocujícím prvkem je však vždy výuková metoda“.*

Z klasických výukových metod jsou ve výukovém materiálu využívány metoda práce s textem a práce s obrazem. Z aktivizujících metod metoda řešení problému a didaktické hry. Z komplexních výukových metod pak skupinová výuka, samostatná práce, kritické myšlení, brainstorming a výuka podporovaná počítačem.

4.4.1 Globální rozvojové vzdělávání

Geografie náboženství má tematicky blízko k tématům konceptu Globálního rozvojového vzdělávání, což je *„celoživotní vzdělávací proces, který přispívá k pochopení rozdílů, podobností a souvislostí mezi životy lidí v rozvojových a rozvinutých zemích a usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním a kulturním procesům, které ovlivňují. Rozvíjí dovednosti a podporuje vytváření hodnot a postojů tak, aby lidé byli schopni a ochotni aktivně*

se podílet na řešení lokálních a globálních problémů.“ (Globální rozvojové vzdělávání 2015a)

Mezi hlavní témata globálního rozvojového vzdělávání patří globalizace a vzájemná závislost jednotlivých částí světa, lidská práva, globální problémy a humanitární pomoc a rozvojová spolupráce. Z hlediska geografie náboženství jsou nejdůležitější témata lidská práva (základní lidská práva, diskriminace), globální problémy (konflikty) a humanitární pomoc a rozvojová spolupráce (rozvoj a jeho kulturní podmíněnost) (Globální rozvojové vzdělávání 2015b).

Podle Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání pro období 2011–2015 patří žáci základního vzdělávání mezi cílové skupiny globálního rozvojového vzdělávání. Proto je důležité zpracovat cíle, principy a témata Globálního rozvojového vzdělávání do kurikulárních dokumentů na všech úrovních a dále je začlenit do průřezových témat a vzdělávacích oborů, předmětů a oblastí souvisejících s tématy Globálního rozvojového vzdělávání.

4.4.2 Badatelsky orientované vyučování

Jedním z moderních vyučovacích stylů, které mají zvýšit motivaci žáků, rozvíjet jejich kritické myšlení a schopnost řešit problémy je podle Karvánkové (2013) badatelsky orientované vyučování. V rámci výuky zeměpisu se badatelsky orientované vyučování v České republice objevuje jako aktivizující metoda např. problémového učení. Tato metoda využívá vědecké postupy jako simulaci skutečné vědecké práce a žáků se tak stávají „vědci“, což jim umožňuje lépe pochopit probíranou látku.

Stuchlíková (2010) zdůrazňuje, že bádání je přirozenou součástí přírodních věd. Plánování, zpřesňování a realizace experimentů je důležité pro osvojování klíčových konceptů.

Jak již bylo řečeno, geografie náboženství patří spíše do oblasti společenských věd, přesto je součástí výukového materiálu návrh na badatelsky orientovaný úkol. Jedná se konkrétně o míru religiozity obyvatel České republiky a práce se statistickými daty.

Podle Petra (2010) se znalosti při badatelsky orientovaném vyučování získávají postupným řešením určitého problému – nejdříve je nutné stanovit hypotézy a zvolit metodiky zkoumání daného jevu, následuje získání výsledků, jejich zpracování, shrnutí a diskuse.

5. Didaktické zhodnocení učebnic zeměpisu

ČERVENÝ, P., MENTLÍK, P., KOPP, J. A KOL. (2007): Zeměpis pro 6. ročník základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 124 s.

Učebnice je určena pro základní školy a víceletá gymnázia. Je součástí ucelené řady učebnic pro vyučovací předmět zeměpis v 6.–9. ročnících. Základní text je psán černě, důležité pojmy jsou zvýrazněny tučně. V záhlaví každé strany je uveden název kapitoly. Názvy kapitol i podkapitol jsou napsané modrou barvou, stejně jako stručný úvod každé kapitoly, který následuje za jejím názvem. Za každou podkapitolou je v modrém rámečku shrnutí nejdůležitějších informací a následně otázky a úkoly k osvojení daného tématu. Po pravé nebo levé straně každé stránky jsou modré okraje, které obsahují důležité informace, zajímavosti nebo úkoly k zamyšlení. Text je doprovázen tabulkami, fotografiemi atd. Stejnou strukturu mají i ostatní učebnice zeměpisu řady Fraus. Ke všem těmto učebnicím patří ještě příručka pro učitele a pracovní list. Úprava učebnic zeměpisu od nakladatelství Fraus je velmi přehledná, proto jsou v této oblasti všechny hodnoceny 5 body.

Již samotný úvod učebnice seznamuje žáky se symboly používanými v celé učebnici, které jim mají pomoci lépe se v učebnici orientovat. Použití těchto symbolů usnadňuje přehlednost učebnic, která je rovněž hodnocena 5 body u všech učebnic této řady.

V úvodu učebnice se autoři snaží žáky motivovat některými důvody proč se učit zeměpis. Poté následují samostatné kapitoly – Planeta Země, Mapa – obraz Země, Přírodní složky a oblasti Země, Jak žijí lidé na Zemi, Svět se propojuje, Zeměpis o prázdninách a rejstřík pojmů.

Téma náboženství je zde zmíněné v kapitole Jak žijí lidé na Zemi, konkrétně v podkapitole Jak se lidé odlišují. Vedle odlišných biologických znaků (pohlaví, věk, rasa) jsou zde uvedeny i kulturní znaky jako jsou odlišné jazyky, vzdělání, zaměstnání a právě náboženství. Text se zaměřuje na vysvětlení tohoto pojmu a uvádí nejdůležitější světová náboženství (křesťanství, islám, buddhismus a judaismus). Z odborného hlediska jsou všechny informace korektní, proto je odbornost hodnocena 5 body. Nicméně u jednotlivých náboženství chybí další popis, jejich přiblížení má poskytnout několik fotografií – Židé u Zdi nářků v Jeruzalémě (judaismus), Muslimové modlí se u mešity (islám) a Hinduisté při očistě v řece Ganga (hinduismus). Jelikož nejsou uvedeny fotografie, které by přiblížili všechna uvedená náboženství a chybí i mapa znázorňující jejich rozšíření ve světě, je názornost hodnocena 3 body. Přestože je tato

učebnice určena pro 6. třídu a předpokládá se tudíž pouze seznámení s tímto tématem, bylo by vhodné ke každému náboženství uvést alespoň pár základních informací, na kterých by mohli žáci později stavět. Proto je přiměřenost hodnocena 4 body.

Příručka pro učitele se v kapitole Jak žijí lidé na Zemi věnuje spíše problematice lidských ras. Téma náboženství zde není nijak zvlášť rozvíjeno. V pracovním sešitě se tématu náboženství věnuje pouze jedno cvičení, kdy mají žáci za úkol spojit křesťanství, judaismus, islám a buddhismus s obrázky různých náboženských předmětů a náboženských staveb (1 předmět a 1 stavba pro každé uvedené náboženství).

DVOŘÁK, J., KOHOUTOVÁ, A., TAIBR, P. (2005): Zeměpis pro 7. ročník základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.

Učebnice je další z ucelené řady učebnic zeměpisu od nakladatelství Fraus. Struktura učebnice je stejná jako u předcházející.

Obsahově je učebnice rozdělena na úvod, samotné kapitoly a rejstřík. Jednotlivé kapitoly se zabývají opakováním zeměpisu 6, Jak je svět rozdělen, Afrika, Africké regiony, Atlantský oceán, Amerika, Americké regiony, Antarktida, Indický oceán, Tichý oceán, Oceánie, Austrálie, Asie, Asijské regiony, Severní ledový oceán, Vracíme se do Evropy a Zeměpis o prázdninách.

Geografie náboženství je obsažena v kapitole Afrika, kde se učebnice zabývá spojením africké kultury a náboženství. Je zde stručně ale výstižně popsán rozdíl mezi jednotlivými regiony Afriky z hlediska náboženství. Další část kapitoly se věnuje Arabům – většinou muslimům (vyznavačům islámu). Zde jsou uvedeny i otázky pro žáky, týkající se toho, co ví o islámu, kdo to byl Muhammad, co je mešita a korán a je zde také otázka k zamyšlení – proč se v arabských zemích nechovají vepří. Zajímavé je zařazení textu o postavení muslimských žen. V kapitole Amerika se učebnice věnuje rozdělení světadílu na Latinskou Ameriku a „Anglosaskou“, přičemž náboženství uvádí jako jeden ze znaků odlišujících obě části. Dále je zde zmíněn význam náboženství již u starých civilizací (Mayů, Aztéků a Inků). U Asie je v úvodu k tomuto světadílu důležitá zmínka o vzniku nejdůležitějších náboženství na tomto území, doplněná o fotografie Žida u Zdi nářků, mnichů v buddhistickém chrámu, hinduistů při koupeli v posvátné řece Ganze a muslimů při bohoslužbě. Bližší informace o rozšíření jednotlivých náboženství a významných městech přinášejí jednotlivé podkapitoly – Blízký východ (judaismus a problém vzniku státu Izrael), Střední východ (nejposvátnější města islámu), Zakavkazsko (etnicky a nábožensky různorodé

obyvatelstvo – ohnisko nepokojů, spory mezi Arménií a Ázerbájdžánem – odlišný jazyk, kultura a především náboženství), Jižní Asie (zde hraje náboženství důležitou roli – setkává se zde hinduismus, islám, buddhismus, sikhismus a džinismus, rozdělení území na hinduistickou Indii a muslimský Pákistán), Jihovýchodní Asie (otázka k zamyšlení - Které náboženství převládá na Filipínách?).

Informace o jednotlivých náboženstvích jsou v této učebnici poskytnuty vyčerpávajícím způsobem a to jak po obsahové, tak i grafické stránce. Proto jsou všechny kategorie hodnoceny 5 body. Jako velký přínos této učebnice lze navíc vidět snahu o co největší zapojení žáků do výuky. Autoři se dále snaží přiblížit žákům vliv náboženství na aktuální dění ve světě.

Příručka pro učitele se z hlediska náboženství věnuje islámu. Autoři předpokládají první setkání žáků s tímto tématem v regionální geografii. Učitel by měl žákům poskytnout základní informace, šíření po Blízkém východě a severní Africe a zdůraznění nárůstu počtu věřících ve světě. Jako nutné sdělení žákům je zde uveden fakt, že skutečný islám odmítá terorismus. Z úkolů pro žáky lze uvést např. zamyšlení se nad postavením mužů a žen v islámu nebo charakteristika jednotlivých regionů Asie na základě převládajícího náboženství (skupinová práce s využitím atlasu). Téma náboženství je součástí motivačních úkolů v podkapitole Blízký východ (Která náboženství se v této oblasti setkávají? Kde se nacházejí posvátná místa těchto náboženství? Je příčinou trvalého napětí rozdílnost náboženských kultur, nebo jsou i jiné příčiny?). Na problematice střety různých náboženských skupin se zaměřuje i Zakavkazsko, Střední Asie. V pracovním sešitě je několik úkolů věnovaných náboženství. Nejrozsáhlejší je doplňování názvů světových náboženství a přiřazení obrázku k textům. Následuje pouze několik otázek týkajících se náboženství – Proč je Mekka posvátným místem muslimů? Proč se k ní klanění a putují právě tam? Která hora na tureckém území v blízkosti gruzínských hranic je pro Gruzince posvátná a přistál na ní Noe? (Vyprávějte příběh o Noemově arše).

ANDĚL, J., JEŘÁBEK, M., KASTNER, J. A KOL. (2006): *Zeměpis pro 8. ročník základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.*

Učebnice je určena pro základní školy a víceletá gymnázia a navazuje na předcházející učebnice.

Po úvodu následuje opakování zeměpisu 7 a kapitoly Evropa, Evropa – přírodní poměry, Evropa – obyvatelstvo a osídlení, Evropa – hospodářství, Regiony Evropy,

Evropská unie, Česko, Česko – přírodní poměry, Česko – obyvatelstvo a osídlení, Česko – hospodářství, Regiony Česka, Česko-zahraníční vztahy, Česko-cestovní ruch, Zeměpis o prázdninách, Rejstřík a Očekávané výstupy a kompetence.

V úvodní kapitole Evropa jsou zmíněné kulturní odlišnosti (náboženství), i přes které ale existuje jednota Evropy vycházející ze společných kulturních tradic a historických kořenů. V podkapitole o obyvatelstvu je jedinou zmínkou o náboženství fakt, že nejrozšířenějším náboženstvím v Evropě je křesťanství. Bližší upřesnění zde chybí a u jednotlivých regionů Evropy není tématu náboženství věnovaný prostor (s výjimkou Albánie, kde je jako převládající náboženství uvedený islám). U České republiky je náboženství zmíněno pouze v podkapitole Obyvatelstvo a osídlení (věřící = 1/3, což je málo v porovnání s ostatními evropskými státy). Diferenciaci mezi jednotlivými regiony z hlediska míry religiozity zde není. Uvedené informace jsou odborně hodnoceny 5 body, nicméně z hlediska přiměřenosti je množství informací značně omezené, proto je tato část hodnocena 3 body. V porovnání s předcházející učebnicí je tato z hlediska daného tématu zklamáním. Chybí zde jakýkoli ilustrační materiál, proto je názornost této učebnice z hlediska tématu geografie náboženství hodnocena 0 body.

Bližší charakteristiky (např. míra religiozity, převládající náboženství, dotykové linie jednotlivých náboženství) jsou uvedeny pouze v příručce po učitele v charakteristice obyvatelstva jednotlivých regionů Evropy. V pracovním listě je na téma náboženství zaměřený úkol s poznáváním 3 fotografií, u kterých mají žáci za úkol přiřadit náboženství a vypsát, ve kterých státech jihovýchodní Evropy tato náboženství převládají (katolická církev, islám a pravoslavná církev).

MARADA M. A KOL. (2008): *Zeměpis pro 9. ročník a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.*

Učebnice je poslední z řady nakladatelství Fraus. Struktura je opět stejná, jako u předcházejících učebnic.

Po úvodu a opakování zeměpisu 8 následují kapitoly Svět kolem nás, Globalizace, Rozdíly ve vyspělosti zemí, Integrace zemí, Kulturní rozmanitost lidstva, mezinárodní migrace, osídlení, zemědělská výroba, Průmysl, doprava, Služby, Cestovní ruch, Globální změny klimatu, Člověk a přírodní katastrofy, rozmanitost živé přírody, Význam a využití Geografie, Rejstřík, Zdroje a Výstupy a kompetence.

Tématu náboženství je v této učebnici věnovány podkapitoly Filosofie

a náboženství v životě člověka a Prolínání světových kultur. První podkapitola se zabývá tím, co je to náboženství, náboženství jako základ etiky a filosofie, rozdíl mezi východními a západními náboženstvími, co jsou to přírodní náboženství, ateismus a pohanství. Text je doplněn fotografiemi (meditující člověk, křesťanka při bohoslužbě, a šaman). Vhodně je zde také umístěna tabulka Obyvatelstvo ČR podle náboženského vyznání (2001). Druhá podkapitola se věnuje projevům prolínání světových kultur (pozitivních i negativních). Jako negativní projev je zde uveden náboženský konflikt mezi Armény a Ázerbájdžánci doplněný o mapu Rozdělení Ázerbájdžánu územím Arménie (2007) a fotografiemi komplexu Haghpat v severní Arménii a obyvatel Ázerbájdžánu. Zde je navíc umístěna mapa Oblasti etnických a náboženských konfliktů ve světě v roce 2001. Z hlediska názornosti je toto téma opět zpracováno vyčerpávající způsobem – kromě fotografií a mapy je zde uvedena i tabulka seznamující žáky se statistickými údaji ze sčítání obyvatel, proto je názornost hodnocena 5 body. Téma náboženství je okrajově uvedeno i u dalších kapitol – např. náboženská nesnášenlivost (antisemitismus), radikální islámské hnutí Talibán, kulturní dědictví. Úkoly v příručce pro učitele jsou zaměřeny na hledání kořene problému u konkrétního konfliktu mezi Arménii a Ázerbájdžánem (práce s mapou + hledání dalších konfliktů). Z odborného hlediska je text hodnocen 5 body. Jednotlivé výše zmíněné informace jsou vhodně zařazeny v rámci celé učebnice, tudíž i přiměřenost je hodnocena 5 body. Pracovní sešit opět pracuje s přiřazováním fotografií k jednotlivým náboženstvím. Mezi další úkoly patří přiřazování pojmů k jednotlivým náboženstvím, kresba symbolů tří náboženství, pro které je Jeruzalém svaté město, utváření dvojic z nesvářených skupin a uvedení země a zakreslování rizikových oblastí z hlediska náboženského napětí ve slepé mapě Evropě

ČERVINKA, P., TAMPÍR, V. (2008): *přírodní prostředí Země. Nakladatelství ČGS, Praha, 88 s.*

Učebnice je určena pro žáky základních škol a víceletých gymnázií. Každá kapitola (dvojstrana) je věnována jednomu tématu a je určena pro 1 vyučovací hodinu. Na úvod každé kapitoly je uveden stručný motivační text. Základní text je psán černě a je rozdělen do jednotlivých odstavců vysvětlujících vždy jeden pojem. V modrém rámečku je pak rozšiřující učivo, o jehož zařazení rozhoduje učitel zeměpisu. Zeleně a oranžově jsou pak označeny zajímavosti na konci každé kapitoly. Na každé právě straně je pak obrázek s popiskami, který slouží k vysvětlení popř. zopakování

vybraných pojmů. Kromě toho je text doprovázen řadou fotografií, map, tabulek atd. Na konci každé kapitoly jsou otázky a úkoly.

Učebnice se věnuje vesmíru, globusu a mapám a přírodním sféram Země. Vzhledem k fyzicko–geografickému zaměření této učebnice není téma geografie náboženství obsaženo.

VALENTA, V., HERINK, J. A KOL. (2004): *Současný svět. Nakladatelství ČGS, Praha, 124 s.*

Učebnice je určena pro žáky základních škol a víceletých gymnázií (pro 8. a 9. ročník). Každá kapitola je věnována jednomu tématu a je určena pro 1 vyučovací hodinu a je uvedena motivačním textem. Základní text je psán černě s tučným zvýrazněním důležitých pojmů. V modrém rámečku je pak rozšiřující učivo, o jehož zařazení rozhoduje učitel zeměpisu. Žlutým rámečkem jsou označeny zajímavosti na konci každé kapitoly. Na konci každé kapitoly jsou také otázky a úkoly k procvičení. Text je doplňován mapami, fotografiemi, tabulkami, grafy a dalšími materiály. Toto jednoduché oddělení textu v učebnici je velmi přehledné, stejně jako celá úprava. Proto jsou tyto dvě kategorie hodnoceny 5 body. Na internetových stránkách Nakladatelství České geografické společnosti si učitelé mohou zdarma stáhnout metodickou příručku.

Náboženství ve světě je věnována celá kapitola. Text o světových náboženstvích je z hlediska odbornosti bez výhrad a svou přiměřeností odpovídá cílové skupině žáků. Proto jsou i tyto dvě kategorie hodnoceny plným počtem bodů. Text je navíc doprovázen mapou oblastí s převahou určitého náboženství, sloupcovým grafem vyjadřující obyvatelstvo světa podle náboženství a fotografiemi (muslimská mešita v pákistánském Láhauru, hinduistický chrám v indickém městě Elloha, buddhistická pagoda v barmském Rangúnu a katolická katedrála ve francouzském Chartres), tudíž i názornost je hodnocena 5 body. Náboženství je zde dále uvedeno jako jeden z faktorů ovlivňující ohniska neklidu v současném světě, čímž je tato učebnice velmi aktuální.

KASTNER, J. A KOL. (2005): *Zeměpis naší vlasti. Nakladatelství ČGS, Praha, 101 s.*

Učebnice je určena pro základní školy a víceletá gymnázia (pro 8. a 9. ročník). Základní text učebnice je psán černým písmem s tučným zvýrazněním důležitých pojmů. Rozšiřující učivo je opět v modrém rámečku, zajímavosti ve žlutém. Obsah učebnice lze rozdělit na 2 části – první část se zabývá Českou republikou jako celkem, druhá se věnuje jednotlivým regionům. Na začátku každé kapitoly je motivační

text týkající se daného tématu. Na konci každé kapitoly opět následují otázky a úkoly. Základní text je doplněn o mapy, grafy, fotografie atd.

Jako velký nedostatek této učebnice lze uvést fakt, že informace týkající se náboženství v České republice se nevěnují ani kapitoly charakterizující celou Českou republiku, ani kapitoly zabývající se jednotlivými kraji.

HOLEČEK, M., JANSKÝ, B., TLACH, B. (2005): Zeměpis světa. Nakladatelství ČGS, Praha, 55 s.

Učebnice je určena pro žáky základních škol a víceletých gymnázií, bližší ročník není specifikován. Každá kapitola (dvojstrana) se zabývá jedním tématem pro jednu vyučovací hodinu a je uvedena motivačním textem z cestopisů. Základní text učebnice je psán černou barvou, tučně jsou zvýrazněny důležité pojmy. Rozšiřující učivo je v šedém rámečku a zajímavosti ve žlutém. Stejně jsou koncipované i učebnice Zeměpis světa 2 a Zeměpis světa 3 od Nakladatelství ČGS. Tato učebnice je stejně jako ostatní učebnice od Nakladatelství ČGS přehledná a graficky dobře zpracovaná. Proto jsou obě tyto kategorie hodnoceny 5 body.

Obsahově se zabývá Zemí jako domovem lidstva, světovým oceánem, polárními oblastmi, Afrikou a Austrálií a Oceánií. Z hlediska tématu náboženství učebnice obsahuje pouze zmínku o islámu jako společném znaku obyvatel severní Afriky. Tato informace není doplněna žádným ilustračním materiálem, proto je názornost hodnocena 0 body. Uvedené informace jsou z odborného hlediska hodnoceny 5 body. U ostatních oblastí se učebnice náboženstvím nezabývá, proto je přiměřenost hodnocena 2 body. Vzhledem k zaměření na regionální geografii Afriky a Austrálie a Oceánie by bylo vhodné zařazení zmínky o tradičních (přírodních) náboženstvích, popř. k zdůraznění odlišnosti severní a subsaharské Afriky z hlediska náboženství, která se projevuje v aktuálním dění na tomto kontinentu (nábožensky motivované konflikty).

HOLEČEK, M A KOL. (2009): Zeměpis světa 2 (Amerika, Asie). Nakladatelství ČGS, Praha, 75 s.

Učebnice je určena pro základní školy a víceletá gymnázia, bližší ročník opět není určen. Obsahově se zabývá regionální geografii Severní Ameriky, Jižní Ameriky a Asie.

Náboženská charakteristika obyvatel je uvedena pouze u jihozápadní Asie, kde je zdůrazněn vliv islámu. Jako rozšiřující učivo je u Indického subkontinentu uveden

odstavec týkající se hinduismu. Tyto informace jsou z odborného hlediska hodnoceny 5 body. Ostatní náboženství tato učebnice vynechává. Podobně jako u předcházejících učebnic je množství informací nedostatečné a tudíž je přiměřenost hodnocena 3 body. Text týkající se náboženství není navíc doplněn žádnou mapou, fotografií ani tabulkou, tudíž názornost je hodnocena 0 body.

JEŘÁBEK M., VILÍMEK, V. (1997): Zeměpis světa 3 (Evropa). Nakladatelství ČGS, Praha, 60 s.

Učebnice je určena blíže neurčeným ročníkům základních škol a víceletých gymnázií. Je graficky uspořádána jako předešlé učebnice Nakladatelství ČGS na základní text, doplňující učivo a zajímavosti. Text je opět doprovázen bohatým doplňkovým materiálem. Každá kapitola je opět určena pro jednu vyučovací hodinu a je uvedena motivačním textem, které představují úryvky z různých knih.

Obsahově se tato učebnice zabývá fyzickou, sociální a regionální geografii Evropy. V kapitole Lidé a města v Evropě je uvedeno rozdělení Evropy na základě převažujícího náboženství. Kapitoly týkající se jednotlivých regionů bližší informace neuvádějí. Z odborného hlediska jsou informace hodnoceny 5 body. Nicméně informace v jednotlivých kapitolách by mohly být o něco podrobnější, tudíž přiměřenost je hodnocena 4 body. Ilustrační materiál týkající se tohoto tématu opět chybí, proto i tato učebnice od Nakladatelství ČGS je z hlediska názornosti hodnocena 0 body.

NOVÁK, S., ŠTEFL, V., TRNA, J. A KOL. (2007): Zeměpis 6, 1. díl – Vstupte na planetu Zemi. Nová škola, Brno, 68 s.

Učebnice je doporučena pro 1. pololetí 6. ročníku základní školy nebo primy víceletého gymnázia. Podle konkrétního ŠVP je ji ale možné zařadit i do vyšších ročníků. Učivo vychází z koncepce Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání, který klade důraz na provázanost učiva a jeho praktickou využitelnost. Základní text je psán černě a důležité pojmy jsou zvýrazněny tučným písmem. Důležité shrnutí je navíc zvýrazněno v barevném rámečku. Na každé spodní straně je několik slov týkajících se daného tématu s anglickým a německým překladem. Po stranách jsou pak důležité pojmy a symboly usnadňující práci s učebnicí. Tuto strukturu mají i všechny následující učebnice od Nakladatelství Nová škola. Grafická úprava těchto učebnic je atraktivní, proto je hodnocena 5 body. Nicméně množství použitých symbolů, informace uvedené na okrajích a spodních částech stránek mohou působit poněkud

rušivě, proto je přehlednost hodnocena 4 body.

Učivo je rozdělené do 3 kapitol – Vesmír, Planeta Země a Mapy. Kapitola Vesmír se zabývá vesmírem a jeho vývojem, hvězdami a souhvězdími, sluneční soustavou a Měsícem. Kapitola Planeta Země se skládá z učiva globus, orientace na Zemi, Země v pohybu, oběh Země kolem Slunce, čas na Zemi a proč posouváme čas na hodinkách? Kapitola Mapy se zabývá mapováním zemského povrchu, jestli jsou všechny mapy stejné a otázkou jak se tvoří mapy. Na konci každé kapitoly je souhrnné opakování

Jak vyplývá ze struktury učebnice, téma geografie náboženství zde není vůbec zastoupeno, jelikož učebnice se zbývá planetární geografii a kartografií.

HÜBELOVÁ, D., NOVÁK, S., WEINHÖFER, M. A KOL (2007): Zeměpis 6, 2. díl – Přírodní obraz Země. Nová škola, Brno, 84 s.

Učebnice je doporučena pro 2. pololetí 6. ročníku základní školy nebo primy víceletého gymnázia. Stejně jako 1. díl učebnice Zeměpis 6 je možné tento díl podle konkrétního ŠVP zařadit i do vyšších ročníků.

Z hlediska obsahu je učebnice rozdělena do úvodu a 5 kapitol – litosféra, atmosféra, hydrosféra, pedosféra a biosféra. Úvod se věnuje opakování krajinné sféry Země. Kapitola litosféra se zabývá zemským tělesem, litosférou v pohybu, utvářením a dotvářením zemského povrchu a tvary zemského povrchu. Kapitola atmosféra se věnuje atmosféře, počasí, jak vzniká vítr a podnebí Země. Kapitola hydrosféra se zabývá pohybem vody na Zemi a kapitola pedosféra půdním obalem Země, půdními druhy a půdními typy. Poslední kapitola se věnuje životu na Zemi, typům přírodních krajín a životu v oceánech.

Stejně jako první díl je tato učebnice zaměřena pouze na fyzickou geografii a téma geografie náboženství se v ní tudíž nevyskytuje. Fakt, že oba díly učebnic určených pro 6. ročník jsou zaměřeny pouze na fyzickou geografii, lze chápat jako nedostatek učebnic od Nakladatelství Nová škola.

CHALUPA, P., KOLEJKA, J., SVATOŇOVÁ, H. (2008): Zeměpis 7 – Putování po světadílech 1. díl. Nová škola, Brno, 95 s.

Učebnice je doporučena pro 1. pololetí 7. ročníku základní školy nebo sekundy víceletého gymnázia. Podle konkrétního ŠVP je ji ale možné zařadit i do vyšších ročníků.

Na úvod učebnice je zařazené opakování 6. ročníku. Následuje první část – Člověk na Zemi, která je rozdělená na obyvatelstvo a sídla (národ, jazyk, náboženství, stát a sídla), hospodářskou činnost člověka (zemědělství, rybolov a lesní hospodářství, nerostné suroviny a průmysl, služby, doprava a spoje) a opakování celé kapitoly. Následují kapitoly Světadíly – Amerika a Afrika. U každého světadílu jsou popsány přírodní podmínky, obyvatelstvo, hospodářství a regiony.

Z hlediska tématu geografie náboženství se tato učebnice věnuje otázce, která náboženství jsou nejvíce rozšířena. Následuje stručný popis jednotlivých náboženství v několika větách a rozšíření světových náboženství znázorněné v mapě (křesťanství, islám, buddhismus a ostatní východní náboženství, hinduismus, přírodní náboženství a judaismus). Po odborné stránce jsou tyto informace hodnoceny 5 body. Nicméně bližší zpracování tématu geografie náboženství u obou kontinentů je nedostatečné – u Ameriky je zmínka o křesťanství a přírodních náboženství, ale u Afriky je zmíněn pouze islám u severní Afriky jako jeden ze základních znaků, proto je přiměřenost hodnocena 4 body. Stejným počtem bodů je hodnocena také názornost, jelikož kromě mapy rozšíření náboženství zde není žádný ilustrační materiál.

SVATOŇOVÁ, H. (2008): Zeměpis 7 – Putování po světadílech 2. díl. Nová škola, Brno, 72 s.

Učebnice je doporučena pro 2. pololetí 7. ročníku základní školy nebo sekundy víceletého gymnázia. Stejně jako 1. díl učebnice Zeměpis 7 je možné tento díl podle konkrétního ŠVP zařadit i do vyšších ročníků.

Obsahově je učebnice rozdělena do 4 kapitol – Asie, Austrálie a Oceánie, Polární oblasti a světový oceán. Každá kapitola se dále zabývá přírodními podmínkami, obyvatelstvem, hospodářstvím, regiony a opakováním.

Téma geografie náboženství je zmíněno v kapitole obyvatelstvo Asie, kde je zdůrazněn vznik všech velkých náboženství na tomto území, doplněný o nábožensky významná místa a obrázky modlícího se muslima a buddhistických mnichů. Rozdílnost náboženství je navíc zdůrazněna i na konci kapitoly v barevném rámečku s nejdůležitějšími informacemi následovanými fotografiemi muslimky, hinduisty, buddhisty a žida. Informace u náboženství se vyskytují i dále u jednotlivých regionů (jihozápadní Asie, Jižní Asie, jihovýchodní Asie, Východní Asie). Zde je více informací o islámu, judaismu, hinduismu, buddhismu a lamaismu. U Austrálie a Oceánie informace o náboženství úplně chybí. Odbornost informací i názornost je hodnocena 5

body. Kvůli chybějícím informacím o náboženství v Austrálii a Oceánii je přiměřenost hodnocen 4 body.

BORECKÝ, D., NOVÁK, S., CHALUPA, P. (2009): Zeměpis 8 – Česká republika. Nová škola, Brno, 95 s.

Učebnice je doporučena pro 2. pololetí 8. ročníku základní školy nebo tercie víceletého gymnázia.

Na úvod učebnice je zařazeno opakování učiva Evropa. Poté následují kapitoly Poloha ČR v Evropě, Přírodní podmínky, Obyvatelstvo a sídla, Hospodářství (vývoj hospodářství, zemědělství, průmysl, služby, doprava a spoje) a Kraje České republiky.

Téma geografie náboženství je uvedeno pouze v úvodní kapitole obyvatelstvo, kde je zmíněna informace, že většina obyvatel nevyznává žádné náboženství a většina věřících jsou římský katolíci. Je zde také uveden vyšší podíl věřících na Moravě, ale chybí jakékoli souvislosti, proto je odbornost i přiměřenost hodnocena 4 body. Ani u jednotlivých krajů České republiky již nejsou žádné další informace uvedeny. Text týkající se náboženství není doplněn žádným jiným materiálem, proto je názornost hodnocena 0 body.

HÜBELOVÁ, D., CHALUPA, P. (2010): Zeměpis 8 – Evropa. Nová škola, Brno, 95 s.

Učebnice je doporučena pro 1. pololetí 8. ročníku základní školy nebo tercie víceletého gymnázia.

Na úvod učebnice je zařazeno opakování 7. ročníku. Následují 2 velké kapitoly – Evropa a Oblasti a státy Evropy. V první kapitole jsou zařazeny přírodní podmínky, obyvatelstvo, hospodářství a Evropská unie. Ve druhé kapitole jsou pak podrobnější informace o jednotlivých regionech Evropy.

Geografie náboženství je zařazena do obyvatelstva Evropy, kde je zmíněno rozdělení Evropy na základě náboženství (katolíci, protestanti, pravoslavní a muslimové). V mezipředmětových vztazích (dějepis) jsou pak srozumitelně vysvětleny historické okolnosti rozdělení křesťanství na katolickou církev, pravoslavnou církev a protestantské církve. Text je doplněn přehlednou mapou znázorňující rozšíření převládajících náboženství v jednotlivých částech Evropy a fotografiemi křesťanského a pravoslavného kostela a židovské synagogy. U jednotlivých regionů je příslušné náboženství uvedené pouze v zajímavostech, samotný text už se mu nevěnuje. Přesto lze výše uvedené informace považovat za

dostatečné jak z hlediska odbornosti a přiměřenosti, tak i z hlediska názornosti. Všechny tyto kategorie jsou tudíž hodnoceny 5 body.

CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D. (2012): *Zeměpis 9 – Lidé a hospodářství. Nová škola, Brno, 127 s.*

Učebnice je poslední z řady Nakladatelství Nová škola. Je určena pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia.

Z hlediska obsahu se učebnice věnuje opakování – Evropa a Česká republika, poté následuje úvod a samotné kapitoly Obyvatelstvo a sídla (obyvatelstvo, sídla), politický zeměpis (státy a jejich seskupení, vývoj politické mapy světa, politické a vojenské organizace), Hospodářská činnost (světové hospodářství, zemědělství, průmysl, doprava a spoje, služby a cestovní ruch), Propojenost světového hospodářství, Krajina a životní prostředí (globální změny prostředí, přírodní katastrofy) a Zeměpis v praxi (návrh projektového dne, klíčové kompetence, učivo a očekávané výstupy, zajímavosti, klíč k doplňovacím cvičením).

Otázce náboženství se věnuje část kapitoly Obyvatelstvo – náboženská struktura obyvatelstva. Zde jsou uvedena nejvýznamnější náboženství a jejich základní charakteristika. Text je doplněn o mapu rozšíření světových náboženství (podobně jako v učebnici Zeměpis 7 – putování po světadílech). Navíc je zde kruhovým diagramem znázorněn podíl světových náboženství (křesťané, muslimové, hinduisté, buddhisté, ostatní náboženství, bez vyznání, ateisté, židé). Text je dále doplněn o fotografie křesťanské baziliky (Velehrad, Česká republika), hinduistického chámu (Bali, Indonésie), buddhistické pagody (Yangon, Myanmar) a mešity aŭ-Masdžid al-Haram (Mekka, Saudská Arábie). Z hlediska přiměřenosti i odbornosti je učebnice hodnocena 5 body. Vzhledem k velkému množství použitých ilustračních materiálů nelze ani názornost ohodnotit jinak známkou než 5 body. Samotný text je prokládán otázkami k zamyšlení (Kde jsou ohniska náboženských nepokojů? Ve které době emigrovalo do USA nejvíce Židů? Kdo byl zakladatelem islámu? Jak se nazývá posvátná kniha muslim?) a úkoly zaměřené na práci s mapou (ukázat, kde se narodil Ježíš Kristus, jaká náboženství vyznávají lidé ve Velké Británii, Španělsku, Rusku, Albánii a v Izraeli). Právě otázky k zamyšlení a úkoly zaměřené na práci s mapou jsou viděny jako velké pozitivum této učebnice. Z mezipředmětových vazeb je zde využito anglického a německého jazyka (pojmy křesťanství a náboženské vyznání). V kapitole věnující se státům a jejich seskupení je jako jeden typ monarchie uvedena teokratická monarchie, u

keré je světská i duchovní moc soustředěna do rukou církve. Jako příklad je zde uveden Vatikán. U tématu globalizace je také uvedeno jako zajímavost ovlivnění náboženství. Jako příklad jsou zde uvedena evropská a americká města s početnou muslimskou nebo pravoslavnou menšinou, kde vznikají mešity nebo pravoslavné chrámy. Tento fakt je doložen fotografií Wilmersdorfské mešity v Berlíně.

Jako jeden z očekávaných výstupů učiva Obyvatelstvo a sídla je zde uveden – na mapě ukáže rozšíření světových náboženství a stručně je charakterizuje.

VOŽENÍLEK, V., DEMEK, J. (2000): *Zeměpis 1 – Planeta Země, Glóbus a mapa, Přírodní složky a oblasti Země. Olomouc, Prodos, 103 s.*

Učebnice je určena pro žáky základní školy, není zde ale určený přímo ročník. Navazuje na učebnice prvouky, přírodovědy a vlastivědy určené pro 1. stupeň základní školy. Základní text je psán černým písmem, důležité pojmy jsou zvýrazněny tučně. Vnější okraje učebnice jsou žluté a jsou v nich růžovou barvou uvedeny komentáře pro učitele. Kromě toho se zde nachází také zajímavosti popř. doplňující obrázky. Každá kapitola je uvedena stručným motivačním textem, následuje opakování *Co už víme...* zvýrazněné v modrém rámečku. Poté již následuje samotný text kapitoly a na závěr opět modrý rámeček – *Zapamatuj si...* Stejně jsou koncipovány i ostatní učebnice řady Prodos. Tato grafická úprava je vyhovující a je tudíž hodnocena 5 body. Uspořádání textu i mimotextových složek je navíc přehledné, proto i přehlednost je hodnocena 5 body. Ke každé učebnice je také vytvořen pracovní sešit.

Učebnice Zeměpis 1 obsahuje učivo planeta Země, glóbus a mapa a přírodní složky a oblasti Země. Téma geografie náboženství zde není obsaženo, stejně jako v pracovním sešitě.

VOŽENÍLEK, V., DEMEK, J. (2001): *Zeměpis 2 – Zeměpis oceánů a světadílů (1). Olomouc, Prodos, 58 s.*

Učebnice je 1. dílem zabývajícím se zeměpisem oceánů a světadílů. Jednotlivé kapitoly se věnují Atlantskému oceánu, Africe, Indickému oceánu, Tichému oceánu, Austrálii a Oceánii, Severnímu ledovému oceánu a Antarktidě a Arktidě. Problematice náboženství je věnována stručná část podkapitoly Lidé v Africe. Zde je stručně vysvětleno rozložení místních náboženství, islámu a křesťanství. Autoři poukazují na složitou situaci v některých státech, kde se střetává islám a křesťanství – např. Nigérie, Čad (a Súdán). Vznik a základní pilíře islámu jsou konkrétněji uvedeny v kapitole

Severní Afrika. Tento text je doplněn obrázkem mešity a koránu. Jelikož zde chybí kartografické zobrazení uvedených informací, je názornost hodnocena 3 body. Z odborného hlediska jsou informace korektní, proto je tato kategorie hodnocena 5 body. U Austrálie a Oceánie opět chybí jakékoli informace týkající se náboženství, proto je přiměřenost hodnocena 4 body. Pracovní sešit neobsahuje žádné úkoly, které by se geografii náboženství věnovaly.

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., MAHROVÁ, M. (2001): *Zeměpis 3 – Zeměpis oceánů a světadílů (2)*. Olomouc, Prodos, 136 s.

Učebnice navazuje na učebnici Zeměpis 2. Obsahuje kapitoly věnující se Americe, Asii a Evropě. V kapitolách věnovaných Americe je náboženství uvedeno jako jeden z důsledků kolonialismu (protestanti v Anglosaské Americe x katolíci v Latinské Americe). V kapitolách věnovaných Asii jsou uvedena velká světová náboženství, která vznikla v Asii uspořádána do přehledné tabulky s oblastí vzniku. Největší prostor je zde dále věnován islámu. Jako motivační text u arabských zemí je uveden popis náboženské pouti do Mekky. Dále jsou pak popsány opět pilíře islámu a základní zvyky odlišné od křesťanství. V části věnované Izraeli je uvedena stručná charakteristika judaismu a je zde zdůrazněna role Jeruzaléma jako svatého místa pro tři světová náboženství doplněna fotografiemi. Detailně je zde také popsán vznik židovského státu a problém náboženského napětí v regionu. Charakteristika hinduismu doplněná fotografií rituální koupele v Ganze je součástí podkapitoly věnované Indii. Charakteristika buddhismu je obsažena u států Zadní Indie. Náboženská diferenciací je uvedena i u jihovýchodní Asie. Jako zajímavost jsou zde zařazeny Filipíny jako jediná katolická země v Asii. U Číny je zmíněno ovlivnění konfucianismu na život místních obyvatel, kteří jinak oficiálně nevyznávají žádné náboženství. V Evropě se problematice náboženství věnuje pouze odstavec zdůrazňující důležitou roli katolictví v polské společnosti. Pro úplnost je dále uvedeno náboženské dělení zbytku Evropy na tři základní větve křesťanství. Z hlediska odbornosti i přiměřenost jsou informace hodnoceny 5 body, stejně jako názornost díky velkému množství ilustračního materiálu. Pracovní sešit se zaměřuje na úkoly týkající se náboženství u Asie. Žáci zde mají uvedenou tabulku, kde jsou u každého náboženství uvedeny státy, kde dané náboženství převládá. Jejich úkolem je s pomocí této tabulky zakreslit do slepé mapy Asie nejrozšířenější náboženství. Dalším malým úkolem je přiřazení názvu náboženství, symbolu, názvu svatyně a věřícího ke třem náboženstvím vzniklým v jihozápadní Asii.

VOŽENÍLEK, V., SZCZYRBA, Z.. (2002): Zeměpis 4 – Česká republika. Olomouc, Prodos, 108 s.

Učebnice se věnuje základní charakteristice Česka (poloha a vývoj, informační zdroje, povrch, podnebí, vodstvo, krajiny, obyvatelstvo a hospodářství), následují charakteristiky jednotlivých krajů České republiky. U základní charakteristiky České republiky je uvedena i náboženská struktura doplněná o fotografie kostela a židovského hřbitova. Kartografické zobrazení zde chybí, proto je názornost hodnocena 3 body. Ostatní kapitoly se náboženstvím nezabývají. Není zde uvedena ani diference mezi jednotlivými kraji, proto je odbornost i přiměřenost hodnocena 4 body. V pracovním listě mají žáci za úkol dokreslit diagramy podle tabulky vyjadřující náboženskou příslušnost (církve římskokatolická, ostatní církve a bez vyznání) a rok (1950, 1991 a 2001).

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., NOVÁČEK, P., SZCZYRBA, Z. (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost. Olomouc, Prodos, 79 s.

Učebnice je zaměřená na obyvatelstvo a hospodářství, politickou geografii a globální problémy. Náboženství je zde uvedeno jako jedna ze základních charakteristik obyvatelstva světa. Název kapitoly Jsme stejní, a přece jiný vhodně upozorňuje na nutnost náboženské tolerance mezi lidmi. Autoři zde upozorňují na fakt, že náboženství je důležitým znakem, který výrazně ovlivňuje myšlení a chování lidí. Jsou zde shrnuty poznatky o nejvýznamnějších náboženstvích včetně geografického aspektu. Náboženství je zde uvedeno dále jako určitá hrozba v podobě náboženského extremismu jako jednoho z globálních problémů. Informacím nelze z hlediska odbornosti ani přiměřenosti nic vytknout, proto jsou obě kategorie hodnoceny 5 body. Nedostatek ilustračních materiálů týkající se daného tématu snižuje hodnocení učebnice. Názornost je hodnocena pouze 1 bodem. Pracovní list obsahuje opět přiřazování symbolu a stavby k názvu náboženství. Dalším úkolem je přiřazení významných poutních míst znázorněných v mapě k jednotlivým náboženstvím. Zajímavý úkol týkající se náboženství je uveden u udržitelného rozvoje. Žáci mají za úkol přečíst si text Kdyby byl svět vesnicí s 1000 obyvateli a mají do připraveného grafu znázornit náboženskou strukturu obyvatelstva (329 křesťanů – 187 katolíků, 84 protestantů a 31 pravoslavných, dále 178 muslimů, 167 lidí bez vyznání, 132 hinduistů, 60 buddhistů, 45 ateistů, 3 židé a 86 příslušníků ostatních náboženství). Tento úkol může žákům pomoci

lépe si představit náboženskou strukturu obyvatel světa.

DEMEK, J., HORNÍK, S. A KOL. (2013): Zeměpis 6 pro základní školy – Planeta Země. SPN, Praha, 120 s.

Učebnice je první částí ucelené řady učebnic zeměpisu pro výuku na 2. stupni základních škol a v nižších ročnících víceletých gymnázií a je zpracována v souladu se záměry RVP ZV. Základní text je zde psán černě, důležité informace jsou zdůrazněny tučně. Na úvod každé kapitoly je uvedeno několik otázek nebo úkolů k zamyšlení, které mají sloužit jako motivace pro žáky před výukou nové látky. Poté následuje samotný text, který je doplněn množstvím obrázků, fotografií, schémat, tabulek, map apod. Zajímavosti jsou v textu vyznačeny barevným symbolem „?“ „Víte, že...“ Okraje stran jsou barevné a upozorňují žáky na vazbu daného učiva s učivem jiného předmětu, jsou zde uvedeny nové zeměpisné poznatky a formou úkolů se snaží žáky navádět k aktivní činnosti. Na konci každé kapitoly je v barevné tabulce uvedené shrnutí následované otázkami a úkoly. Každá kapitola je barevně odlišena (jiná barva okrajů, nadpisu atd.), což dělá učebnici velmi přehlednou. Přehlednost i grafická úprava jsou hodnoceny 5 body. Podobně vypadají i ostatní učebnice zeměpisu od Státního pedagogického nakladatelství. K učebnicím z této řady jsou také pracovní sešity.

Jak vyplývá z názvu, tato učebnice je zaměřená na fyzickou geografii. Učivo je rozděleno do následujících kapitol – Úvod do zeměpisu, Slunce a vesmír, Planeta Země, Obecný fyzický zeměpis, šířkové pásy a Krajiny Země. Na konci učebnice je uveden slovníček a rejstřík. Opakování jsou zařazena v jednotlivých kapitolách.

Geografie náboženství se v této učebnici nevyskytuje.

DEMEK, J., MALIŠ, I. (2008): Zeměpis pro 7. ročník základní školy – Zeměpis světadílů. SPN, Praha, 111 s.

Učebnice navazuje na předcházející a její struktura je stejná.

Jednotlivé kapitoly se zabývají úvodem do světadílů a oceánů a polárními oblastmi, Afrikou, Austrálií a Oceánií, Amerikou, Asií a Evropou. Jednotlivé podkapitoly se zabývají vždy jednotlivými regiony daného světadílu. Na konci učebnice je zařazeno závěrečné opakování, tabulky (přehled států), mapy, slovníček a rejstřík.

Náboženství se věnuje pouze kapitola Asie, kde je zdůrazněn vznik největších světových náboženství. K této informaci je připojena otázka k zamyšlení – Víte něco o těchto světových náboženstvích? V barevném okraji jsou pak ukázky jednotlivých

náboženských staveb – chrám Božího hrobu v Jeruzalémě (křesťanství). Islámští poutníci v Mekce, buddhistický chrám v Malajsii a hinduistický chrám v Indii. Názornost je hodnocena 3 body. Jako nedostatek lze uvést fotografii synagogy v Jeruzalémské ulici v Praze, která má reprezentovat judaismus. Jelikož jsou tyto informace uvedeny v kapitole věnující se Asii a i všechny ostatní uvedené náboženské stavby se nacházejí v Asii je zařazení stavby nacházející se v Praze nelogické, proto je odbornost hodnocena 4 body. Bližší informace týkající se rozložení jednotlivých náboženství v této učebnici nejsou uvedeny, autoři pravděpodobně předpokládají, že informace žáci získají díky shrnutí informací pomocí výše zmíněné otázce k zamyšlení. Vzhledem k určenému ročníku je tedy množství informací nedostatečné, proto je přiměřenost hodnocena 3 body.

DEMEK, J. A KOL. (2009): *Zeměpis 8 pro základní školy – Lidé a hospodářství*. SPN, Praha, 88 s.

Učebnice má stejnou strukturu jako předcházející z této řady. Jednotlivé kapitoly se věnují společenským a hospodářským složkám krajiny, politické mapě dnešního světa, krajině a životnímu prostředí. Následuje opět závěrečné shrnutí, slovníček a rejstřík. Kapitola Společenské a hospodářské složky krajiny se dělí na podkapitoly Lidé na Zemi, Světové hospodářství, Zemědělství, rybolov, lov, lesní a vodní hospodářství, Průmysl, doprava a spoje, Služby obyvatelstvu, Cestovní ruch a Světový trh a mezinárodní obchod. Politická mapa dnešního světa se zabývá společnými a odlišnými znaky států, svrchovaností státu, polohou a územní rozlohou států, rozdělením států podle původu a počtu obyvatel, správního členění, státního zřízení a formy vlády, politického systému a politické moci, průběhem a tvarem státních hranic, hospodářskými uskupeními, odlišným stupněm rozvoje států, ohnisky politických, národnostních a náboženských konfliktů a novými státy na mapě světa. Kapitola krajina a životní prostředí se zabývá ekosystémy Země, přírodní a kulturní krajinou, světovými ekologickými problémy, ochranou přírody a trvale udržitelným rozvojem.

Část podkapitoly Lidé na zemi se věnuje rozšíření náboženství ve světě. Tyto informace jsou znázorněny pomocí mapy bez doplňujícího textu. Proto je přiměřenost i odbornost hodnocena 4 body. Jedna z otázek na konci kapitoly se zajímá o to, proč odsuzujeme projevy např. náboženské nesnášenlivosti. Žáci mají uvést i konkrétní příklad těchto projevů. Jako propojení náboženství a geografie je zde uvedena jako

jedna z forem cestovního ruchu náboženský cestovní ruch (návštěva poutních míst – Izrael, Řím, Lourdy, Mariazell, Mekka) doplněný o fotografií mešity Masjid-al-haram v Mekce.

Náboženství je zde dále uvedeno jako jeden z faktorů, který významným způsobem ovlivňuje konflikty ve světě. Jako trvalý zdroj náboženského napětí je zde uveden region Izrael vs. muslimské státy. Je zde popsán vznik státu Izrael a jeho důsledky doplněný o fotografií zachycující Izrael jako stát dvou odlišných světů (židovská Zed' nářků a mešita). Otázky a úkoly jsou zaměřeny na charakteristiku konfliktů a práci s mapou. Ilustrační materiál je dostatečný, proto je názornost hodnocena 5 body.

DEMEK, J. A KOL (2009): Zeměpis 9 pro základní školy – Česká republika. SPN, Praha, 110 s.

Učebnice je poslední z řady učebnic zeměpisu od Státního pedagogického nakladatelství.

Tato učebnice se věnuje poloze, postavení ČR v EU a ve světě, přírodním poměrům České republiky (geologický vývoj, nerostné suroviny, povrch, podnebí, vodstvo, půdy, biota a ochrana přírody), obyvatelstvu a sídlům, hospodářství České republiky (průmysl, zemědělská výroba, doprava, spoje, služby, cestovní ruch a rekreace, zahraniční obchod) a jednotlivým krajům České republiky. Následuje opět slovník a rejstřík.

Jako nejrozšířenější náboženství je u charakteristiky obyvatelstva uvedeno římskokatolické. Nicméně je zde zdůrazněno, že nejvíce obyvatel je bez vyznání. Jelikož by informace pro 9. ročník mohly být obsáhlejší, je přiměřenost hodnocena 4 body. Podobně jako u jiných učebnic ani zde není zdůvodněna diferenciaci mezi jednotlivými oblastmi ČR z hlediska míry religiozity. Proto je odbornost hodnocena 4 body. Nicméně text je alespoň doplněn o mapu znázorňující podíl věřících osob na celkovém počtu obyvatel v okresech ČR, díky které je názornost hodnocena 5 body.

6. Shrnutí výsledků

Jak ukazují vzdělávací dokumenty – RVP ZV i konkrétní ŠVP vybrané základní školy, téma náboženství lze v hodinách zeměpisu aplikovat do celé řady učiva. Jako nejvhodnější se ukazuje zařazení do regionální geografie. Nicméně jak potvrzuje i konkrétní vyučující zeměpisu, určitým problémem může být časová dotace tohoto předmětu. Vhodné by proto bylo využití tohoto tématu např. při projektovém dnu.

Při testování žáků byly hodnoceny 6.–9. ročník, přičemž každý z nich má 2 třídy. Lepou mapu světa vyplnilo celkem 33 žáků 6. ročníku, 41 žáků 7. ročníku, 32 žáků 8. ročníku a 36 žáků 9. ročníku. Nejlepších výsledků dosáhli žáci 9. ročníku, následovali žáci 7. a 8. ročníku a nejhůře dopadli žáci 6. ročníku. Nejlepších výsledků dosahovali žáci dané školy u křesťanství. Tento fakt je způsoben polohou České republiky v křesťanském světě a také zařazením tohoto náboženství do dalších vyučovacích předmětů – např. do dějepisu (učivo vznik a šíření křesťanství, reformace). Poměrně dobré představy mají daní žáci i o rozšíření islámu, což je dáno „aktuálností tématu“. Hinduismus a judaismus jsou vázány pouze na určitý stát, proto byly výsledky u těchto náboženství hodnoceny pouze známkami 1 nebo 5. Nejhorší znalosti mají žáci dané školy o buddhismu a tradičních náboženstvích. Celkovou známkou 1 byli hodnoceni 2 žáci 7. ročníku, 2 žáci 8. ročníku a 3 žáci 9. ročníku. Správné zakreslení rozšíření všech náboženství neměl žádný žák.

V diplomové práci je hodnoceno celkem 20 učebnic. Všechny tyto učebnice měli v březnu 2014 aktuální doložku MŠMT. Všechny učebnice jsou vždy součástí ucelené řady od následujících nakladatelství – Fraus, Nakladatelství České geografické společnosti Nová škola, Prodos a Státní pedagogické nakladatelství. U každé učebnice byly hodnoceny 2 hlavní stránky – grafická a obsahová. Z hlediska grafické stránky se hodnotila celková úprava, přehlednost a názornost dané učebnice. Z obsahové stránky se hodnotila odbornost a přiměřenost. Maximální počet bodů v každé hodnocené oblasti byl 5.

Učebnice od jednoho nakladatelství mají vždy jednotné grafické zpracování. Všechna nakladatelství používají barevné zpracování, různá odlišení textů a ilustrační materiály. Na první pohled je zřejmé, že se grafickou úpravou učebnic snaží žáky zaujmout. Proto je grafická úprava u všech vybraných učebnic hodnocena plným počtem bodů (5 bodů). Učebnice jsou také velmi přehledné – žákům pomáhají usnadnit orientaci obsahu, rejstříky nebo systémy zvolených značek. Přehlednost učebnic byla rovněž hodnocena 5 body, pouze u učebnic od nakladatelství Nová škola byla tato

kategorie hodnocena 4 body, jelikož množství značek, oddělování textu a doplňující text na okrajích stránek bylo značně naddimenzované a působí spíše rušivě. Po grafické stránce byla nejhůře hodnocenou kategorií názornost. Jako velký nedostatek u řady učebnic lze vidět fakt, že text k dané problematice není doplněn obrázky ani kartografickým zpracováním daných informací. Toto lze vidět především u učebnic Nakladatelství České geografické společnosti, jimž právě absence kartografického zpracování snižuje hodnocení. Nicméně učebnice *Současný svět*, ve které je text doprovázen mapou oblastí s převahou určitého náboženství, sloupcovým grafem vyjadřujícím obyvatelstvo světa podle náboženství a fotografiemi, dosáhla z hlediska daného tématu nejlepšího hodnocení (společně s učebnicemi *Fraus* pro 7. a 9. ročník)

Z hlediska obsahové stránky měla nižší hodnocení kategorie přiměřenost. Vzhledem k věku žáků, pro které byly dané učebnice určeny, obsahovaly často malé množství informací.

Všechna nakladatelství ve svých učebnicích zeměpisu zpracovávají téma geografie náboženství. Míra zpracování tohoto tématu se ovšem liší. Největší prostor v učebnicích zeměpisu pro 2. stupeň základních škol je z hlediska náboženství věnován v učivu o Asii, jakožto světadílu, který je kolébkou tří světových náboženství. Naopak téměř žádný prostor není v učebnicích věnován tradičním náboženstvím Austrálie a Oceánie (popř. Afriky). Toto lze vidět jako velký nedostatek, jelikož tradiční náboženství jsou v těchto oblastech jedním ze základních faktorů ovlivňujících kulturu původních obyvatel. Jako velký nedostatek u řady učebnic lze také vidět opomíjení náboženství u obyvatelstva České republiky. Zejména zde chybí zdůraznění západovýchodního gradientu míry religiozity, který je pro Českou republiku typický.

I přes tyto nedostatky lze ovšem vidět snahu zapojování tématu náboženství do učebnic zeměpisu, zejména u novějších učebnic, které se snaží vycházet z požadavků RVP. Kromě rozmístění náboženství ve světě se tyto učebnice věnují také aktuálnímu tématu – nábožensky motivované konflikty ve světě. Učebnice vycházející z požadavků RVP také zdůrazňují mezipředmětové vazby tohoto tématu s občanskou výchovou a dějepisem.

Z hlediska kvality zpracování tématu geografie náboženství se ukazují jako nejlepší učebnice řady *Fraus*, *Nová škola* a *Státní pedagogické nakladatelství*. Nejméně vhodné jsou pak učebnice od Nakladatelství České geografické společnosti a to zejména kvůli absenci kartografického materiálu. Hodnocení jednotlivých kategorií i celých učebnic zeměpisu ukazuje následující Tabulka 1.

Tabulka 1 – Hodnocení problematiky geografie náboženství v učebnicích zeměpisu

Zkrácený název učebnice	Grafická stránka			Obsahová stránka		Body celkem
	úprava	přehlednost	názornost	odbornost	přiměřenost	
Fraus – 6. ročník	5	5	3	5	4	22
Fraus – 7. ročník	5	5	5	5	5	25
Fraus – 8. ročník	5	5	0	5	3	18
Fraus – 9. ročník	5	5	5	5	5	25
ČGS – Současný svět	5	5	5	5	5	25
ČGS – Zeměpis světa	5	5	0	5	2	17
ČGS – Zeměpis světa II	5	5	0	5	3	18
ČGS – Zeměpis světa III	5	5	0	5	4	19
Nová škola – 7. roč. 1. díl	5	4	4	5	4	22
Nová škola – 7. roč. 2. díl	5	4	5	5	4	22
Nová škola – 8. roč. ČR	5	4	0	4	4	17
Nová škola – 8. roč. Evropa	5	4	5	5	5	24
Nová škola – 9. ročník	5	4	5	5	5	24
Prodos – Zeměpis 2	5	4	3	5	4	21
Prodos – Zeměpis 3	5	4	5	5	5	24
Prodos – Zeměpis 4	5	4	3	4	4	20
Prodos – Zeměpis 5	5	4	1	5	5	20
SPN – 7. ročník	5	4	3	4	3	19
SPN – 8. ročník	5	4	5	4	4	22
SPN – 9. ročník	5	4	5	4	4	22

Zdroj: Vlastní zpracování

7. Závěr

Hlavním cílem vytvoření diplomové práce bylo vytvoření výukového materiálu. Tento materiál byl vytvořen ve verzích pro žáky a pro učitele. Verze pro žáky je zaměřená na rozvíjení samostatnosti žáků v získávání informací. Při vytváření výukového materiálu pomohlo zhodnocení dostupných učebnic zeměpisu z hlediska daného tématu. Některé učebnice mohly sloužit jako inspirace, jiné naopak poukázaly na nedostatky ve zpracování problematiky geografie náboženství.

Před samotnou tvorbou výukového materiálu bylo nejprve nutné zařadit vybrané téma do kontextu geografie. Přestože nemusí být na první pohled propojenost náboženství a geografie patrná, ukazuje se, že náboženství ovlivňuje celou řadu oblastí, kterými se geografie zabývá. Jako příklady lze uvést obyvatelstvo, sídla, hospodářství nebo politiku. Toto dokazují předcházející kapitoly.

Zkoumání vztahu náboženství a geografie má dlouhou tradici. Náboženství bylo od počátku jedním z faktorů, na jehož základě se vědci pokoušeli vytvořit regionalizaci světa. I dnes můžeme ve světě rozlišit oblasti, kde převládá křesťanství (katolictví, pravoslaví, protestanství), islám, hinduismus nebo buddhismus. Každá z těchto oblastí je svou kulturou jedinečná a žáci by se měli učit poznávat tato specifika a učit se respektovat odlišnosti u ostatních lidí již na základní škole. Geografie náboženství má tematicky blízko k tématům konceptu Globálního rozvojového vzdělávání a je tedy velmi aktuálním tématem.

I samotný název výukového materiálu – *Mnoho bohů, jedno lidstvo* se snaží poukázat na fakt, že náboženství by nemělo být rozdělovacím prvkem mezi lidmi. Svoboda vyznání navíc patří v demokratických zemích mezi základní lidská práva.

Důležitost výuky náboženství v zeměpisu je podložena i základním kutikulárním dokumentem – Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Možnosti začlenění tématu geografie náboženství do výuky zeměpisu jsou tak poměrně rozsáhlé. Nejvhodnějším učivem, do něhož lze toto téma začlenit, jsou regiony světa. Aktuálnost tohoto tématu si uvědomují i autoři učebnic zeměpisu, kteří se začleněním náboženství do geografie také zabývají. Jediným problémem může být časová dotace pro předmět zeměpis. Podle jednotlivých ročníků je počet vyučovacích hodin na 2. stupni základní školy 1 nebo 2 hodiny týdně. Z tohoto důvodu je také výukový materiál vytvořen spíše jako soubor úkolů, z nichž by si učitelé mohli vybrat, kterou část použijí ve výuce. Z hlediska časové dotace by totiž nebylo možné v běžných hodinách zeměpisu použít celý materiál. Proto nejsou strany výukového materiálu číslovány. Ve výukovém

materiálu pro žáky byl nakonec zredukován text týkající se jednotlivých náboženství. Rozšiřující text poskytující charakteristiku jednotlivých náboženství zůstal součástí materiálu pro učitele. Ten může tyto informace žákům dle uvážení poskytnout popř. využít mezipředmětové vazby s občanskou výchovou. Zde by bylo vhodné žákům sdělit základní informace o jednotlivých náboženstvích a v hodinách zeměpisu tyto informace aplikovat do geografického prostoru.

Dalším problémem může být nezájem žáků o toto téma. Náboženství je zejména v české ateistické společnosti považováno za nedůležité, tudíž může být těžké žáky při zařazení tématu geografie náboženství do výuky zeměpisu motivovat.

Jedním z moderních vyučovacích stylů, který se snaží zvýšit motivaci žáků a jejich schopnost řešit problémy je badatelsky orientované vyučování. Součástí výukového materiálu je proto „badatelský projekt“, ve kterém mají žáci pomocí zkoumání různých zdrojů zpracovat rozšíření vybraného náboženství ve světě, jeho základní charakteristiku a šíření. Dále je to výukového materiálu zařazena práce se statistickými daty, díky které se žáci seznámí s praktickým využitím statistiky.

Z výukových metod jsou ve výukovém materiálu dále využívány metoda práce s textem, práce s obrazem, metoda řešení problému, skupinová výuka, samostatná práce, kritické myšlení, brainstorming a výuka podporovaná počítačem. Text výukového materiálu je doplněn o řadu otázek a úkolů vztahujících se k danému tématu, které mají za úkol aktivovat žáky.

Obtížné může být i pojetí výuky tohoto tématu. Učitel by měl problematiku náboženství vyučovat neutrálně. Žáci jsou obklopeni informacemi z médií, která často podávají zkreslený obraz o jednotlivých náboženstvích. Jako jeden příklad lze uvést např. spojitost islámu a terorismu. Právě terorismus je často první charakteristika, která se žákům při tématu islám vybaví. Cílem učitele na 2. stupni základní školy by mělo být naopak poskytnout takový přehled o jednotlivých náboženstvích, který by pomohl vést žáky k náboženské toleranci.

Při výuce geografie náboženství je vhodné využít i mezipředmětových vazeb zejména s předměty občanská výchova a dějepis. Nicméně tyto předměty jsou vhodné spíše pro získání základních znalostí o charakteristice a historickém vývoji jednotlivých náboženství. Zeměpis tomuto učivu navíc dodává geografický aspekt a žáci díky tomu mohou pochopit i aktuální dění ve světě.

Vytvořený výukový materiál se snaží přiblížit geografii náboženství žákům základní školy. Při vlastní praxi autorky byla použita část *Kdyby byl svět vesnice*. Pro

žáky 6. ročníku byl daný úkol zajímavý a k jeho vypracování přistupovali se zájmem. Výukový materiál může najít uplatnění při výuce zeměpisu (popř. různých zeměpisných seminářů) nejen samotné autorky, ale každého, kdo o tento materiál bude mít zájem.

Seznam použité literatury a zdrojů

ANDĚL, J. (1998): kulturní geografie: jazyk, národy, náboženství, kulturní dědictví. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 146 s.

DNEŠNÍ SVĚT – ŽIVOČIŠNÁ VÝROBA (2011): Vliv náboženství na rozmístění živočišné výroby. Praha, TERRA–KLUB, roč. 7, č. 2.

ESPOSITO, J. (2004): The Islamic World: Past and Present. Oxford University Press, New York, 220 s.

FRANZEN, A. (1995): Malé církevní dějiny. Zvon, Praha, 358 s.

HEJNA, D. (2010): Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny. Grada Publishing, a. s., Praha, 198 s.

HITCHCOCK, S.T. ESPOSITO, J. (2009): Geografie náboženství. Praha, Knižní klub, 415 s.

HORYNA, B. (1994): Úvod do religionistiky. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 131 s.

KARVÁNKOVÁ, P. (2013): Vývoj didaktiky geografie a nové trendy výuky zeměpisu v Česku. In: Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica, s. 101–109.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B. (2004). Základy asijských náboženství – 1. díl. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolium, 269 s.

KOKAISL, P. (2009): Geografie náboženství. Praha, Česká zemědělská univerzita, 364 s.

KÜHNLOVÁ, H. (1997). Vybrané kapitoly z didaktiky geografie. Praha, Karolinum. 55 s.

KÜNG, H. (2006): Po stopách světových náboženství. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury. 306 s.

OHLER, N. (2002): Náboženské poutě ve středověku a novověku. Praha, Vyšehrad. 229 s.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. (2003): Výukové metody. Brno: Paido.

MATLOVIČ, R. (2001). Geografia religii. Fakulta humanitných a prírodných vied

- Prešovskej univerzity, Prešov, s. 375.
- MUCHOVÁ, L. (2006): Porozumění světovým náboženstvím: náboženská výchova ve službě české škole. Brno, Kartuziánské vydavatelství. 116 s.
- NEWMAN, J., SIVAN, G. (2004). Judaismus od A do Z. Praha, SEFER, 285 s.
- PARK, Ch, C. (1994): Secred Worlds – An introduction to geography and religion. Routledge, London, 332 s.
- PARTRIDGE, Ch. (2005). Lexikon světových náboženství. Praha, nakladatelství Slovart, s.r.o. 495 s.
- PETR, J. (2010). Biologická olympiáda – inspirace pro badatelsky orientované vyučování přírodopisu a jeho didaktiku. In: M. Papáček (ed.), Didaktika biologie v České republice a badatelsky orientované vyučování. (2010). České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, s. 136–144.
- SKALKOVÁ, J. (2007): Obecná didaktika. Praha, Grada. 328 s.
- SKOKAN, L. (2010): Náboženství etnicko-kulturních makroregionů. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 93 s.
- SOKOL, J. (2004): Člověk a náboženství. Portál, Praha, 245 s.
- STUHLÍKOVÁ, I. (2010). O badatelsky orientovaném vyučování. In: M. Papáček (ed.), Didaktika biologie v České republice a badatelsky orientované vyučování (2010). České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, s. 129–135.
- STUMP, R. W. (2008): The Geography of Religion: Faith, Place, and Space. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Maryland. 423 s.
- ŠOLTÉSZ, Š. (1990): Dějiny křesťanské církve. Praha, Kalich, 158 s.
- ŠVEC, V. (1999): Pedagogická příprava budoucích učitelů. Brno, Paido, 163 s.
- ŠVP (2014): Škola pro život, ve kterém chceme obstát jako lidé. Základní škola Veselí nad Lužnicí, Blatské sídliště 23. 238 s.
- TAUER, F. (1984): Svět islámu. Nakladatelství Vyšehrad, Praha, 448 s
- VALENTA, M. (1997): Koncepce a tvorba výukových materiálů. Olomouc, Netopejř. 64 s.
- VAŠUTOVÁ J. (2002): Být učitelem. Praha, Univerzita Karlova. 51 s.

VOHRADSKÝ J., HODINÁŘ J., ONDREJČÍK K. (2009): Výukové metody. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU. 26 s.

ZORMANOVÁ L. (2012): Výukové metody v pedagogice. Praha: Grada Publishing a.s. 160 s.

Internetové zdroje

BBC News Africa (2014): Viewpoint on Nigeria at 100: Time to celebrate?, <http://www.bbc.com/news/world-africa-26356288> (3.3.2014)

Globální rozvojové vzdělávání (2015a): Definice globálního rozvojového vzdělávání, <http://www.globalnirozvojovevzdelavani.cz/> (10.1.2015).

Globální rozvojové vzdělávání (2015b): Hlavní témata globálního rozvojového vzdělávání, <http://www.globalnirozvojovevzdelavani.cz/co-je-grv/temata-a-cile/hlavni-temata-globalniho-rozvojoveho-vzdelavani.html> (10.1.2015).

HENKEL, R. (2005): Geography of religion – Rediscovering a Subdiscipline. In: Hrvatski Geografski Glasnik. roč. 61, č. 1., s. 5 – 25, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=1396 (4.8.2014)

MZV ČR (2010): Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání pro období 2011–2015, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publicace/podpora_zrs/index.html (10.1.2015)

PARK, Ch., C (2004): Religion and Geography. In: Routledge of the Study of Religion, <http://www.lancaster.ac.uk/people/gyaccp/geography%20and%20religion.pdf> (4.8.2014)

RVP ZV (2013) – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2013), <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani> (5.7.2014)

WEBER, M. (1994): The protestant ethic and spirit of capitalism, <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/WEBER/toc.html> (15.12.2014)

Učebnice

ANDĚL, J., JEŘÁBEK, M., KASTNER, J. A KOL. (2006): Zeměpis pro 8. ročník základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.

BORECKÝ, D., NOVÁK, S., CHALUPA, P. (2009): Zeměpis 8 – Česká republika. Nová škola, Brno, 95 s.

ČERVENÝ, P., MENTLÍK, P., KOPP, J. A KOL. (2007): Zeměpis pro 6. ročník

- základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 124 s.
- ČERVINKA, P., TAMPÍR, V. (2008): přírodní prostředí Země. Nakladatelství ČGS, Praha, 88 s.
- DEMEK, J. A KOL. (2009): Zeměpis 8 pro základní školy – Lidé a hospodářství. SPN, Praha, 88 s.
- DEMEK, J., HORNÍK, S. A KOL. (2013): Zeměpis 6 pro základní školy – Planety Země. SPN, Praha, 120 s.
- DEMEK, J. A KOL (2009): Zeměpis 9 pro základní školy – Česká republika. SPN, Praha, 110 s.
- DEMEK, J., MALIŠ, I. (1998): Zeměpis pro 7. ročník základní školy – Zeměpis světadílů. SPN, Praha, 79 s.
- DVOŘÁK, J., KOHOUTOVÁ, A., TAIBR, P. (2005): Zeměpis pro 7. ročník základní školy a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.
- HOLEČEK, M., JANSKÝ, B., TLACH, B. (2005): Zeměpis světa. Nakladatelství ČGS, Praha, 55 s.
- HOLEČEK, M A KOL. (2009): Zeměpis světa 2 (Amerika, Asie). Nakladatelství ČGS, Praha, 75 s.
- HÜBELOVÁ, D., CHALUPA, P. (2010): Zeměpis 8 – Evropa. Nová škola, Brno, 95 s.
- HÜBELOVÁ, D., NOVÁK, S., WEINHÖFER, M. A KOL (2007): Zeměpis 6, 2. díl – Přírodní obraz Země. Nová škola, Brno, 84 s.
- CHALUPA, P., KOLEJKA, J., SVATOŇOVÁ, H. (2008): Zeměpis 7 – Putování po světadílech 1. díl. Nová škola, Brno, 95 s.
- CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D. (2012): Zeměpis 9 – Lidé a hospodářství. Nová škola, Brno, 127 s.
- JEŘÁBEK M., VILÍMEK, V. (1997): Zeměpis světa 3 (Evropa). Nakladatelství ČGS, Praha, 60 s.
- KASTNER, J. A KOL. (2005): Zeměpis naší vlasti. Nakladatelství ČGS, Praha, 101 s.
- MARADA M. A KOL. (2008): Zeměpis pro 9. ročník a víceleté gymnázium. Nakladatelství Fraus, Plzeň, 128 s.
- NOVÁK, S., ŠTEFL, V., TRNA, J. A KOL. (2007): Zeměpis 6, 1. díl – Vstupte na planetu Zemi. Nová škola, Brno, 68 s.
- SVATOŇOVÁ, H. (2008): Zeměpis 7 – Putování po světadílech 2. díl. Nová škola, Brno, 72 s.

VALENTA, V., HERINK, J. A KOL. (2004): Současný svět. Nakladatelství ČGS, Praha, 124 s.

VOŽENÍLEK, V., DEMEK, J. (2000): Zeměpis 1 – Planeta Země, Glóbus a mapa, Přírodní složky a oblasti Země. Olomouc, Prodos, 103 s.

VOŽENÍLEK, V., DEMEK, J. (2001): Zeměpis 2 – Zeměpis oceánů a světadílů (1). Olomouc, Prodos, 58 s.

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., MAHROVÁ, M. (2001): Zeměpis 3 – Zeměpis oceánů a světadílů (1). Olomouc, Prodos, 136 s.

VOŽENÍLEK, V., SZCZYRBA, Z.. (2002): Zeměpis 4 – Česká republika. Olomouc, Prodos, 108 s.

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., NOVÁČEK, P., SZCZYRBA, Z.. (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost. Olomouc, Prodos, 79 s.

Zdroje obrázků ve výukovém materiálu

Náboženské symboly

<http://radunkapunky.blog.cz/1110/svetova-nabozenstvi> (15.10.2014)

Alabastrová mešita (Káhira, Egypt)

<http://www.fischer.cz/egypt/egypt-hurghada/mista/alabastrova-mesita> (2.11.2014)

Pagoda (Soul, Jižní Korea)

<http://www.layoverguide.com/2014/06/seoul-layover.html> (2.11.2014)

Bazilika svatého Petra (Vatikán)

http://cestovani.idnes.cz/rim-po-stopach-dana-browna-jak-vypadaji-mista-ctyr-vrazd-z-jeho-knihy-lie-/kolem-sveta.aspx?c=A110908_212256_igsvet_skr (2.11.2014)

Velká synagoga (Plzeň, Česká republika)

<http://www.plzen.eu/turista/poznej-plzen/to-nejlepsi-z-plzne/velka-synagoga/velka-synagoga.aspx> (2.11.2014)

Stúpa Pha That Luang (Vientiane, Laos)

http://www.vietvisiontravel.com/laos/tour_11_luxury_laos_vacation_1229.html (2.11.2014)

Kostel svatého Jana Nepomuckého na Zelené Hoře (ČR)

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10361869257-narodni-klenoty/211563235200007-kostel-sv-jana-nepomuckeho-na-zelene-hore-tajemstvi-jazyka/> (2.11.2014)

Chrám sv. Michala (Kyjev, Ukrajina)

http://www.dupkala.sk/mamka/tulanie2013_15.php?idSess=e8e2a2f3cd59b568ef6fd1c2f6ce3d24 (2.11.2014)

Kašmír

<http://www.kct-tabor.cz/gymta/OhniskaSvetovychKonfliktu/Kasmir/index.htm>
(2.11.2014)

Buddha

<http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2013/mar/23/ask-alya-pot-shrub-seaside>
(29.3.2015)

Dharmačakra

<http://de.academic.ru/dic.nsf/dewiki/207166> (29.3.2015)

Svastika

<http://cz.depositphotos.com/2191253/stock-photo-swastika-on-a-buddhist-temple.html>
(29.3.2015)

Ichthys

<http://blognabozenstvi.blog.cz/0904/ichthys-symbol-ryby-v-krestanstvi> (29.3.2015)

Kříž

<http://obrazky.superia.cz/nabozenstvi/kriz.php> (29.3.2015)

Holubice

<http://www.townhallmaps.com/> (29.3.2015)

Šaháda

<http://sharia4czechia.com/2015/02/15/sireni-islam-praktikovanim-islam-cast-1-uvod-a-vyznavani-viry/> (4.4.2015)

Symboly islámu

<http://www.religionfacts.com/islam/symbols.htm> (4.4.2015)

Totem

<https://www.pinterest.com/lwholala/native-americans/> (4.4.2015)

Uluru (Ayers Rock)

<http://www.ulurudaytours.com.au/>(4.4.2015)

Šaman, Tanzánie

http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/afrika/tanzansti-samani-zabijeji-albiny-pro-stesti_72525.html#.VSuaJpMu4YQ (4.4.2015)

Kdyby byl svět vesnice – náboženské stavby

<http://cz.clipart.me/premium-backgrounds-textures/religious-buildings-and-structures-612324> (13.4.2015)

Seznam příloh

Příloha 1 - Rozmístění náboženství ve světě

Příloha 2 - Výsledky testování žáků

Příloha 3 - Výuková příručka pro žáky

Příloha 4 - Výuková příručka pro učitele

Seznam použitých zkratk

ČGS – Česká geografická společnost

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

SPN – Státní pedagogické nakladatelství

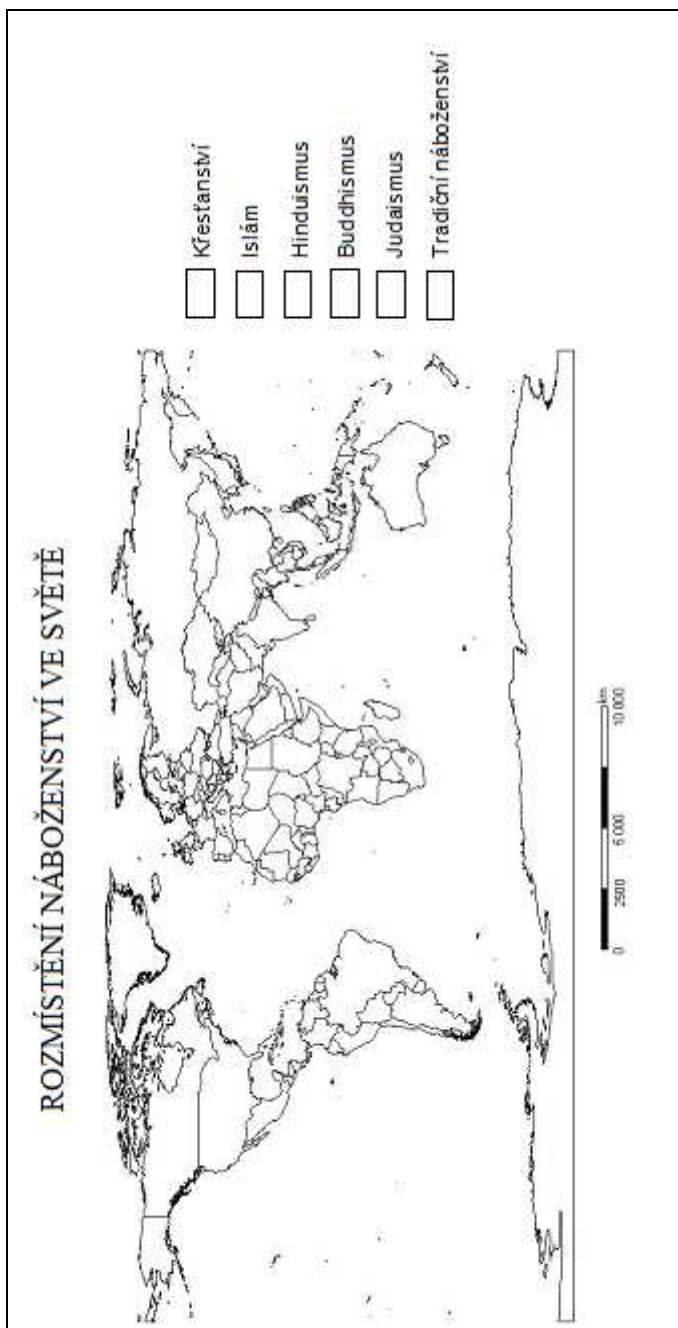
ŠVP – Školní vzdělávací program

ZŠ – základní škola

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Mapa rozmístění náboženství ve světě

Příloha 2 – Výsledky testování žáků

žáci 6. ročníku	hinduismus	buddhismus	judaismus	křesťanství	islám	tradiční náboženství	průměrná známka žáka
1.	5	5	5	5	5	5	5
2.	2	5	5	5	5	5	5
3.	5	3	5	5	5	5	5
4.	5	5	5	5	5	5	5
5.	5	5	5	2	3	5	4
6.	1	3	5	1	1	2	2
7.	1	3	1	1	1	3	2
8.	5	5	5	2	3	4	4
9.	5	3	5	2	2	4	4
10.	1	3	5	2	4	5	3
11.	5	5	5	5	5	5	5
12.	5	5	5	4	5	4	5
13.	5	5	5	1	3	3	4
14.	5	5	5	2	2	5	4
15.	1	2	1	1	1	3	2
16.	5	5	5	5	5	5	5
17.	5	5	5	1	5	3	4
18.	5	5	5	5	5	5	5
19.	5	5	1	1	1	3	3
20.	5	5	1	1	3	4	3
21.	5	5	5	2	3	5	4
22.	5	5	5	2	3	3	4
23.	5	5	5	3	3	4	4
24.	5	4	5	3	4	3	4
25.	5	4	1	3	4	3	3
26.	5	4	1	4	5	2	4
27.	1	3	1	3	3	2	2
28.	5	5	1	2	3	3	3
29.	5	4	5	1	2	3	3
30.	5	5	5	1	3	3	4
31.	5	5	1	2	3	5	4
32.	1	5	5	1	4	5	4
33.	5	5	5	3	5	5	5
	4	4	4	3	3	4	

žáci 7. ročníku	hinduismus	buddhismus	judaismus	křesťanství	islám	tradiční náboženství	průměrná známka žáka
1.	1	2	5	3	3	3	3
2.	5	5	5	1	2	4	4
3.	1	2	1	1	2	3	2
4.	1	2	1	1	2	1	1
5.	5	3	5	2	2	3	3
6.	1	5	1	2	3	4	3
7.	1	5	5	1	3	5	3
8.	5	5	5	2	2	3	4
9.	5	2	5	3	3	5	4
10.	5	5	5	3	4	5	5
11.	1	5	5	1	2	3	3
12.	1	5	1	1	1	2	2
13.	5	5	5	3	4	5	5
14.	1	5	5	2	3	3	3
15.	1	5	5	2	3	4	3
16.	5	5	5	1	2	3	4
17.	1	5	5	1	2	3	3
18.	5	4	1	2	1	3	3
19.	1	2	1	1	1	1	1
20.	5	2	1	3	2	4	3
21.	5	3	5	4	5	5	5
22.	1	3	1	1	2	3	2
23.	1	3	1	2	2	2	2
24.	5	3	1	2	2	3	3
25.	1	4	1	1	1	3	2
26.	1	1	5	1	1	2	2
27.	1	3	1	2	2	4	2
28.	5	2	1	2	2	2	2
29.	1	3	1	3	3	4	3
30.	1	3	1	3	3	3	2
31.	1	3	5	2	3	3	3
32.	1	3	5	3	2	3	3
33.	5	3	1	1	3	3	3
34.	5	2	1	2	3	2	3
35.	1	2	1	3	3	2	2
36.	5	3	5	5	5	4	5
37.	1	2	1	2	4	3	2
38.	1	3	1	3	3	3	2
39.	1	4	1	2	3	1	2
40.	5	5	5	2	3	3	4
41.	1	5	1	3	3	1	2
	3	3	3	2	3	3	

žáci 8. ročníku	hinduismus	buddhismus	judaismus	křesťanství	islám	tradiční náboženství	průměrná známka žáka
1.	5	3	1	1	1	1	2
2.	5	2	1	1	1	3	2
3.	5	5	5	1	3	4	4
4.	1	2	1	1	1	2	1
5.	5	3	5	2	3	5	4
6.	1	5	1	3	4	5	3
7.	5	5	5	3	3	5	4
8.	5	5	5	2	5	5	5
9.	1	2	5	3	2	5	3
10.	5	5	5	3	3	5	4
11.	5	5	5	2	3	5	4
12.	5	5	5	1	3	3	4
13.	5	5	5	2	2	2	4
14.	1	5	5	4	4	5	4
15.	5	5	5	3	2	5	4
16.	5	5	5	3	3	5	4
17.	5	5	5	2	5	5	5
18.	1	4	1	1	1	3	2
19.	1	2	1	2	3	4	2
20.	1	2	1	3	3	3	2
21.	1	3	5	4	2	3	3
22.	5	3	1	4	4	5	4
23.	1	2	1	1	1	2	1
24.	1	3	1	2	2	3	2
25.	1	4	1	2	1	5	2
26.	5	1	5	2	1	4	3
27.	1	3	1	1	1	4	2
28.	1	2	1	1	1	3	2
29.	1	3	1	1	2	5	2
30.	1	3	1	3	1	3	2
31.	5	3	5	3	2	4	4
32.	1	3	5	3	2	4	3
	3	4	3	2	2	4	

žáci 9. ročníku	hinduismus	buddhismus	judaismus	křesťanství	islám	tradiční náboženství	průměrná známka žáka
1.	1	2	1	3	3	3	2
2.	1	2	1	2	2	2	2
3.	1	3	1	1	2	2	2
4.	1	5	1	3	4	3	3
5.	5	3	1	3	3	3	3
6.	1	2	1	2	2	3	2
7.	1	4	1	3	2	3	2
8.	1	2	1	1	2	2	2
9.	1	1	1	1	1	2	1
10.	1	2	1	2	3	2	2
11.	1	2	1	1	2	2	2
12.	5	3	5	3	3	4	4
13.	1	3	1	3	3	2	2
14.	1	2	1	1	1	2	1
15.	1	2	1	1	1	2	1
16.	1	3	1	2	2	2	2
17.	5	5	5	2	3	4	4
18.	1	2	1	1	2	2	2
19.	1	2	1	2	3	3	2
20.	1	3	1	2	3	2	2
21.	1	2	1	1	3	2	2
22.	5	4	5	2	4	4	4
23.	1	2	1	2	2	3	2
24.	1	2	1	4	2	3	2
25.	1	2	1	2	3	2	2
26.	1	3	1	3	3	3	2
27.	1	2	1	2	2	3	2
28.	5	2	1	2	2	3	3
29.	1	3	1	1	3	3	2
30.	1	3	1	3	3	2	2
31.	1	2	1	2	3	2	2
32.	1	2	5	2	2	3	3
33.	5	5	5	5	4	4	5
34.	1	2	1	2	2	3	2
35.	1	2	1	2	2	3	2
36.	5	5	5	1	2	4	4
	2	3	2	2	2	3	

Mnoho bohů, jedno lidstvo

*Výukový materiál ke geografii náboženství
(verze pro žáky)*

Milé zákyně, milí žáci,

tento výukový materiál se zabývá geografií náboženství. Možná právě přemýšlíte, co mají náboženství a zeměpis společného, ale jak se brzy přesvědčíte v následujícím výukovém materiálu, je toho hodně.

Ještě než začneme, je třeba si uvědomit, že náboženství výrazným způsobem ovlivňuje život většiny lidí na Zemi. Propojení zeměpisu a znalostí o jednotlivých náboženství je důležité i pro pochopení aktuálního dění ve světě. Proto Vám získané informace budou jistě užitečné i v praktickém životě.

Doufám, že v následujícím výukovém materiálu se dozvíte spoustu nových a zajímavých informací.

Denisa Vlažná

(autorka)

Použité symboly

Otázka k zamyšlení

Práce s atlasem

Práce s internetem

Pojmy k zapamatování

Zajímavost

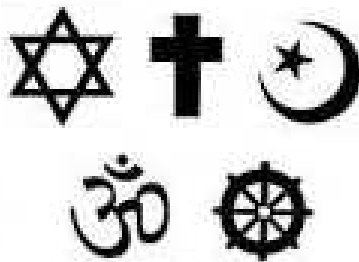
Náboženství

Náboženství je vztah mezi člověkem a nadpřirozenou podstatou.

Tento vztah nachází svůj výraz ve speciálních pocitech (doufání, prosby, strach), představách (víra) a činnostech (modlitby, obřady, oběti), jako i při plnění morálních příkázání.

Zkuste vlastními slovy vysvětlit, co je to náboženství.
Znáš některý z následujících náboženských symbolů?

Monoteismus

Náboženské směry, které hlásají víru v jednoho boha

Polyteismus

Náboženské směry, které uctívají větší počet bohů

Animismus

Víra v nadpřirozené bytosti, duchy, suše, přízraky. Je spojován především s rodovými náboženstvími přírodních národů.

Klasifikace náboženství

Náboženství lze klasifikovat na základě různých kritérií.

Podle počtu božstev rozlišujeme náboženství na monoteistická, polyteistická a neteistická.

Podle sociálně-prostorového kritéria dělíme náboženství na náboženství rodová, národní, světová náboženství

Náboženství ve světě

Mezi nejvíce zastoupená náboženství ve světě patří **křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus**.

Světové dějiny výrazně ovlivnilo nejstarší monoteistické náboženství — **judaismus**.

U domorodých národů např. v Africe, Nové Guineji, Amazonii atd. převládají **tradiční náboženství**.

V Asii patří k významným myšlenkovým směrům **konfucianismus, taoismus** a **šintoismus**.

Rozmístění náboženství ve světě

Studiem náboženství se zabývá řada oborů — např. religionistika, historie, sociologie, ale také geografie.

Geografie náboženství (religiózní geografie) zkoumá souvislosti a vazby mezi geografickým prostředím a náboženstvím, mezi krajinou a náboženstvím.

Geografie náboženství

U mapy Rozšíření náboženství (Školní atlas dnešního světa, str. 39) se zamyslete nad tím, která barva kartogramu odpovídá kterému náboženství.

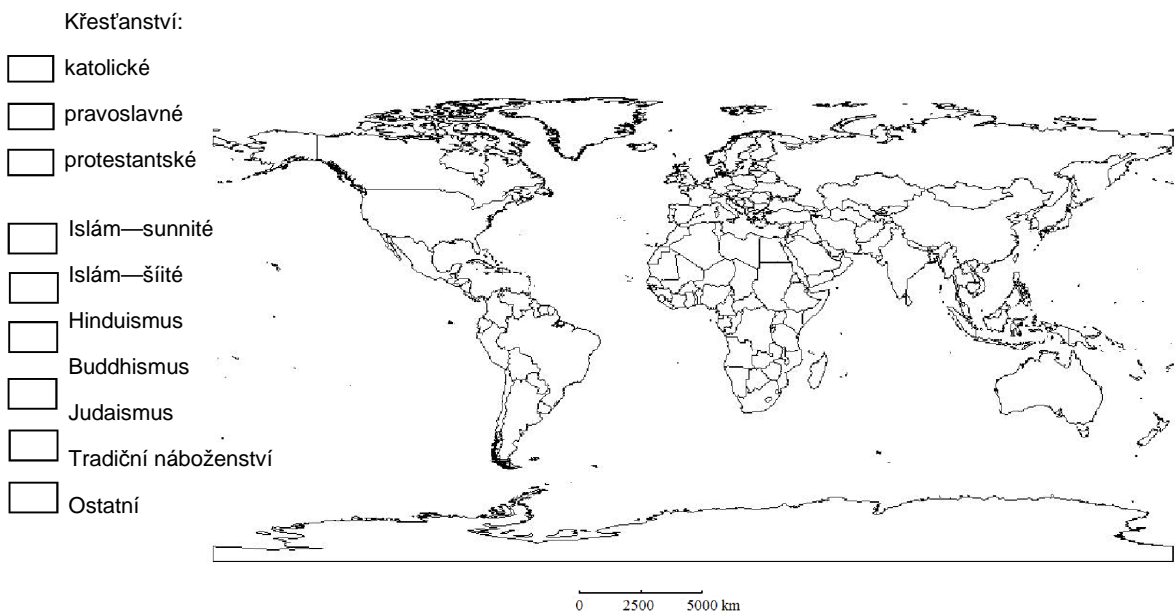

Malá rada:

1. U každé barvy se podívejte, kde dané náboženství převládá
2. Znáte nějaký stát z tohoto regionu a víte, jaké náboženství zde převládá? Vzpomeňte si na typické obrázky z daného regionu (památky, architektura atd.)

Své nápady prodiskutujte se spolužáky.

Do následující mapy překresli rozšíření jednotlivých náboženství ve světě podle Školního atlasu dnešního světa. Legendu si vytvoř sám/sama.

Rozmístění náboženství ve světě — badatelský projekt

Náboženství:

0 2500 5000 km

Významná místa:

Vznik:

Šíření:

Rozšíření:

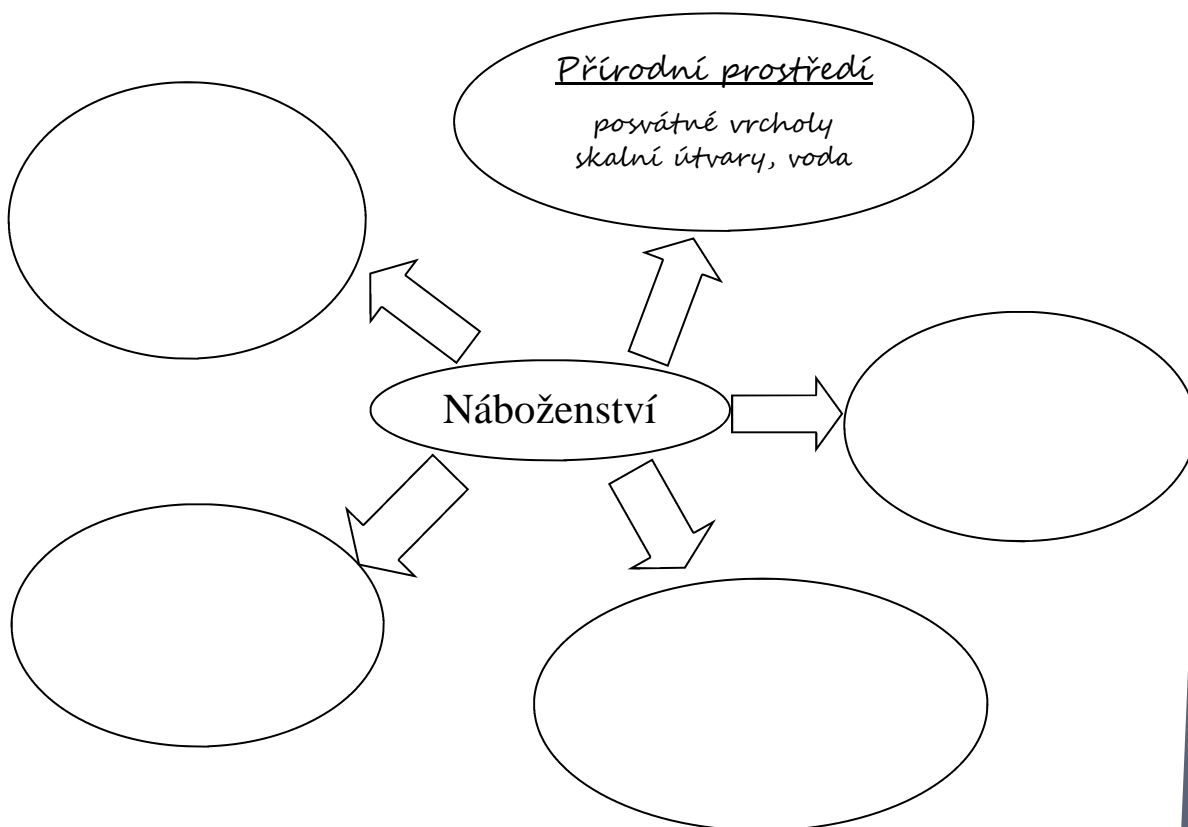
Vztah náboženství a geografické sféry

Jak jsme se již dozvěděli geografie náboženství se zabývá vztahem náboženství a geografického prostředí.

Řada náboženství uctívá přírodní objekty. Mezi ty patří např. posvátné vrcholy – např. Meru (hinduismus), Sion a Karmel (judaismus), Fudžijama (šintoismus). Mezi další uctívané přírodní prvky patří skalní útvary a kameny (např. černý kamen al Kaba v Mekce u islámu nebo skála Sharagrama u hindusimu). V řadě náboženství má významné postavení voda. Posvátné řeky můžeme najít např. u hinduismu—Ganga (brod ve městě Varanásí) nebo u křesťanství—řeka Jodán (zde byl pokřtěn Ježíš Kristus). Náboženství ovlivňuje chování obyvatelstva dané oblasti, sídelní strukturu, hospodářství nebo politiku. Z hlediska obyvatelstva náboženství ovlivňuje růst populace, pohyb obyvatel a strukturu obyvatelstva. Sídla ovlivňuje náboženství především z hlediska jejich uspořádání a architektury. Náboženství také podmiňuje ekonomický rozvoj a má vliv i na různá omezení zejména v živočišné výrobě. Z politického hlediska ovlivňuje náboženství vnitropolitickou situaci i mezinárodní vztahy. Náboženství také může být jednou z příčin konfliktů ve světě.

Z textu zjisti, jaké všechny sféry geografie náboženství ovlivňuje. Jednotlivé sféry vepiš do elips a uveď i příklady z textu.

Zkus u jednotlivých sfér uvést více příkladů než je v textu

Vztah náboženství a geografické sféry

Náboženství a obyvatelstvo

Velký vliv má náboženství na demografický růst populace. Jako příklad lze uvést islám— většina muslimských zemí má totiž vysokou míru porodnosti. Islám má také (podobně jako ostatní velká náboženství) specifický postoj k plánování rodiny, což silně ovlivňuje prostorové rozložení a populační růst v řadě zemí světa (Bangladéš, Indonésie, Malajsie atd.).

Podobně jako u islámu i regiony s vyšším zastoupením římskokatolické církve vykazují tendenci vyšší úrovně porodnosti. Což může být způsobeno odmítáním antikoncepce a interrupce. Kromě **přirozeného přírůstku** má náboženství také vliv na **prostorovou dynamiku**.

Nábožensky motivované přesuny obyvatelstva jsou známe již z biblických dob, z období reconquisty Španělska (přesun muslimského a židovského obyvatelstva do severní Afriky), z období reformace a následných válek, které se podle oficiálních prohlášení často vydávaly za náboženské. Dalším osobitým pohybem obyvatelstva s náboženským motivem jsou **poutě**. Asi nejznámější náboženskou poutí je muslimská pout' hadždž, kterou by měl každý muslim vykonat alespoň jednou za život.

Náboženství má dále vliv na **strukturu obyvatelstva**. Jako příklad lze uvést hinduistickou Indii, jejíž společnost byla striktně rozdělena do čtyř kast – brahmáni, kšátriové, vaišové a šúdrové (+ nejnižší vrstva nedotknutelní). Tento kastovní systém určoval pravidla celé společnosti, a přestože byl v roce 1950 zrušen, stále se ho nepodařilo z indické společnosti zcela odstranit.

Poutě hadždž se podle odhadů účastní více než 2 miliony muslimů každý rok. Celou organizaci zajišťuje speciální ministerstvo Saudské Arábie.

Co je porodnost?
Co je prostorová dynamika obyvatelstva?

Vyhledej informaci k jiné náboženské pouti

Náboženství a sídla

Náboženství od počátku ovlivňovalo sídelní strukturu. Již pro nejstarší města vznikající v oblasti Předního Východu je charakteristické rozmístění náboženských budov v okolí královského paláce. I u prvních sídlišť městského typu v Čechách platilo, že nejstarší zástavba se nacházela v okolí kostela.

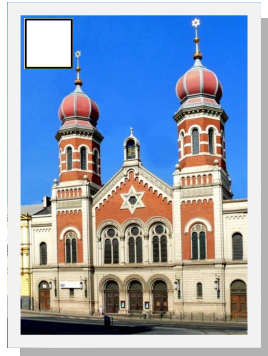
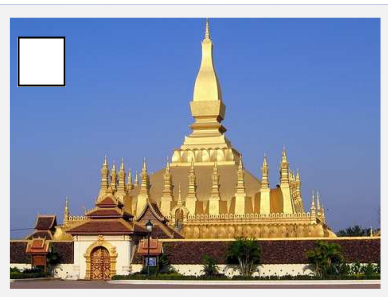
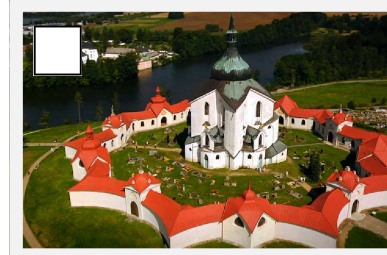
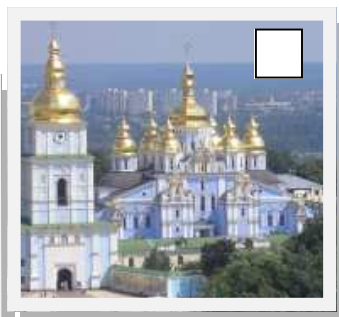
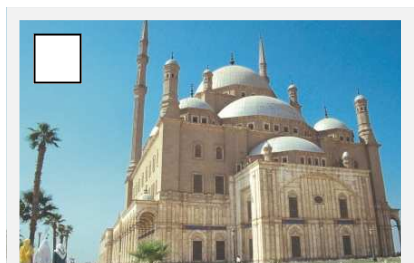
Pro každý náboženský systém jsou charakteristické jiné typy staveb.

Očísluj obrázky podle nápovědy:

1. Alabastrová mešita (Káhira, Egypt)
2. Pagoda (Soul, Jižní Korea)
3. Bazilika svatého Petra (Vatikán)
4. Velká synagoga (Plzeň, Česká republika)
5. Stúpa Pha That Luang (Vientiane, Laos)
6. Kostel svatého Jana Nepomuckého na Zelené Hoře (ČR)
7. Chrám sv. Michala (Kyjev, Ukrajina)

kostel
chrám
mešita
synagoga
pagoda
stúpa

Najdi daná místa na mapě

Vyhledej další náboženské stavby

Charakterizuj typické prvky architektury u jednotlivých náboženství

Jak se nazývají náboženské stavby u světových náboženství?

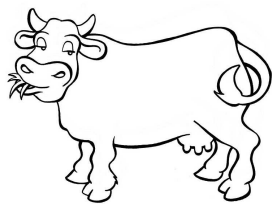
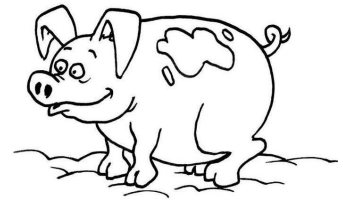
Náboženství a hospodářství

Mezi další sféry geografie, které náboženství ovlivňuje patří hospodářství. Náboženství je jedním z faktorů ovlivňujících rozmístění živočišné výroby. Slyšeli jste, že některá náboženství zakazují konzumaci některého druhu masa?

Zjisti z následujícího textu, jaká omezení konzumace potravin mají jednotlivá náboženství a proč?

Zákaz konzumace určitého produktu živočišné výroby může negativně ovlivňovat jeho produkci v dané oblasti. Jako příklad může být uveden islám a jeho zákaz konzumace vepřového masa. Ve státech, kde je islám převládajícím náboženstvím, se chov prasat prakticky nevyskytuje. Důvod tohoto zákazu je praktický – vepřové maso se v oblasti Blízkého Východu v důsledku klimatu nejrychleji kazilo. Stejný zákaz platí i judaismu.

Podobné omezení platí i pro hinduismus, kde je zakázána konzumace hovězího masa. Zde je ale jiný důvod než u předcházejícího příkladu. Kráva je v hinduistické společnosti považována za posvátnou a díky tomu dochází k paradoxní situaci. Zatímco v muslimských zemích je zákaz konzumace vepřového masa důvodem toho, že se zde vepři nechovají, Indie je naopak v chovu dobytka na 2. místě ve světě. Ale hospodářské důvody tohoto chovu jsou malé. Zákaz zabíjení krav má v Indii dlouhou tradici. Důvody byly opět praktické – kráva znamenala u Árijů (předků dnešních Indů) určité bohatství (poskytovala mléko a máslo), což znamenalo u polokočovných kmenů určitou jistotu zajištění potravy.

Podobně mají náboženské důvody vliv na rozšíření vegetariánství u buddhistů. Buddhismus vychází z faktu, že živé bytosti se neustále přetvářejí a neexistuje tak bytost (ani zvířecí), která by s námi nebyla nějakým způsobem spřízněna.

V Indii existuje staré náboženství, kterému se říká džinismus. Někteří věřící si košťátky umetají cestu, aby nezabili žádného živého tvora, protože každý tvor má podle nich duši.

Vyhledej v atlase muslimské státy a zjisti, jaká v nich převládá živočišná výroba.

Náboženství a politika

Z politického hlediska ovlivňuje náboženství vnitropolitickou situaci i mezinárodní vztahy.

Vliv náboženství na uspořádání politické mapy světa ukazuje např. rozdělení Britské Indie (1946-47) na základě náboženského klíče. Vznikla hinduistická Indie a muslimský Pákistán. Na severozápadě Indie vznikl většinově muslimský stát Džammú a Kašmír, který je stále ohniskem napětí mezi oběma zeměmi. Podobně došlo k rozdělení muslimského Súdánu v roce 2011, kdy se odtrhl křesťanský Jižní Súdán.

Náboženství bylo a stále je častým důvodem konfliktů ve světě. Zjisti informace o některém takovém konfliktu.

Zaměř se především na — kde, kdo a proč bojoval/bojuje.

Vzpomeňte si z dějepisu na komunistickou ideologii ve 20 století, která se negativně vymezovala vůči náboženství. V řadě zemí v této době docházelo k bourání kostelů, zatýkání církevních představitelů atd. V dnešní době se vyspělé země se snaží podporovat svobodu náboženského vyznání a zaujímají neutrální postoj k náboženství. Stejně tak by všichni lidé měli tolerovat vyznání druhých.

Vždyť svoboda náboženského vyznání patří mezi základní lidská práva.

Libanon je specifický příklad rozdělení moci ve státě na základě náboženství které někdy označované jako **konfesionalismus** – moc je zde rozdělena mezi prezidenta (křesťan-maronita), předsedu vlády (sunitský muslim) a předsedu parlamentu (šíitský muslim). Ve vládě mají rovnoměrné zastoupení křesťané i muslimové. Podobně i křesla v parlamentu jsou rozdělena podle náboženského klíče (64 muslimů a 64 křesťanů)

Hinduismus

Hinduismus je náboženský směr, který se začal formovat v 15. století př. n. l. na základě náboženství Árijů – národů sídlících na severu Indie . Je zajímavé, že hinduismus nemá žádnou osobnost zakladatele a svůj vznik nepřičítá žádné mýtické ani historické osobnosti. Hinduistou se může člověk pouze narodit .

Hinduismus je charakteristický **mnohobožstvím** a rozdělením společností na **kasty**. Hinduismus je spojený s vírou v **reinkarnaci**. Důležitým pojmem v hinduismu je karman. **Karman** je jakýmsi souhrnem všech dobrých i špatných skutků člověka. V případě, že duše člověka nashromáždila pozitivní karman, dočká se v dalším životě povýšení. V opačném případě ji čeká přestěhování do nižší kasty (nebo do těla zvířete). Tento koloběh duše může skončit jen stavem nejvyššího blaha označovaného jako **nirvána**.

Mezi nejznámější hinduistické bohy patří Brahma, Šivu, a Višna

Posvátná místa hinduismu

Mezi posvátná místa hinduismu patří např. Himaláje, Ganga a Sloní jeskyně nedaleko Bombaje. Nejznámější hinduistický chrám se nachází v Kambodži. Je jím Angkor Vat původně zasvěcený Višnovi, později buddhistický chrám.

Vyhledej daná místa na mapě

kasta

reinkarnace
převtělení

Rozšíření hinduismu

Přestože je hinduismus po křesťanství a islámu největším náboženským směrem na světě, jeho rozšíření ve světě je velmi omezené. Hinduisté jsou vázáni především na Indii a přilehlé oblasti (Nepál, Bangladéš a severní Srí Lanka).

Jak je možné, že hinduismus patří mezi největší náboženské směry, když převládá pouze v oblasti Přední Indie?

Zkus se zamyslet nad tím, proč se hinduismus nešířil do dalších oblastí

Buddhismus

Buddhismus vznikl v 5.–6. století v oblasti staré Indie. Vznik buddhismu se váže na osobu prince **Siddhártha Gautamy**. Podstatou buddhismu není víra v boha (bohy), ale spíše orientace na **problémy lidské osobnosti**. Buddhisté věří v přerod člověka (**inkarnace**) do různých tělesných schránek na základě karmy shromážděné v minulých životech. Cílem buddhismu je dosažení stavu úplného klidu (**nirvány**) . Základem buddhismu je požadavek nepociťování nenávisti, vyvarování se spěchu a zachování klidu.

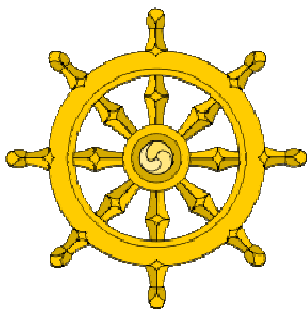

Mravní kodex buddhistů obsahuje toto poučení: *Nezabíjej živé.
Neber, co ti nedávají. Nemluv nepravdu. Nepij opojné nápoje.
Nebud' necudný.*

Když se Siddhártha Gautama vydal poprvé z luxusních paláců na venkov, setkal se se stářím, nemocí a smrtí – třemi znaky pomíjivosti. . Rozhodl se opustit svou rodinu a vydal se na cestu asketického života.. Nakonec po dlouhé meditaci pod stromem zažívá probuzení (bódhi) V tom okamžiku se stal **Buddhou** (osvíceným). Jako Buddha lze tedy chápat jednak tuto historickou osobnost, ale také každého, kdo dosáhl osvícení.

Symbyly buddhismu

**Dharmačakra—
cesta k pobuzení**

Buddha

Svastika

Prohlédni si symbol svastiky. Co ti připomíná?

Posvátná místa buddhismu

Poutními místy buddhismu je **Lumbini** v jižním Nepálu (rodiště Buddha), **Bóghaja** v Indii (místo osvětlení Buddha), **Lhasa** (hlavní město Tibetu) a hora **Kailás** v západním Tibetu (mýtický střed světa).

Vyhledej daná místa na mapě

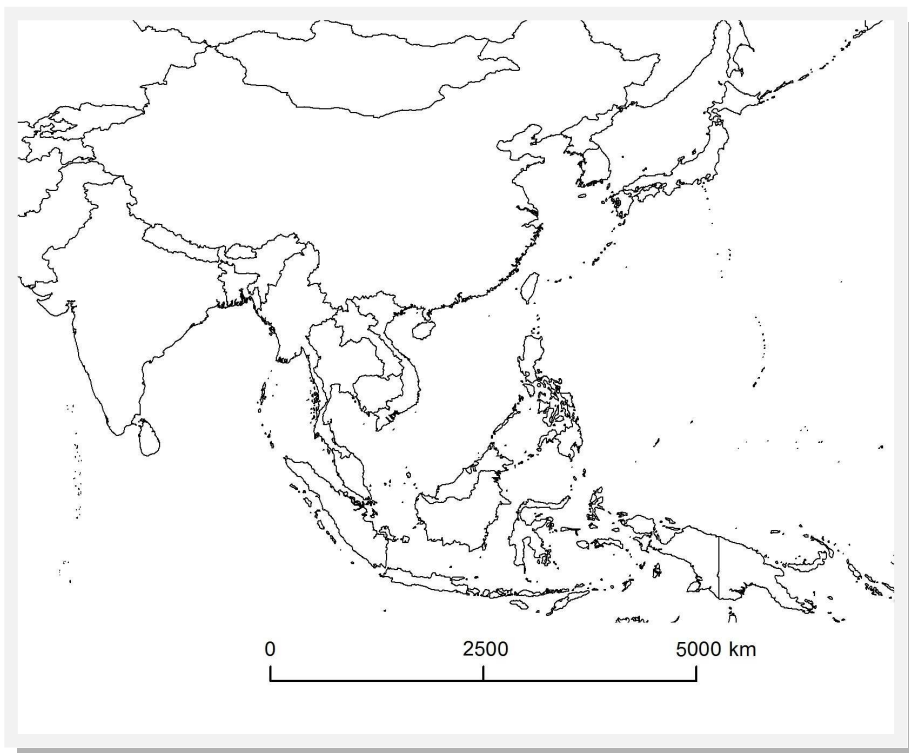
Rozšíření buddhismu

Z hlediska geografického rozšíření buddhismu můžeme rozlišit 3 základní jádra:

- země Indočíny (**Myanmar, Thajsko, Laos, Kambodža, Vietnam**)
- **Nepál, Bhútán**, himalájské části **Indie** (Sikkim, Arunáčalpraděš a region Ladakh ve státě Džammú a Kašmír)
- **Mongolsko, Vnitřní Mongolsko, Korea, Japonsko, Srí Lanka, Kalmycko** a ruské republiky **Burjatsko a Tuva**.

Pomocí atlasu a výše uvedeného textu zakresli hlavní jádrové oblasti rozšíření buddhismu

Buddha
osvětlený

Nirvána
stav úplného klidu

Judaismus

Judaismus je nejstarším monoteistickým náboženstvím. Mezi základní znaky judaismu patří víra v **jednoho boha (Jahve)**, **ve vyvolení židovského národa**, v **Mesiáše** – nebeského spasitele a v posvátnost **Bible**. Židovská bible je shodná se Starým zákonem křesťanské Bible.

Základem moudrosti je pět knih Mojžíšových Starého zákona (Tóra), které vznikly v 13.-6. století př. n. l. Dalším náboženským textem judaismu je Talmud, což je soubor pouček a předpisů regulujících správné chování.

Jahve
židovský bůh

Tóra
Pět knih Mojžíšových

Talmud
soubor pouček
a předpisů

Důležité události v židovských dějinách

Původním domovem židů je území dnešního **Izraele a Palestiny**. Podle Bible se **Abrahám** a jeho synové usazují v zemi **Kanaán** v Palestině kolem roku 1850 př. n.l. Nicméně jeho vnuk **Jáko** se svými syny museli z důvodu hladomoru tuto zemi opustit a putovat až do Egypta, kde ale upadli do otroctví. Z tohoto otroctví vyvedl židy **Mojžíš**. Po čtyřicetileté cestě Sinajskou pouští se židé dostali zpět do Izraele.

Cesta z egyptského otroctví má odraz i v židovských svátcích. Osmidenní svátek Pesach (jarní svátek) symbolizuje přípravu Židů na odchod z Egypta. Pesachu vévodí slavnostní večere plná symbolických pokrmů – nekvašený chléb maces (židé opustili Egypt ve spěchu, proto nemohli nechat těsto na chléb vykvasit), sladká směs ovoce a koření charost (symbolizuje maltu používanou hebrejskými otroky na faraonských stavbách), zelená kořenová zelenina (symbol začínajícího jara), hořké byliny – např. křen (symbol hořkosti otroctví), kost se zbytky masa (symbolizuje oběť beránka).

Mezi významné vládcy Izraele patřili **Saul, David** nebo **Šalamoun**.

Po potlačení židovského povstání proti Římanům a zboření jeruzalémského chrámu museli židé v 1. století n. l. emigrovat (druhá diaspora). Území dnešního Izraele a Palestiny od té doby spravovala řada vládců – např. Římané, Byzanc, Peršané, muslimští Arabové, Turci, Britové. Židé se opakovaně pokoušeli o návrat, nicméně odsud byli neustále vyháněni. Židovský stát **Izrael** byl vytvořen až v roce 1948.

Znáš některý biblický příběh popisující událost nebo postavu z židovských dějin?

Židovský kalendář

Židovský kalendář je rozdělen do sedmi dnů. Den odpočinku pro židy je sedmý den týdne – **šabat**, který začíná v pátek po setmění a končí v sobotu západem Slunce. Tento den by židé neměli pracovat, cestovat a nakládat s penězi.

Počátkem židovského kalendáře je rok stvoření světa. To nastalo 7. října 3761 př. n. l.

Židovské symboly

Menora—sedmiramenný svícen

Jarmulka/kipa
typická pokrývka hlavy

Davidova hvězda

Odkud znáš tuto Davidovu hvězdu s nápisem Jude?

Davidova hvězda je vyobrazena i na vlajce státu Izrael

Posvátná místa judaismu

Mezi posvátná místa judaismu patří města **Jeruzalém** a **Hebron**, dále hory **Ararat** (zde Noe přistál s archou), **Moria** (zde měl Abrahám obětovat syna Izáka), Sinaj (zde dostal Mojžíš od Boha Desatero) a **Sión**.

Vyhledej daná posvátná místa na mapě. V jaké oblasti se nacházejí a proč?

Rozšíření judaismu

Z hlediska geografického rozmístění je přirozeným centrem judaismu stát **Izrael**.

Nicméně z hlediska absolutního počtu věřících je až na 2. místě za **USA**.

Následuje **Francie, Rusko a Ukrajina**.

Proč je nejvíce židů právě ve Spojených státech amerických?

Diaspora

Křesťanství

Nejrozšířenějším světovým monoteistickým náboženstvím je křesťanství, které odvozuje svůj název od osoby **Ježíše Krista**.

Křesťané věří v **Otce** (stvořitel), **Syna** (zjevil boží lásku) a **Ducha svatého** – tzv. **Svatá trojice**. Podstata křesťanství je obsažena v **Bibli**. Ta se skládá ze **Starého zákona** (první úmluva mezi bohem a Izraelity) a **Nového zákona** (nová úmluva mezi Bohem a všemi lidmi uskutečněná skrze Ježíše Krista).

Důležité události v křesťanských dějinách

Centrem vzniku křesťanství byl Jeruzalém, ze kterého se toto náboženství dále šířilo. Do konce 1. století se dostalo do oblasti Malé Asie, Makedonie, Řecka a Říma. K legalizaci křesťanství v římském státě došlo v roce 313. V 10. století již byla prakticky celá Evropa křesťanská. Nicméně kulturní, politické aj. rozdíly v této velké oblasti vedly k rozdělení křesťanského světa (náboženské schizma 1054-1061). Vznikla tak **západní katolická církev** (v čele s římským papežem) a **východní pravoslavná církev** (v čele byzantský patriarcha). Spolu s námořními objevy dochází od 15. století k šíření křesťanství mimo evropský kontinent a postupně se z něj stává světové náboženství.

S pomocí Atlasu světových dějin 1. díl zjisti, jak se křesťanství šířilo.

Proč je křesťanství nejrozšířenější náboženství?

Křesťanské církve a jejich rozšíření

Největší z křesťanských církví je **římskokatolická církev**. Ta je rozšířena zejména v jižní, západní a střední Evropě, v Latinské Americe, jižní a střední Africe a také např. na Filipínách.

Pravoslavné církve jsou nejvíce rozšířeny v oblasti Ruska, východní a jihovýchodní Evropy.

Od 16. století se následkem reformace začaly vyčleňovat **protestantské církve**, což znamenalo další rozkol křesťanství. Protestantismu se postupně rozšířil v Německu, Švýcarsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, Anglii, USA atd.

Porovnej oblasti rozšíření katolické církve a protestantských církví? Co ovlivnilo toto rozšíření?

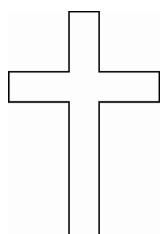
Křesťanský kalendář

Od data narození Ježíše Krista se odvozuje náš letopočet. Původně byl počátek našeho letopočtu (rok 0) považován za rok narození Krista, nicméně dnes se za rok jeho narození považuje již období mezi roky 7 až 4 př. n. l.

Mezi nejvýznamnější křesťanské svátky patří **Vánoce** (oslava narození Krista) a **Velikonoce** (vzkříšení Krista). Tyto svátky jsou součástí naší kultury. Křesťanství je také jedním z pilířů západní civilizace

Křesťanské symboly

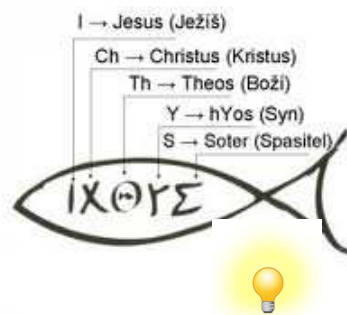
Kříž

Holubice

Ichthys/ryba

Do roku 1990 byla největším křesťanským chrámem na světě bazilika svatého Petra v Římě, následně byla překonána bazilikou Notre-Dame de la Paix de Yamoussoukro v Cote d'Ivoire.

Posvátná místa křesťanství

Mezi nejvýznamnější poutní místa patří **Jeruzalém, Řím, Assisi, Lurdy, Santiago de Compostela** a **Čenstochová**.

Vatikán

Vatikán je nejmenší stát světa nacházející se uvnitř města Říma. V jeho čele stojí papež. Papež je zároveň hlavou katolické církve. Proto je z hlediska formy vlády Vatikán **teokratická monarchie**.

Ježíš Kristus

Svatá trojice

Bůh Otec, Otec Syn, Duch svatý

Bible

Svatá kniha

Katolická církev

Pravoslavná církev

Protestantské církve

Vyhledej další významná místa a náboženské stavby

Islám

Po křesťanství je islám druhým nejrozšířenějším monoteistickým náboženstvím. Zakladatelem islámu byl obchodním **Mohamed**, který díky cestám za obchodem přišel do styku s judaismem i křesťanstvím. Svatou knihou islámu je **korán** a jazykem koránu je arabština. Základem islámu je **5 pilířů víry**:

1. víra v jediného boha Alláha a jeho proroka Mohameda
2. pět každodenních modliteb
3. almužna chudým
4. půst v posvátném měsíci ramadánu
5. pout' na svatá místa v Mekce a Medíně nejméně jednou v životě .

Šaháda—vyznání víry (Není božstva kromě Boha a Muhammad je posel Boží)

Vznik a šíření islámu

Mohamed dostal ve věku 40 let (v roce 610) prostřednictvím archanděla Gabriela boží vnuknutí a prohlásil se za posla jediného boha **Alláha**. Po pokusu o jeho zavraždění Mohamed uprchl v roce 622 do dnešní Medíny, kde se stal vládcem. Tato událost (hidžra) je počátkem muslimského letopočtu. Po smrti Mohameda převzali vládu chalífové a islám se začal šířit po celém Blízkém Východě (kromě Turecka), po Zakavkazsku, Libyi a Íránu

Za dynastie Umajjovců (661-750) se islám rozšířil dále do Tuniska, Alžírsko, Maroka, na Pyrenejský poloostrov, do Afghánistánu a Ferganské kotliny. Později se tento jednotný Arabský chalífát rozpadl na jednotlivé státy.

Vyhledej výše uvedené oblasti v mapě.

Zkus se zamyslet nad tím, proč se islám tak rychle rozšířil?

Muslimský kalendář

Muslimové počítají svůj letopočet od útěku Mohameda do Mediny (rok 622). Rok se dělí na 12 měsíců, z nichž nejdůležitější je ramadán. Během tohoto měsíce by se měl správný muslim postit a to po celý den od východu do západu slunce. Tento půst je jedním

z 5 pilířů islámu

Jaký rok je nyní podle kalendáře?

Symboly islámu

Hvězda a půlměsíc

Zelená barva

Jakému státu patří tato vlajka ?

Posvátná místa islámu

K nejposvátnějším místům islámu patří města spojená s životem

Mohameda. Kromě **Mekky** a **Medíny** patří ke svatým místům islámu ještě **Jeruzalém**, kde Mohamed vystoupil na nebesa. Dále existuje řada poutních míst místního významu – např. **Kairouan** v Tunisku a **Karbala** v Íráku.

Vyhledej daná místa na mapě

Rozšíření islámu

Muslimové se dělí na dvě skupiny – sunnité a šíité.

85 % tvoří sunnité, kteří převládají v **Bangladéši, Indonésii, Íránu, Pákistánu, střední Asii, Pákistánu, Malajsii, Afghánistánu, Jemenu, na Maledivách, v severní Africe** a v některých částech **subsaharské Afriky**.

Šíité převažují ve státech kolem Perského zálivu – v **Íránu, Iráku, Bahrajnu, Ázerbájdžánu**.

V Evropě je nejvíce muslimů v **Bosně a Hercegovině, Albánii, Bulharsku, Turecku, Rusku (Tataři)** a v zemích s velkým množstvím muslimských přistěhovalců (Německo, Francie, Velká Británie).

Allán
jediný bůh

Mohamed
Prorok

Korán
Svatá kniha

5 pilířů islámu

Sunnité
Šíité

Zelená se často vyskytuje na vlajkách států, kde většina obyvatel vyznává islám

Tradiční náboženství

U domorodých národů Afriky, Nové Guineje, Amazonie atd. převládají tradiční náboženství. Tato náboženství mohou mít různou podobu. Důležitá je představa, že vše, co v přírodě existuje, je projevem bohů. Při rituálech hrají důležitou roli kouzla a předkové.

Šaman, Tanzánie

Totem, Severní Amerika

Uluru (Ayers Rock), Austrálie

V jakých oblastech převládá tradiční náboženství?
Jaké národy zde žijí? Jak vypadá jejich způsob života?

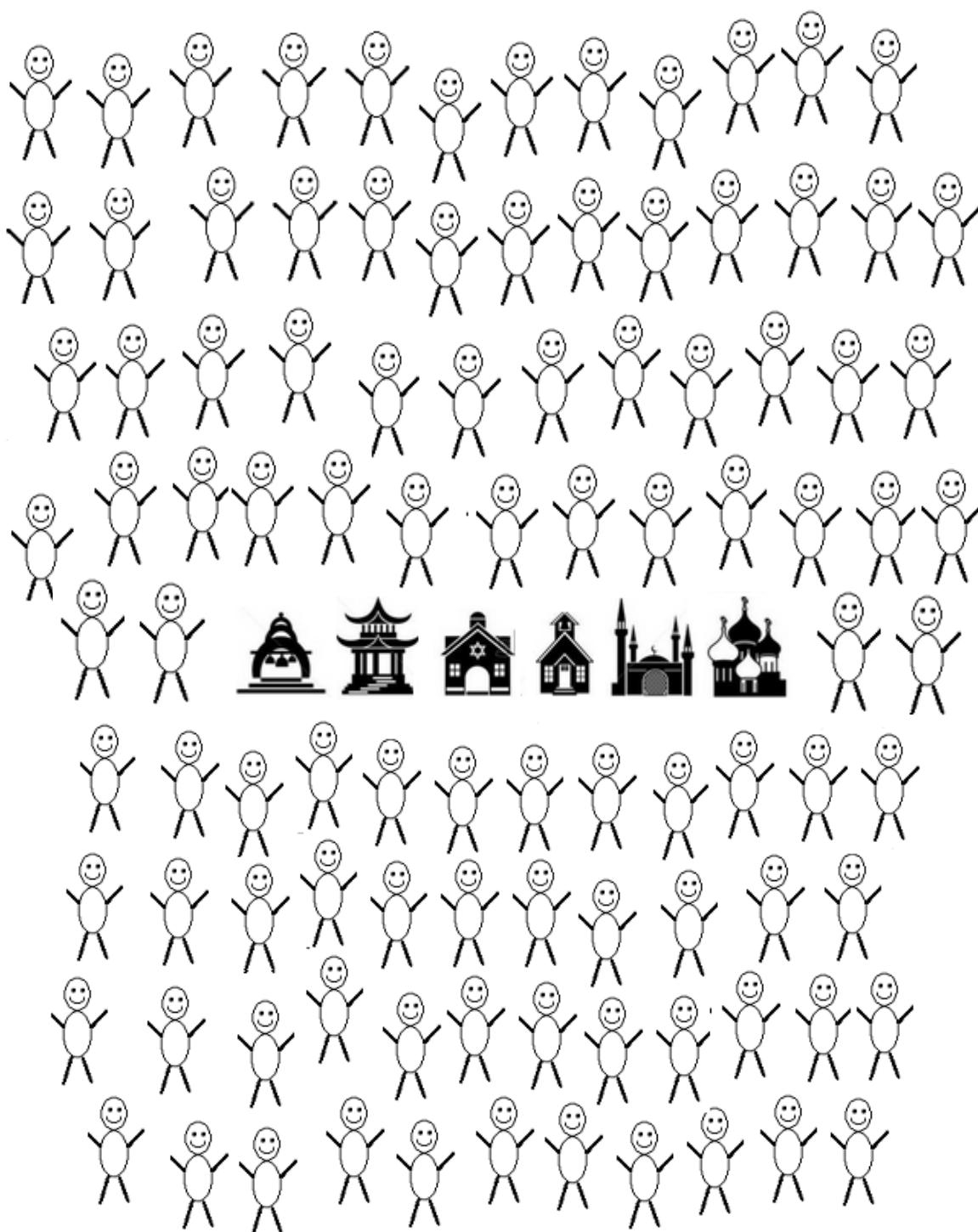
Vyber si jeden národ a zkus vyhledat, jak vypadá nějaký náboženský rituál.

Kdyby byl svět vesnice....

Představte si, že je svět vesnice, která má 100 obyvatel. Jaká by byla náboženská struktura obyvatel?

Na světě vyznává 33 % obyvatel křesťanství, 21 % islám, 14 % hinduismus, 6 % tradiční náboženství, 6 % čínská tradiční náboženství a 6 % buddhismus. Zbytek obyvatel je bez vyznání (přibližné údaje).

V následujícím obrázku vesnice vybarvi křesťany červeně, muslimy zeleně, hinduisty žlutě, vyznavače tradičního náboženství černě, vyznavače čínských tradičních náboženství hnědě, buddhisty modře a obyvatele bez vyznání a ostatní náboženství šedě.

Jak je na tom Česká republika?

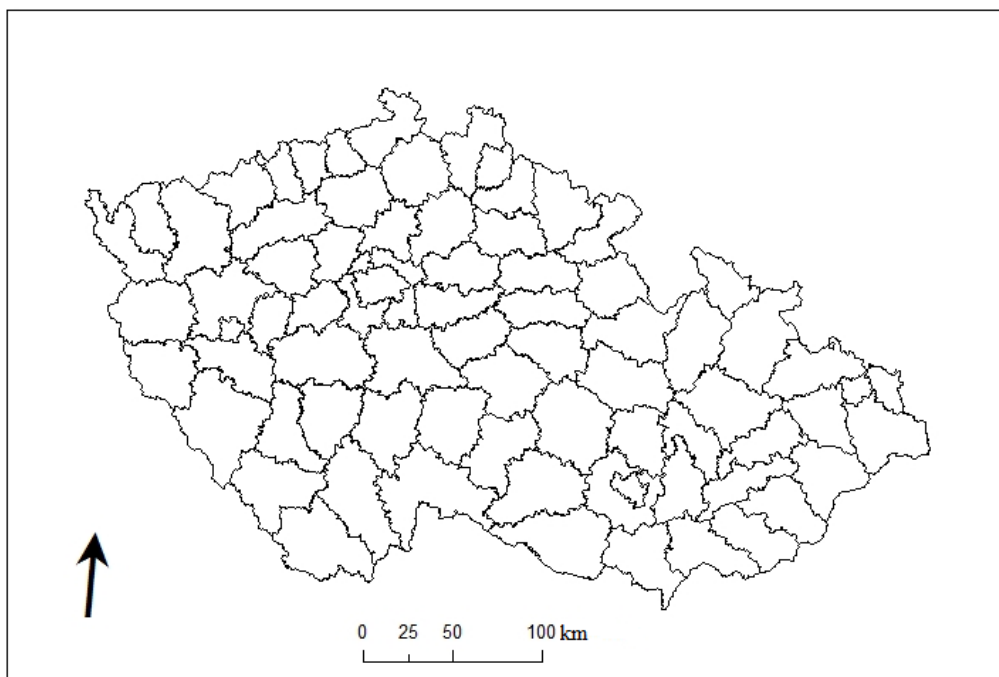
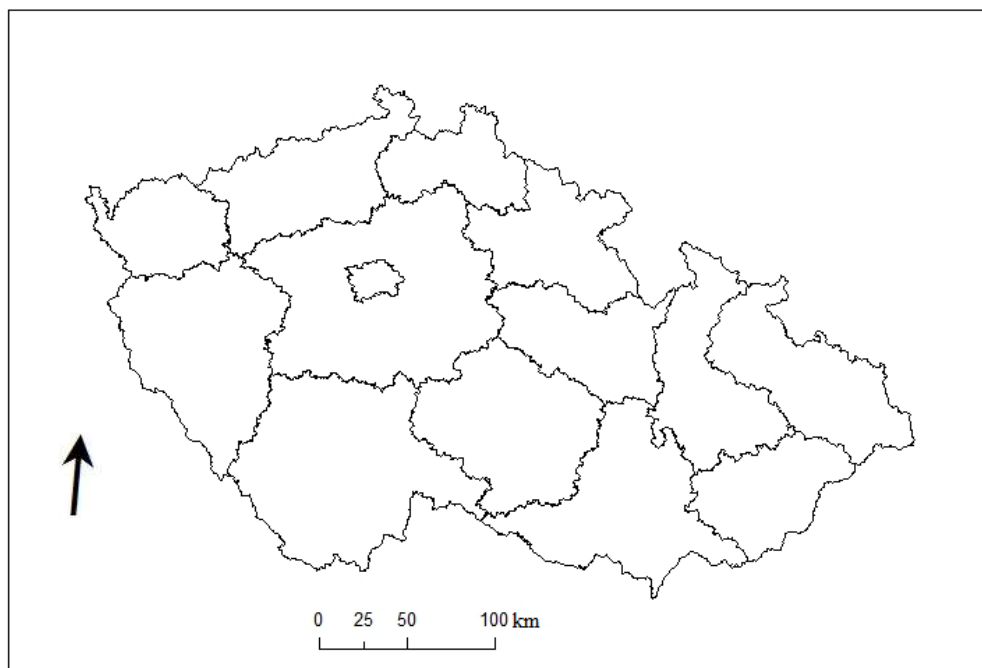
Česká republika bývá někdy označována jako jedna z nejméně ateistických zemí na světě.

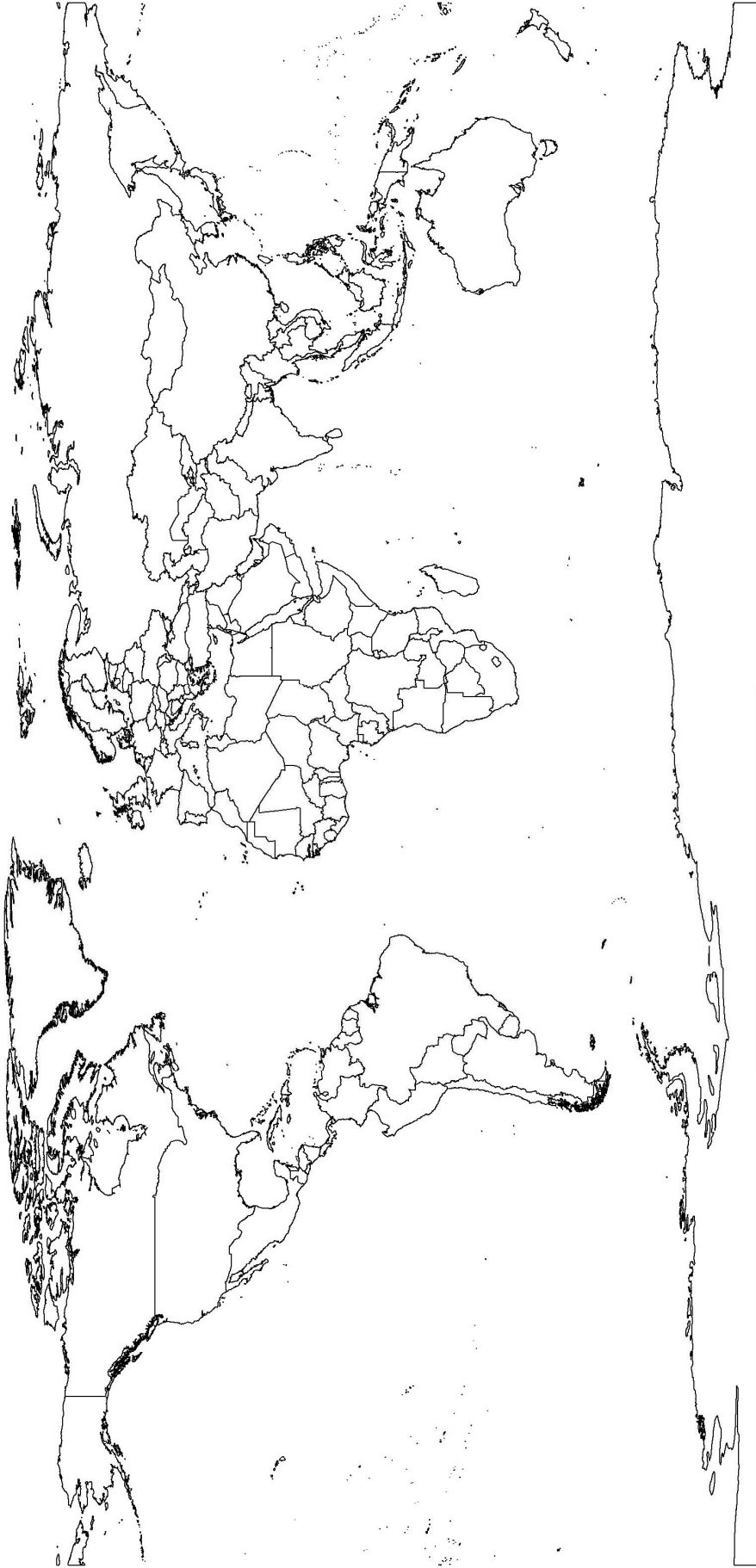
Pomocí údajů z posledního Sčítání lidu, domů a bytů zjistíte, jaká je míra religiozity České republiky (v jednotlivých krajích nebo okresech). Tyto údaje najdete na internetových stránkách Českého statistického úřadu (www.czso.cz). Legendu pro kartogram si sami vytvořte.

Míra religiozity = počet věřících/počet obyvatel

Než začnete, zkuste si stanovit hypotézy a postup práce (získávání informací a jejich zpracování)

Své poznatky shrňte a prodiskutujte se spolužáky

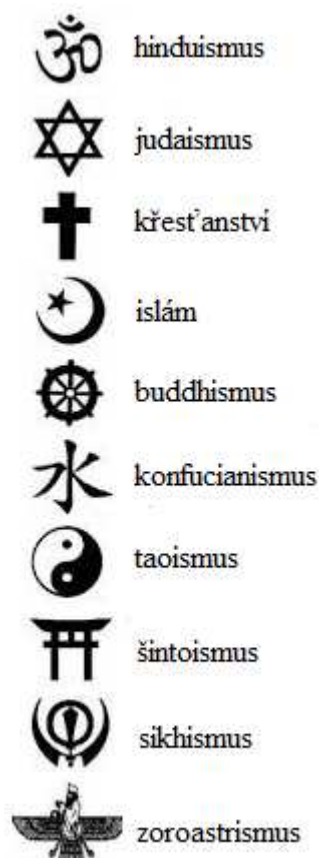

0 2500 5000 km

Mnoho bohů, jedno lidstvo

Výukový materiál ke geografii náboženství

Denisa VLAŽNÁ
Pedagogická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
2015

Mnoho bohů, jedno lidstvo

*Výukový materiál ke geografii náboženství
(verze pro učitele)*

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

tento výukový materiál je zaměřený na problematiku geografie náboženství. Materiál je rozdělen na dvě základní části. První se zabývá vymezením pojmu náboženství, rozšířením vybraných náboženství a vztahem náboženství a geografické sféry. Druhá část je více teoretická a charakterizuje vybraná náboženství — hinduismus, buddhismus, judaismus, křesťanství, islám a tradiční náboženství.

Výukový materiál je zaměřen na samostatnou práci žáků. Zaměřuje se především na práci s textem, práci s atlasem a internetem. Je zde řada úkolů a otázek, které mají žáky vést k samostatnosti v získávání informací. Cílem výukové příručky není její plné zapojení do hodin zeměpisu. Sami byste měli uvážit, která témata a úkoly by bylo vhodné do Vaší výuky zařadit.

Orientaci v příručce by Vám měly usnadnit použité symboly. Součástí materiálu je také rozšiřující text, který verze pro žáky neobsahuje. Tento text můžete využít např. při mezipředmětových vazbách. Na konci publikace je k dispozici slepá mapa světa, kterou můžete použít v rámci zadávaných úkolů. Žáci si do ní mohou také zakreslit místa, která mají v rámci úkolů vyhledat pomocí atlasu.

Je třeba si uvědomit, že náboženství výrazným způsobem ovlivňuje život většiny lidí na Zemi. Propojení geografického aspektu a znalostí o jednotlivých náboženství je důležité i pro pochopení aktuálního dění ve světě.

Jak naznačuje název příručky *Mnoho bohů, jedno lidstvo*, měl by tento materiál žáky vést také k toleranci.

Doufám, že následující výukový materiál pro Vás bude užitečný.

Denisa Vlažná
(autorka)

Použité symboly

Otázka k zamyšlení

Práce s atlasem

Práce s internetem

Pojmy k zapamatování

Zajímavost

Skupinová práce

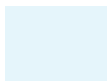
Časová dotace

Mezipředmětová vazba

Tip

Rozšiřující text

Náboženství

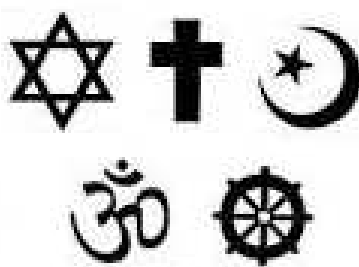
Náboženství je vztah mezi člověkem a nadpřirozenou podstatou.

Tento vztah nachází svůj výraz ve speciálních pocitech (doufání, prosby, strach), představách (víra) a činnostech (modlitby, obřady, oběti), jako i při plnění morálních příkázání.

Zkuste vlastními slovy vysvětlit, co je to náboženství.

Znáš některý z následujících náboženských symbolů?

Výchova k občanství

Monoteismus

Náboženské směry, které hlásají víru v jednoho boha

Polyteismus

Náboženské směry, které uctívají větší počet bohů

Animismus

Víra v nadpřirozené bytosti, duchy, suše, přízraky. Je spojován především s rodovými náboženstvími přírodních národů.

Klasifikace náboženství

Náboženství lze klasifikovat na základě různých kritérií.

Podle počtu božstev rozlišujeme náboženství na monoteistická, polyteistická a neteistická.

Podle sociálně-prostorového kritéria dělíme náboženství na náboženství rodová, národní, světová náboženství

Náboženství ve světě

Mezi nejvíce zastoupená náboženství ve světě patří **křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus**.

Světové dějiny výrazně ovlivnilo nejstarší monoteistické náboženství — **judaismus**.

U domorodých národů např. v Africe, Nové Guineji, Amazonii atd. převládají **tradiční náboženství**.

V Asii patří k významným myšlenkovým směrům **konfucianismus, taoismus** a **šintoismus**.

Rozmístění náboženství ve světě

Studiem náboženství se zabývá řada oborů — např. religionistika, historie, sociologie, ale také geografie.

Geografie náboženství (religiózní geografie) zkoumá souvislosti a vazby mezi geografickým prostředím a náboženstvím, mezi krajinou a náboženstvím.

Geografie náboženství

U mapy Rozšíření náboženství (Školní atlas dnešního světa, str. 39) se zamyslete nad tím, která barva kartogramu odpovídá kterému náboženství.

Malá rada:

1. U každé barvy se podívejte, kde dané náboženství převládá
2. Znáte nějaký stát z tohoto regionu a víte, jaké náboženství zde převládá? Vzpomeňte si na typické obrázky z daného regionu (památky, architektura atd.)

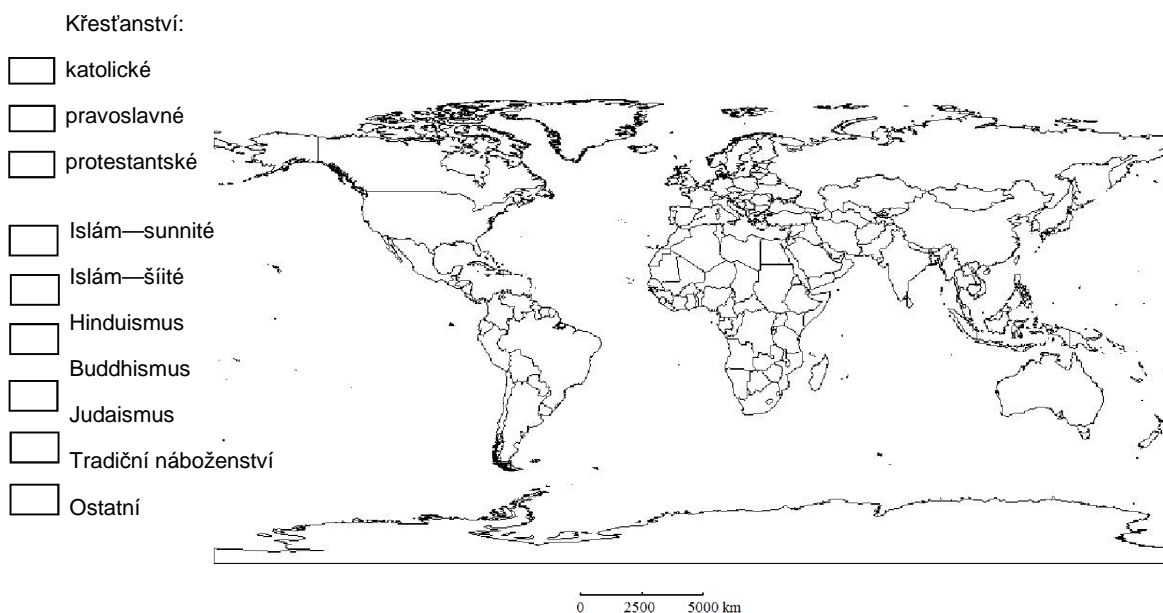
20 minut

Své nápady prodiskutujte se spolužáky.

Do následující mapy překresli rozšíření jednotlivých náboženství ve světě podle Školního atlasu dnešního světa. Legendu si vytvoř sám/sama.

Domácí úkol

Aktuální data na Factbook, dostupné online:

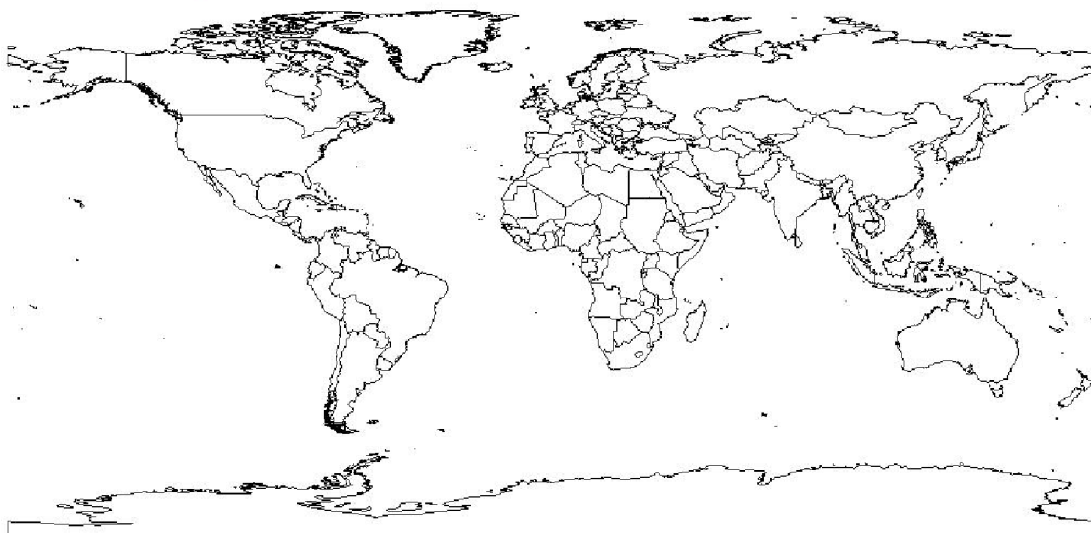
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

Rozmístění náboženství ve světě — badatelský projekt

Náboženství: žáci doplní název přiděleného náboženství a vyznačí jeho rozmístění kartogramem do následující mapy světa

Možno použít mapu formátu A4, která je na konci této publikace

0 2500 5000 km

2-4 žáci

Dějepis

45 minut

+ DŮ

Významná místa: žáci doplní místa, která jsou pro dané náboženství významná (poutní místa, důležité památky, řeky, hory atd.)

Vznik: žáci určí místo vzniku daného náboženství a vyznačí do mapy (např. města)

Šíření: žáci popíší způsob šíření daného náboženství, mohou také znázornit do mapy pomocí šipek

Rozšíření: žáci zhodnotí rozšíření daného náboženství v současnosti

Jako přílohu k listu projektu mohou žáci vytvořit mentální mapu, jejíž součástí mohou být mapy, obrázky, fotografie a jiný doplňkový materiál

Protokoly projektu i mentální mapy vystavte ve třídě

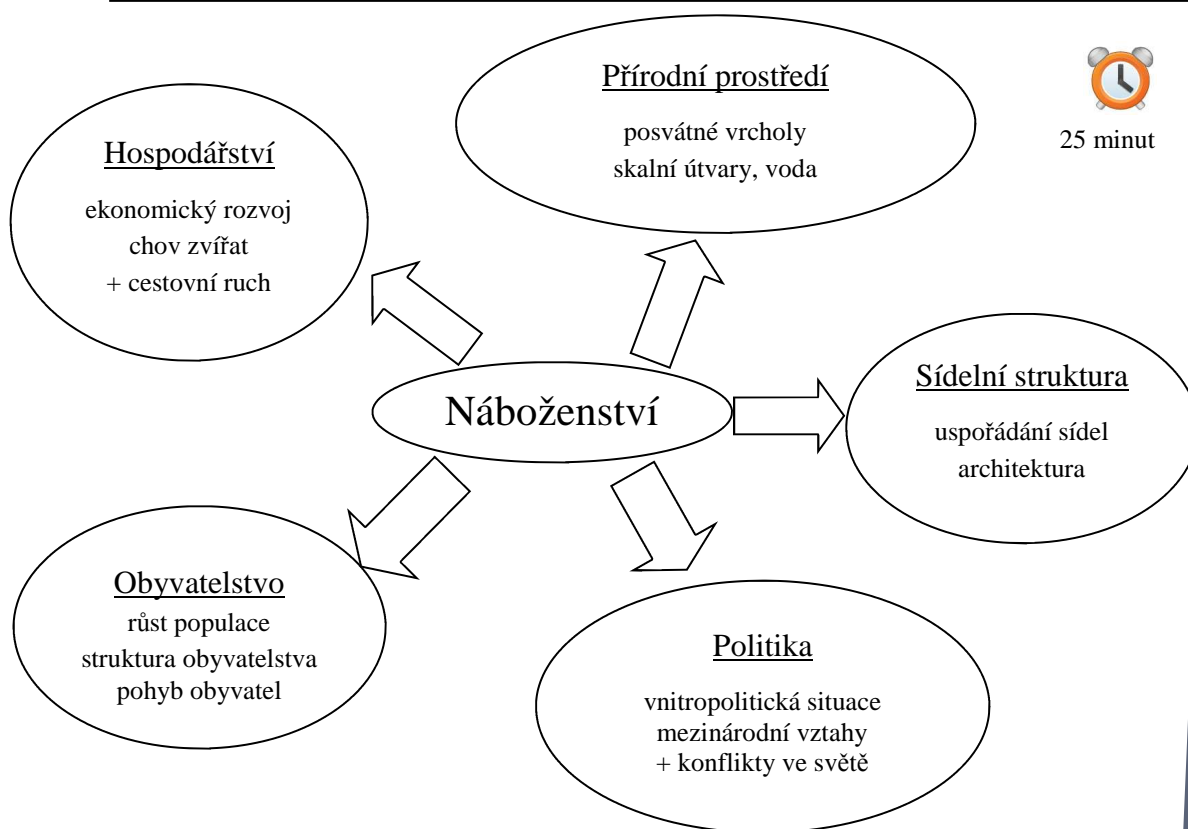
Vztah náboženství a geografické sféry

Jak jsme se již dozvěděli geografie náboženství se zabývá vztahem náboženství a geografického prostředí.

Řada náboženství uctívá přírodní objekty. Mezi ty patří např. posvátné vrcholy – např. Meru (hinduismus), Sion a Karmel (judaismus), Fudžijama (šintoismus). Mezi další uctívané přírodní prvky patří skalní útvary a kameny (např. černý kamen al Kaba v Mekce u islámu nebo skála Sharagrama u hindusimu). V řadě náboženství má významné postavení voda. Posvátné řeky můžeme najít např. u hinduismu—Ganga (brod ve městě Varanásí) nebo u křesťanství—řeka Jodán (zde byl pokřtěn Ježíš Kristus). Náboženství ovlivňuje chování obyvatelstva dané oblasti, sídelní strukturu, hospodářství nebo politiku. Z hlediska obyvatelstva náboženství ovlivňuje růst populace, pohyb obyvatel a strukturu obyvatelstva. Sídla ovlivňuje náboženství především z hlediska jejich uspořádání a architektury. Náboženství také podmiňuje ekonomický rozvoj a má vliv i na různá omezení zejména v živočišné výrobě. Z politického hlediska ovlivňuje náboženství vnitropolitickou situaci i mezinárodní vztahy. Náboženství také může být jednou z příčin konfliktů ve světě.

Z textu zjisti, jaké všechny sféry geografie náboženství ovlivňuje. Jednotlivé sféry vepiš do elips a uveď i příklady z textu.

25 minut

Zkus uvést více příkladů

Domácí úkol

Náboženství a obyvatelstvo

Velký vliv má náboženství na demografický růst populace. Jako příklad lze uvést islám— většina muslimských zemí má totiž vysokou míru porodnosti. Islám má také (podobně jako ostatní velká náboženství) specifický postoj k plánování rodiny, což silně ovlivňuje prostorové rozložení a populační růst v řadě zemí světa (Bangladéš, Indonésie, Malajsie atd.).

Podobně jako u islámu i regiony s vyšším zastoupením římskokatolické církve vykazují tendenci vyšší úrovně porodnosti. Což může být způsobeno odmítáním antikoncepce a interrupce. Kromě **přirozeného přírůstku** má náboženství také vliv na **prostorovou dynamiku**.

Nábožensky motivované přesuny obyvatelstva jsou známy již z biblických dob, z období reconquisty Španělska (přesun muslimského a židovského obyvatelstva do severní Afriky), z období reformace a následných válek, které se podle oficiálních prohlášení často vydávaly za náboženské. Dalším osobitým pohybem obyvatelstva s náboženským motivem jsou **poutě**. Asi nejznámější náboženskou poutí je muslimská pout' hadždž, kterou by měl každý muslim vykonat alespoň jednou za život.

Náboženství má dále vliv na **strukturu obyvatelstva**. Jako příklad lze uvést hinduistickou Indii, jejíž společnost byla striktně rozdělena do čtyř kast – brahmáni, kšátriové, vaišové a šúdrové (+ nejnižší vrstva nedotknutelní). Tento kastovní systém určoval pravidla celé společnosti, a přestože byl v roce 1950 zrušen, stále se ho nepodařilo z indické společnosti zcela odstranit.

Poutě hadždž se podle odhadů účastní více než 2 miliony muslimů každý rok. Celou organizaci zajišťuje speciální ministerstvo Saudské Arábie.

Co je porodnost?
Co je prostorová dynamika obyvatelstva?

Vyhledej informaci k jiné náboženské pouti

Domácí úkol

Náboženství a sídla

Náboženství od počátku ovlivňovalo sídelní strukturu. Již pro nejstarší města vznikající v oblasti Předního Východu je charakteristické rozmístění náboženských budov v okolí královského paláce. I u prvních sídlišť městského typu v Čechách platilo, že nejstarší zástavba se nacházela v okolí kostela.

Pro každý náboženský systém jsou charakteristické jiné typy staveb.

Dějepis

Výtvarná výchova

Očísluj obrázky podle nápovědy:

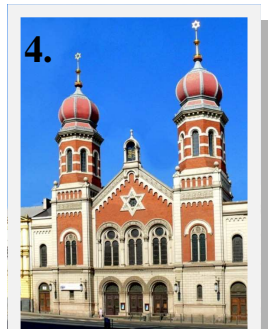

5 minut

1. Alabastrová mešita (Káhira, Egypt)
2. Pagoda (Soul, Jižní Korea)
3. Bazilika svatého Petra (Vatikán)
4. Velká synagoga (Plzeň, Česká republika)
5. Stúpa Pha That Luang (Vientiane, Laos)
6. Kostel svatého Jana Nepomuckého na Zelené Hoře (ČR)
7. Chrám sv. Michala (Kyjev, Ukrajina)

kostel
chrám
mešita
synagoga
pagoda
stúpa

Najdi daná místa na mapě

Vyhledej další náboženské stavby

Charakterizuj typické prvky architektury u jednotlivých náboženství

Jak se nazývají náboženské stavby u světových náboženství?

Náboženství a hospodářství

Mezi další sféry geografie, které náboženství ovlivňuje patří hospodářství. Náboženství je jedním z faktorů ovlivňujících rozmístění živočišné výroby. Slyšeli jste, že některá náboženství zakazují konzumaci některého druhu masa?

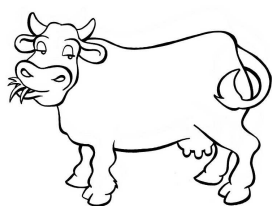
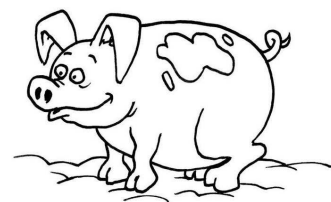

20 minut

Zjisti z následujícího textu, jaká omezení konzumace potravin mají jednotlivá náboženství a proč?

Zákaz konzumace určitého produktu živočišné výroby může negativně ovlivňovat jeho produkci v dané oblasti. Jako příklad může být uveden islám a jeho zákaz konzumace vepřového masa. Ve státech, kde je islám převládajícím náboženstvím, se chov prasat prakticky nevyskytuje. Důvod tohoto zákazu je praktický – vepřové maso se v oblasti Blízkého Východu v důsledku klimatu nejrychleji kazilo. Stejný zákaz platí i judaismu.

Podobné omezení platí i pro hinduismus, kde je zakázána konzumace hovězího masa. Zde je ale jiný důvod než u předcházejícího příkladu. Kráva je v hinduistické společnosti považována za posvátnou a díky tomu dochází k paradoxní situaci. Zatímco v muslimských zemích je zákaz konzumace vepřového masa důvodem toho, že se zde vepři nechovají, Indie je naopak v chovu dobytka na 2. místě ve světě. Ale hospodářské důvody tohoto chovu jsou malé. Zákaz zabíjení krav má v Indii dlouhou tradici. Důvody byly opět praktické – kráva znamenala u Árijů (předků dnešních Indů) určité bohatství (poskytovala mléko a máslo), což znamenalo u polokočovných kmenů určitou jistotu zajištění potravy.

Podobně mají náboženské důvody vliv na rozšíření vegetariánství u buddhistů. Buddhismus vychází z faktu, že živé bytosti se neustále přetělují a neexistuje tak bytost (ani zvířecí), která by s námi nebyla nějakým způsobem spřízněna.

V Indii existuje staré náboženství, kterému se říká džinismus. Někteří věřící si košťátky umetají cestu, aby nezabili žádného živého tvora, protože každý tvor má podle nich duši.

Vyhledej v atlase muslimské státy a zjisti, jaká v nich převládá živočišná výroba.

Náboženství a politika

Z politického hlediska ovlivňuje náboženství vnitropolitickou situaci i mezinárodní vztahy.

Výchova k občanství

Dějepis

Vliv náboženství na uspořádání politické mapy světa ukazuje např. rozdělení Britské Indie (1946-47) na základě náboženského klíče. Vznikla hinduistická Indie a muslimský Pákistán. Na severozápadě Indie vznikl většinově muslimský stát Džammů a Kašmír, který je stále ohniskem napětí mezi oběma zeměmi. Podobně došlo k rozdělení muslimského Súdánu v roce 2011, kdy se odtrhl křesťanský Jižní Súdán.

2 žáci

20 minut

Náboženství bylo a stále je častým důvodem konfliktů ve světě. Zjisti informace o některém takovém konfliktu.

Zaměř se především na — kde, kdo a proč bojoval/bojuje.

projekt

Vzpomeňte si z dějepisu na komunistickou ideologii ve 20. století, která se negativně vymezovala vůči náboženství. V řadě zemí v této době docházelo k bourání kostelů, zatýkání církevních představitelů atd. V dnešní době se vyspělé země se snaží podporovat svobodu náboženského vyznání a zaujímají neutrální postoj k náboženství. Stejně tak by všichni lidé měli tolerovat vyznání druhých.

Vždyť svoboda náboženského vyznání patří mezi základní lidská práva.

Libanon je specifický příklad rozdělení moci ve státě na základě náboženství, které někdy označované jako **konfesionalismus** – moc je zde rozdělena mezi prezidenta (křesťan-maronita), předsedu vlády (sunitský muslim) a předsedu parlamentu (šíitský muslim). Ve vládě mají rovnoměrné zastoupení křesťané i muslimové. Podobně i křesla v parlamentu jsou rozdělena podle náboženského klíče (64 muslimů a 64 křesťanů).

Hinduismus

Hinduismus je náboženský směr, který se začal formovat v 15. století př. n. l. na základě náboženství Árijů – národů sídlících na severu Indie . Je zajímavé, že hinduismus nemá žádnou osobnost zakladatele a svůj vznik nepřičítá žádné mýtické ani historické osobnosti. Hinduistou se může člověk pouze narodit .

Hinduismus je charakteristický **mnohobožstvím** a rozdělením společností na **kasty**. Hinduismus je spojený s vírou v **reinkarnaci**. Důležitým pojmem v hinduismu je karman. **Karman** je jakýmsi souhrnem všech dobrých i špatných skutků člověka. V případě, že duše člověka nashromáždila pozitivní karman, dočká se v dalším životě povýšení. V opačném případě ji čeká přestěhování do nižší kasty (nebo do těla zvířete). Tento koloběh duše může skončit jen stavem nejvyššího blaha označovaného jako **nirvána**.

Mezi nejznámější hinduistické bohy patří Brahma, Šivu, a Višna

Posvátná místa hinduismu

Mezi posvátná místa hinduismu patří např. Himaláje, Ganga a Sloní jeskyně nedaleko Bombaje. Nejznámější hinduistický chrám se nachází v Kambodži. Je jím Angkor Vat původně zasvěcený Višnovi, později buddhistický chrám.

Vyhledej daná místa na mapě

kasta

reinkarnace
převtělení

Rozšíření hinduismu

Přestože je hinduismus po křesťanství a islámu největším náboženským směrem na světě, jeho rozšíření ve světě je velmi omezené. Hinduisté jsou vázáni především na Indii a přilehlé oblasti (Nepál, Bangladéš a severní Srí Lanka).

5 minut

Jak je možné, že hinduismus patří mezi největší náboženské směry, když převládá pouze v oblasti Přední Indie? (2. nejlidnatější země světa)

Zkus se zamyslet nad tím, proč se hinduismus nešířil do dalších oblastí (např. přírodní podmínky (Himaláje) + chybí systém)

Buddhismus

Buddhismus vznikl v 5.–6. století v oblasti staré Indie. Vznik buddhismu se váže na osobu prince **Siddhártha Gautamy**. Podstatou buddhismu není víra v boha (bohy), ale spíše orientace na **problémy lidské osobnosti**. Buddhisté věří v přerod člověka (**inkarnace**) do různých tělesných schránek na základě karmy shromážděné v minulých životech. Cílem buddhismu je dosažení stavu úplného klidu (**nirvány**). Základem buddhismu je požadavek nepociťování nenávisti, vyvarování se spěchu a zachování klidu.

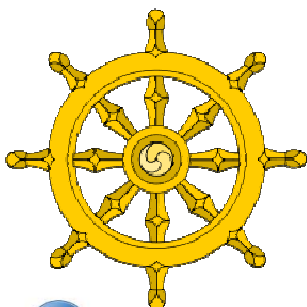
Mravní kodex buddhistů obsahuje toto poučení: *Nezabíjej živé. Neber, co ti nedávají. Nemluv nepravdu. Nepij opojné nápoje. Nebud' necudný.*

Vznik buddhismu

Když se Siddhártha Gautama vydal poprvé z luxusních paláců na venkov, setkal se se stářím, nemocí a smrtí – třemi znaky pomíjivosti. K velkému zvratu v jeho životě přispělo setkání s žebravým mnichem. Díky němu si uvědomil nesnesitelnost svého privilegovaného života. Rozhodl se opustit svou rodinu a vydal se na cestu asketického života. Po šesti neúspěšných letech zanechává extrémní askeze a začíná se cvičit v meditaci. Nakonec po dlouhé meditaci pod stromem zažívá probuzení (bódhi) a poznává odpověď na 4 základní otázky – co je strast, jak vzniká, jak je možné ji překonat a jakou cestou toho dosáhnout. V tom okamžiku se stal **Buddhou** (osvíceným). Jako Buddhu lze tedy chápat jednak tuto historickou osobnost, ale také každého, kdo dosáhl osvícení.

Symbols buddhismu

Dharmačakra—
cesta k pobuzení

Buddha

Svastika

Prohlédni si symbol svastiky. Co ti připomíná? (Hákový kříž—nacismus)

Posvátná místa buddhismu

Poutními místy buddhismu je **Lumbini** v jižním Nepálu (rodiště Buddha), **Bóghaja** v Indii (místo osvícení Buddha), **Lhasa** (hlavní město Tibetu) a hora **Kailás** v západním Tibetu (mýtický střed světa).

Vyhledej daná místa na mapě

Rozšíření buddhismu

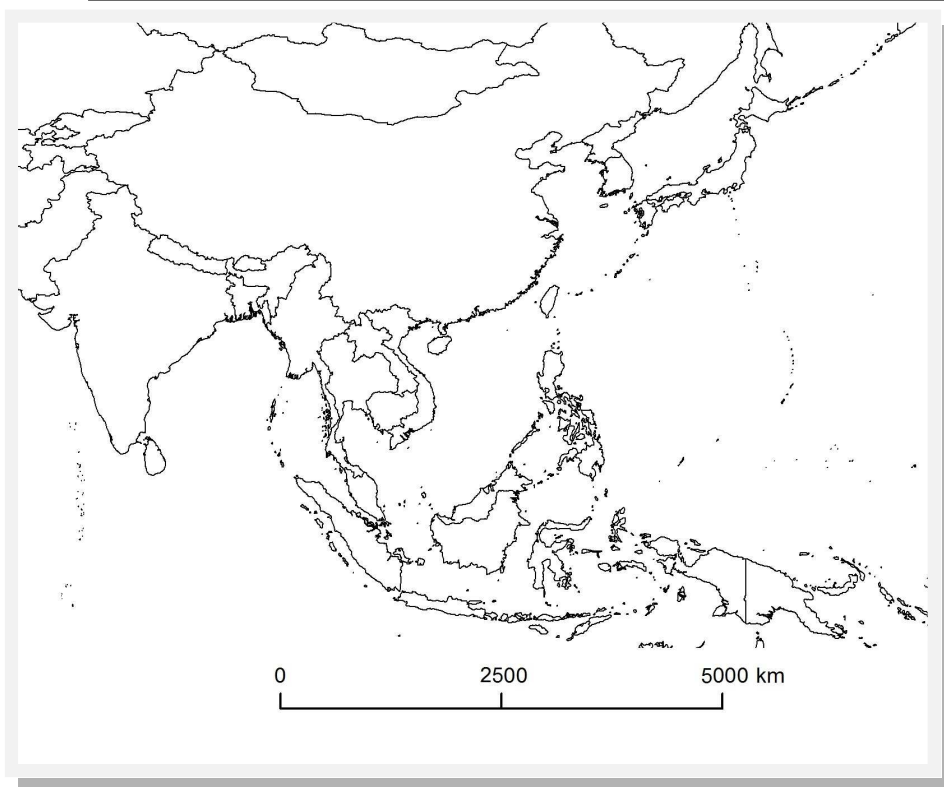
Nejdříve se buddhismus začal šířit z Indie především po moři – na Srí Lanku, dále pak do Barmy, Thajska, Kambodže a Laos až po Indonésii (jižní cesta). O něco později se buddhismu začal šířit také severní cestou – po Hedvábné stezce do střední Asie a Číny, poté do Koreje a Japonska a nakonec až do Tibetu.

Z hlediska geografického rozšíření buddhismu můžeme rozlišit 3 základní jádra:

- země Indočíny (**Myanmar, Thajsko, Laos, Kambodža, Vietnam**)
- **Nepál, Bhútán**, himalájské části **Indie** (Sikkim, Arunáčalpraděš a region Ladakh ve státě Džammú a Kašmír)
- **Mongolsko, Vnitřní Mongolsko, Korea, Japonsko, Srí Lanka, Kalmycko** a ruské republiky **Burjatsko a Tuva**.

Pomocí atlasu a výše uvedeného textu zakresli hlavní jádrové oblasti rozšíření buddhismu

20 minut

Buddha
osvícený

Nirvána
stav úplného

Judaismus

Judaismus je nejstarším monoteistickým náboženstvím. Mezi základní znaky judaismu patří víra v **jednoho boha (Jahve)**, **ve vyvolení židovského národa**, v **Mesiáše** – nebeského spasitele a v posvátnost **Bible**. Židovská bible je shodná se Starým zákonem křesťanské Bible.

Základem moudrosti je pět knih Mojžíšových Starého zákona (Tóra), které vznikly v 13.-6. století př. n. l. Dalším náboženským textem judaismu je Talmud, což je soubor pouček a předpisů regulujících správné chování.

Jahve
židovský bůh

Tóra
Pět knih Mojžíšových

Talmud
soubor pouček
a předpisů

Důležité události v židovských dějinách

Původním domovem židů je území dnešního **Izraele a Palestiny**. Podle Bible se **Abrahám** a jeho synové usazují v zemi **Kanaán** v Palestině kolem roku 1850 př. n.l. Nicméně jeho vnuk **Jákob** se svými syny museli z důvodu hladomoru tuto zemi opustit a putovat až do Egypta, kde ale upadli do otroctví. Z tohoto otroctví vyvedl židy **Mojžíš**. Po čtyřicetileté cestě Sinajskou pouští se židé dostali zpět do Izraele.

Cesta z egyptského otroctví má odraz i v židovských svátcích. Osmidenní svátek Pesach (jarní svátek) symbolizuje přípravu Židů na odchod z Egypta. Pesachu vévodí slavnostní večere plná symbolických pokrmů – nekvašený chléb maces (židé opustili Egypt ve spěchu, proto nemohli nechat těsto na chléb vykvasit), sladká směs ovoce a koření charost (symbolizuje maltu používanou hebrejskými otroky na faraonských stavbách), zelená kořenová zelenina (symbol začínajícího jara), hořké byliny – např. křen (symbol hořkosti otroctví), kost se zbytky masa (symbolizuje oběť beránka).

V roce 1028 p. n.l. bylo **Saulem** vytvořeno království, jeho nástupcem **Davidem** pak byly sjednoceny všechny kmeny a Jeruzalém se stal hlavním městem. Rozkvět království nastal za vlády Davidova syna **Šalamouna**, po jehož smrti ale došlo k rozdělení země na dvě království – Izrael (hlavní město Samáří) a Judea (hlavní město Jeruzalém). Po obsazení Judey Babylóňany v roce 586 př. n. l. byla většina židů zajata a odvlčena do Babylonu. Tato historická událost se označuje jako první diaspora (řecky rozptýlení).

Po potlačení židovského povstání proti Římanům a zboření jeruzalémského chrámu museli židé v 1. století n. l. emigrovat (druhá diaspora). Území dnešního Izraele a Palestiny od té doby spravovala řada vládců – např. Římané, Byzanc, Peršané, muslimští Arabové, Turci, Britové. Židé se opakovaně pokoušeli o návrat, nicméně odsud byli neustále vyháněni. Židovský stát Izrael byl vytvořen až v roce 1948.

Znáš některý biblický příběh popisující událost nebo postavu z židovských dějin?

Český jazyk

Židovský kalendář

Židovský kalendář je rozdělen do sedmi dnů. Den odpočinku pro židy je sedmý den týdne – **šabat**, který začíná v pátek po setmění a končí v sobotu západem Slunce. Tento den by židé neměli pracovat, cestovat a nakládat s penězi.

Počátkem židovského kalendáře je rok stvoření světa. To nastalo 7. října 3761 př. n. l.

Kromě již zmíněného **Pesachu** patří mezi další významné židovské svátky **Šavuot** (připomínka toho, že Mojžíš obdržel desatero), **Sukot** (připomíná čtyřicetileté putování do Země zaslíbené), **Roš Hašana** (začátek židovského roku) a **Chanuka** (Svátek světel).

Celý život je pro židy plný různých obřadů – např. obřízka, bar micva u chlapců a bat micva u dívek (z dětí se stávají lidé odpovědní za vlastní život) nebo šiva (týdenní truchlení po úmrtí).

Židovské symboly

Menora—sedmiramenný svícen

Jarmulka/kipa
typická pokrývka hlavy

Davidova hvězda

Odkud znáš tuto Davidovu hvězdu s nápisem Jude? (2. světová válka)

Dějepis

Davidova hvězda je vyobrazena i na vlajce státu Izrael

Posvátná místa judaismu

Mezi posvátná místa judaismu patří města **Jeruzalém** a **Hebron**, dále hory **Ararat** (zde Noe přistál s archou), **Moria** (zde měl Abrahám obětovat syna Izáka), **Sinaj** (zde dostal Mojžíš od Boha Desatero) a **Sión**.

Vyhledej daná posvátná místa na mapě. V jaké oblasti se nacházejí a proč? (oblast Blízkého Východu—místo vzniku judaismu)

Rozšíření judaismu

Z hlediska geografického rozmístění je přirozeným centrem judaismu stát **Izrael**.

Nicméně z hlediska absolutního počtu věřících je až na 2. místě za **USA**.

Následuje **Francie, Rusko a Ukrajina**.

Diaspora

Proč je nejvíce židů právě ve Spojených státech amerických? (meziválečná migrace)

Křesťanství

Nejrozšířenějším světovým monoteistickým náboženstvím je křesťanství, které odvozuje svůj název od osoby **Ježíše Krista**.

Křesťané věří v **Otce** (stvořitel), **Syna** (zjevil boží lásku) a **Ducha svatého** – tzv. **Svatá trojice**. Podstata křesťanství je obsažena v **Bibli**. Ta se skládá ze **Starého zákona** (první úmluva mezi bohem a Izraelity) a **Nového zákona** (nová úmluva mezi Bohem a všemi lidmi uskutečněná skrze Ježíše Krista).

Důležité události v křesťanských dějinách

Centrem vzniku křesťanství byl Jeruzalém, ze kterého se toto náboženství dále šířilo. Do konce 1. století se dostalo do oblasti Malé Asie, Makedonie, Řecka a Říma. K legalizaci křesťanství v římském státě došlo v roce 313. V 10. století již byla prakticky celá Evropa křesťanská. Nicméně kulturní, politické aj. rozdíly v této velké oblasti vedly k rozdělení křesťanského světa (náboženské schizma 1054-1061). Vznikla tak **západní katolická církev** (v čele s římským papežem) a **východní pravoslavná církev** (v čele byzantský patriarcha). Spolu s námořními objevy dochází od 15. století k šíření křesťanství mimo evropský kontinent a postupně se z něj stává světové náboženství.

S pomocí Atlasu světových dějin 1. díl zjisti, jak se křesťanství šířilo.

Proč je křesťanství nejrozšířenější náboženství? (kolonie, misijní činnost)

Křesťanské církve a jejich rozšíření

Největší z křesťanských církví je **římskokatolická církev**. Ta je rozšířena zejména v jižní, západní a střední Evropě, v Latinské Americe, jižní a střední Africe a také např. na Filipínách.

Pravoslavné církve jsou nejvíce rozšířeny v oblasti Ruska, východní a jihovýchodní Evropy.

Od 16. století se následkem reformace začaly vyčleňovat **protestantské církve**, což znamenalo další rozkol křesťanství. Protestantismu se postupně rozšířil v Německu, Švýcarsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, Anglii, USA atd.

Porovnej oblasti rozšíření katolické církve a protestantských církví? Co ovlivnilo toto rozšíření? (kolonizace)

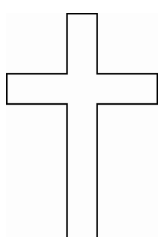
Křesťanský kalendář

Od data narození Ježíše Krista se odvozuje náš letopočet. Původně byl počátek našeho letopočtu (rok 0) považován za rok narození Krista, nicméně dnes se za rok jeho narození považuje již období mezi roky 7 až 4 př. n. l.

Mezi nejvýznamnější křesťanské svátky patří **Vánoce** (oslava narození Krista) a **Velikonoce** (vzkříšení Krista). Tyto svátky jsou součástí naší kultury. Křesťanství je také jedním z pilířů západní civilizace

Křesťanské symboly

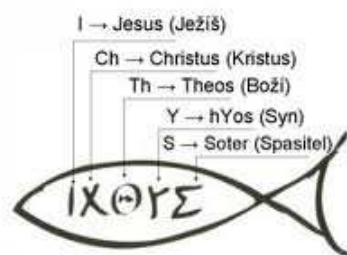
Kříž

Holubice

Ichthys/ryba

Posvátná místa křesťanství

Mezi nejvýznamnější poutní místa patří **Jeruzalém, Řím, Assisi, Lurdy, Santiago de Compostela** a **Čenstochová**.

Sybolem katolické kultury jsou chrámy, které mají zpravidla okázalou výzdobu. Chrámy zaujímají centrální postavení ve městech. Nejvýznamnějším chrámem je bazilika svatého Petra v Římě, jejíž stavba trvala 1300 let (326–1626).

S katolickou architekturou jsou také spojené významné osobnosti z oblasti malířství – např. Michelangelo Buonorotii, Raffael Santi nebo Donatello.

Vatikán

Vatikán je nejmenší stát světa nacházející se uvnitř města Říma. V jeho čele stojí papež. Papež je zároveň hlavou katolické církve. Proto je z hlediska formy vlády Vatikán **teokratická monarchie**.

Do roku 1990 byla bazilika svatého Petra v Římě největším křesťanským chrámem na světě, následně byla překonána bazilikou Notre-Dame de la Paix de Yamoussoukro v Cote d'Ivoire.

Ježíš Kristus

Svatá trojice

Bůh Otec, Otec Syn,
Duch svatý

Bible

Svatá kniha

Katolická církev
Pravoslavná církev
Protestantské církve

Vyhledej další významná místa a náboženské stavby

Výtvarná výchova

Islám

Po křesťanství je islám druhým nejrozšířenějším monoteistickým náboženstvím. Zakladatelem islámu byl obchodním **Mohamed**, který díky cestám za obchodem přišel do styku s judaismem i křesťanstvím. Svatou knihou islámu je **korán** a jazykem koránu je arabština. Základem islámu je **5 pilířů víry**:

1. víra v jediného boha Alláha a jeho proroka Mohameda
2. pět každodenních modliteb
3. almužna chudým
4. půst v posvátném měsíci ramadánu
5. pout' na svatá místa v Mekce a Medíně nejméně jednou v životě .

Šaháda—vyznání víry (Není božstva kromě Boha a Muhammad je posel Boží)

Vznik a šíření islámu

Mohamed dostal ve věku 40 let (v roce 610) prostřednictvím archanděla Gabriela boží vnuknutí a prohlásil se za posla jediného boha **Alláha**. Po pokusu o jeho zavraždění Mohamed uprchl v roce 622 do dnešní Medíny, kde se stal vládcem. Tato událost (hidžra) je počátkem muslimského letopočtu. Po smrti Mohameda převzali vládu chalífové a islám se začal šířit po celém Blízkém Východě (kromě Turecka), po Zakavkazsku, Libyi a Íránu

Za dynastie Umajjovců (661-750) se islám rozšířil dále do Tuniska, Alžírsko, Maroka, na Pyrenejský poloostrov, do Afghánistánu a Ferganské kotliny. Později se tento jednotný Arabský chalífát rozpadl na jednotlivé státy.

Vyhledej výše uvedené oblasti v mapě.

Zkus se zamyslet nad tím, proč se islám tak rychle rozšířil?

(obchodní cesty)

20 minut

Muslimský kalendář

Muslimové počítají svůj letopočet od útěku Mohameda do Mediny (rok 622). Rok se dělí na 12 měsíců, z nichž nejdůležitější je ramadán. Během tohoto měsíce by se měl správný muslim postit a to po celý den od východu do západu slunce. Tento půst je jedním z 5 pilířů islámu

Jaký rok je nyní podle muslimského kalendáře?

Matematika

Symboly islámu

Hvězda a půlměsíc

Zelená barva

Jakému státu patří tato vlajka ?

Posvátná místa islámu

K nejposvátnějším místům islámu patří města spojená s životem Mohameda. Kromě **Mekky** a **Medíny** patří ke svatým místům islámu ještě **Jeruzalém**, kde Mohamed vystoupil na nebesa. Dále existuje řada poutních míst místního významu – např. **Kairouan** v Tunisku a **Karbala** v Íráku.

Vyhledej daná místa na mapě

Rozšíření islámu

Muslimové se dělí na dvě skupiny – sunnité a šíité.

85 % tvoří sunnité, kteří převládají v **Bangladéši, Indonésii, Íránu, Pákistánu, střední Asii, Pákistánu, Malajsii, Afghánistánu, Jemenu, na Maledivách, v severní Africe** a v některých částech **subsaharské Afriky**.

Šíité převažují ve státech kolem Perského zálivu – v **Íránu, Iráku, Bahrajnu, Ázerbájdžánu**.

V Evropě je nejvíce muslimů v **Bosně a Hercegovině, Albánii, Bulharsku, Turecku, Rusku (Tataři)** a v zemích s velkým množstvím muslimských přistěhovalců (Německo, Francie, Velká Británie).

Allán
jediný bůh

Mohamed
Prorok

Korán
Svatá kniha

5 pilířů islámu

Sunnité
Šíité

Zelená se často vyskytuje na vlajkách států, kde většina obyvatel vyznává islám

Tradiční náboženství

U domorodých národů Afriky, Nové Guineje, Amazonie atd. převládají tradiční náboženství. Tato náboženství mohou mít různou podobu. Důležitá je představa, že vše, co v přírodě existuje, je projevem bohů. Při rituálech hrají důležitou roli kouzla a předkové.

Šaman, Tanzánie

Totem, Severní Amerika

Uluru (Ayers Rock), Austrálie

V jakých oblastech převládá tradiční náboženství?

Jaké národy zde žijí? Jak vypadá jejich způsob života? (domorodé národy)

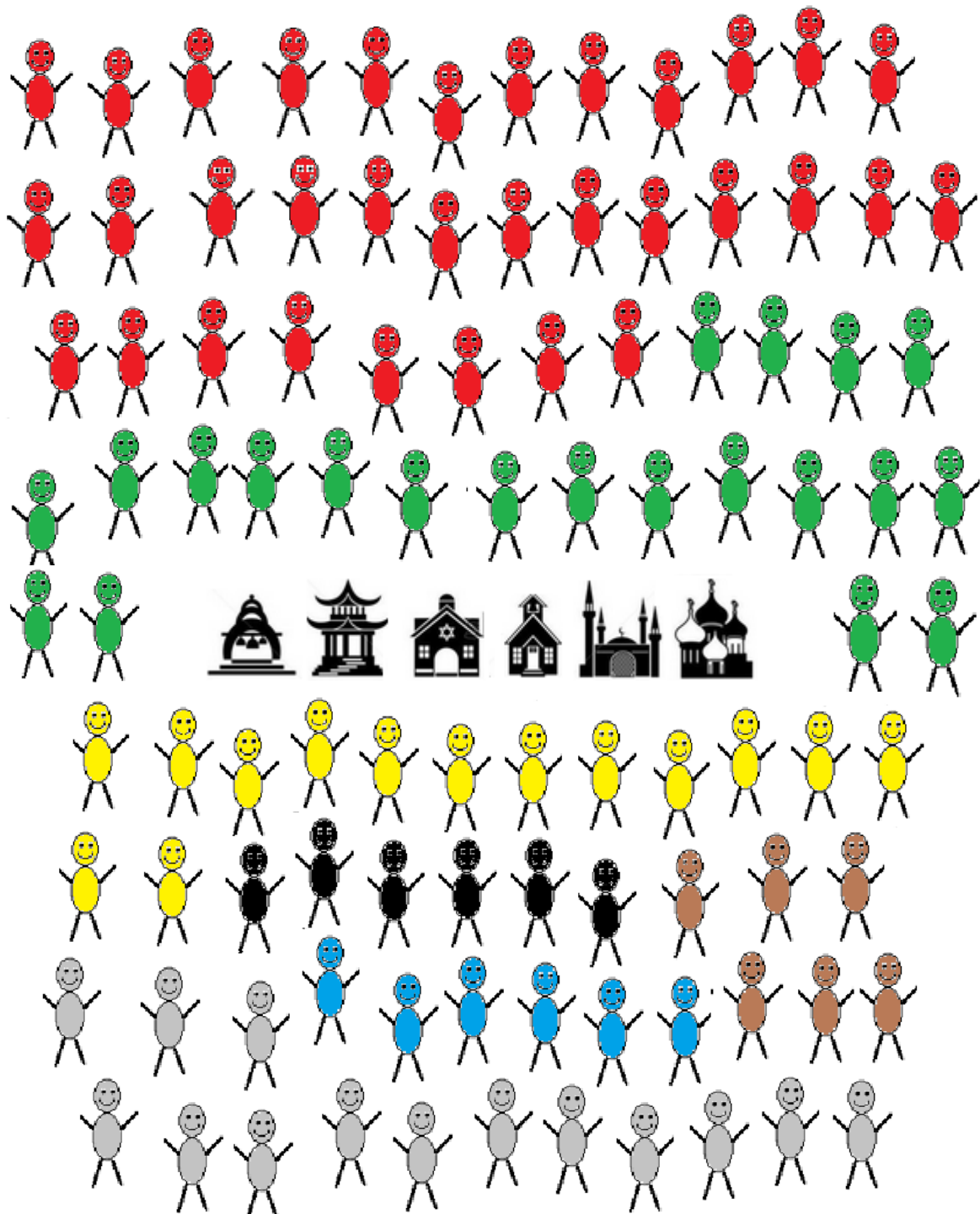
Vyber si jeden národ a zkus vyhledat, jak vypadá nějaký náboženský rituál.

Kdyby byl svět vesnice....

Představte si, že je svět vesnice, která má 100 obyvatel. Jaká by byla náboženská struktura obyvatel?

Na světě vyznává 33 % obyvatel křesťanství, 21 % islám, 14 % hinduismus, 6 % tradiční náboženství, 6 % čínská tradiční náboženství a 6 % buddhismus. Zbytek obyvatel je bez vyznání (přibližné údaje).

V následujícím obrázku vesnice vybarvi křesťany červeně, muslimy zeleně, hinduisty žlutě, vyznavače tradičního náboženství černě, vyznavače čínských tradičních náboženství hnědě, buddhisty modře a obyvatele bez vyznání a ostatní náboženství šedě.

Jak je na tom Česká republika?

Česká republika bývá někdy označována jako jedna z nejvíce ateistických zemí na světě.

Pomocí údajů z posledního Sčítání lidu, domů a bytů zjistěte, jaká je míra religiozity České republiky (v jednotlivých krajích nebo okresech). Tyto údaje najdete na internetových stránkách Českého statistického úřadu (www.czso.cz). Legendu pro kartogram si sami vytvořte.

Míra religiozity = počet věřících/počet obyvatel

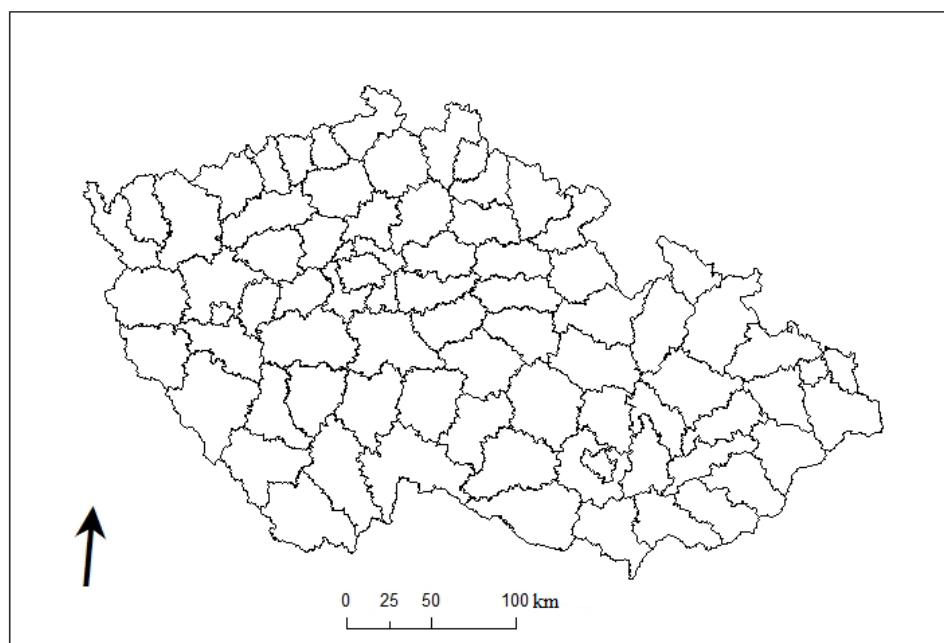
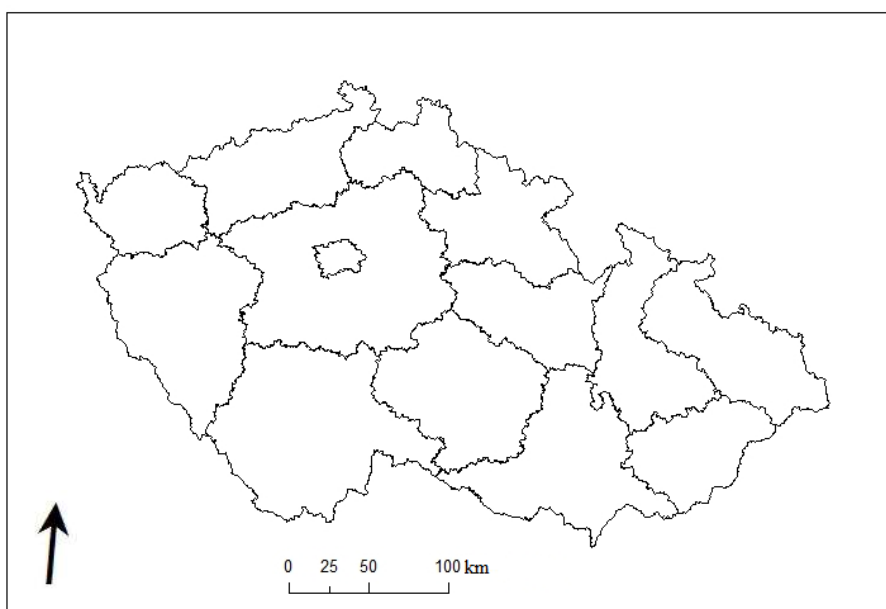
matematika

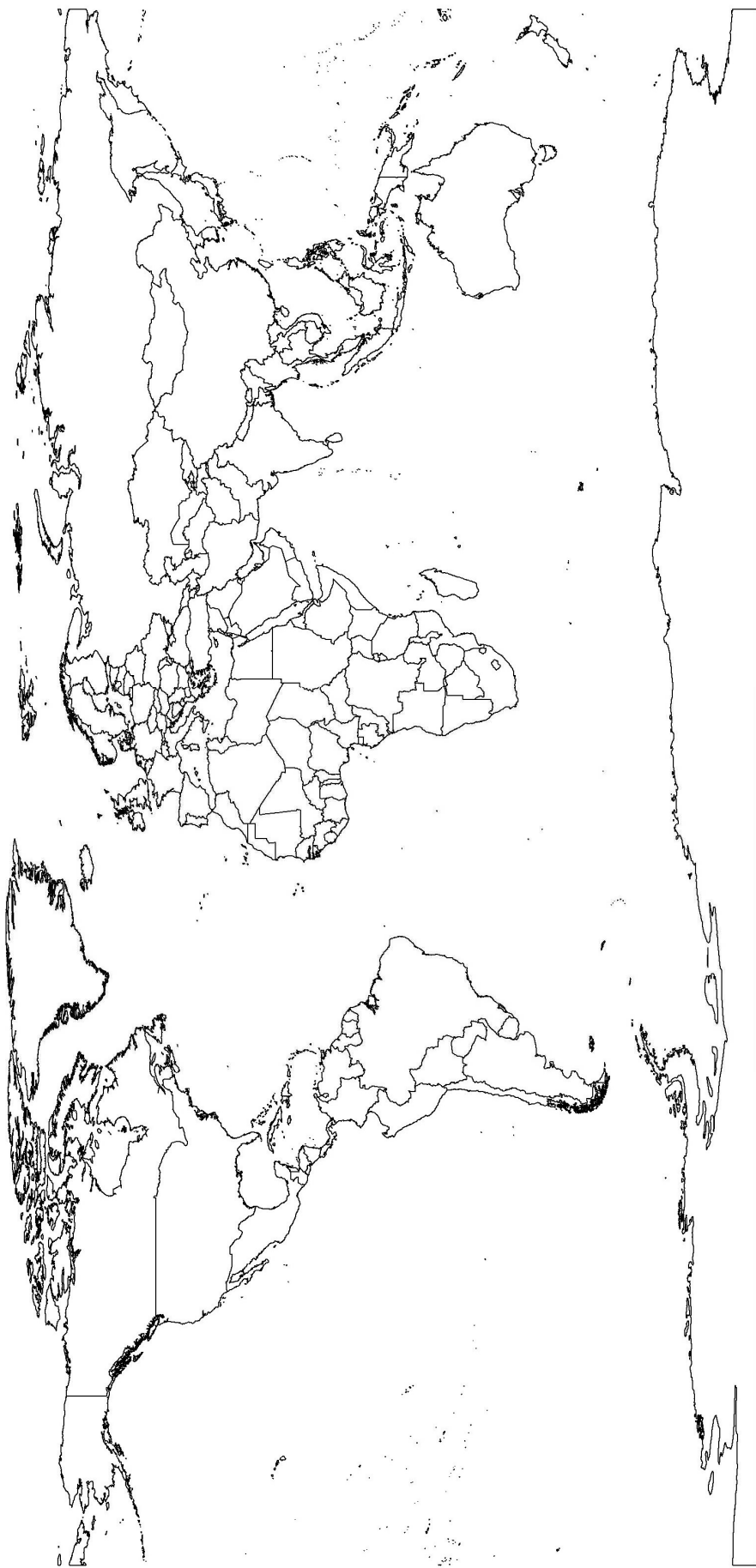
Než začnete, zkuste si stanovit hypotézy a postup práce (získávání informací a jejich zpracování)

Své poznatky shrňte a prodiskutujte se spolužáky

Upozorněte žáky především na rozdíl Čechy—Morava a na nárůst míry religiozity od severozápadu k jihovýchodu

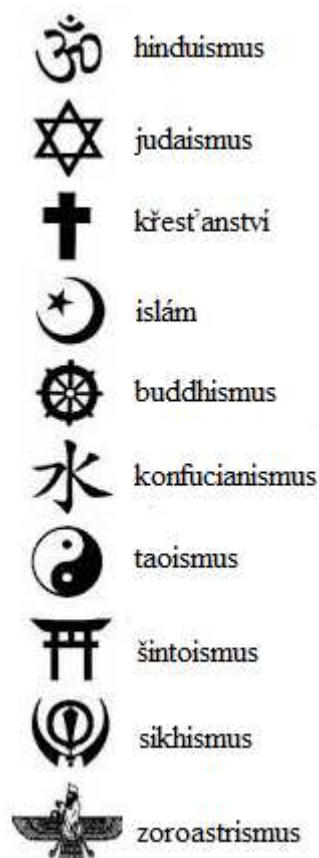

0 2500 5000 km

Mnoho bohů, jedno lidstvo

Výukový materiál ke geografii náboženství

Denisa VLAŽNÁ
Pedagogická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
2015